

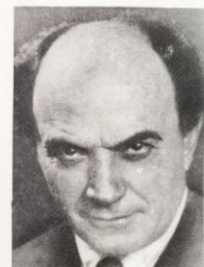
magazin istoric

ANUL II

Nr. 2 (11)

FEBRUARIE 1968

SUMAR

1	Buzeştii	DUMITRU ALMAŞ
6	1933	D. SORESCU
14	Rădăuţi, necropola primilor voievozi ai Moldovei	NICOLAE GRIGORAŞ
18	Ecouri internaţionale. Un mare eveniment: partid unic muncitoresc în România	GHEORGHE ȚUȚUI
21	Enigme ale istoriei: moartea lui Dag Hammarskjöld — crimă, sinucidere sau greşeală de pilotaj?	JACQUES DE LAUNAY
27	Manifestul comunist în România	MARIAN ŞTEFAN
28	Jurnal	N. D. COCEA
34	Virste matusalemice la români	ŞTEFAN MATEŞ
36	Buchenwald	I. MICU
42	„Minunea” de la Maglavit	GH. I. IONIȚĂ
46	O viaţă întru luminarea neamului: Gheorghe Asachi	GH. UNGUREANU
53	„Neoiobăgia” în corespondenţă inedită	DAMIAN HUREZEANU
58	Imperiul comercial Kilwa	BASIL DAVIDSON
63	Microarhiva „Magazin istoric”: Hohenzollernii, Coburgii şi Romanovii între ei	ŞERBAN ANDRONESCU
66	Descifrarea vechilor scrieri: Hieroglifile	ION CUPŞA
70	Bătălia Stalingradului	C. ARGETOIANU
76	Memorii	I. ŞERBĂNESCU
87	Un duel... radiofonic	
89	Panoramic editorial	
91	Posta redacţiei	

magazin istoric

REVISTĂ DE CULTURĂ ISTORICĂ
SOCIETATEA DE ŞTIINTE ISTORICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

COLEGIUL DE REDACŢIE

Dumitru Almaş (director), Constantin Antip, Virgil Cândea, Hadrian Dalcoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Glu-rescu, Nicolae Minel, Cristian Popişteanu, Al. Gh. Savu (redactor-şef adjunct), Aurică Simion, Ştefan Ştefănescu.

BUZEȘTII

Poate ar trebui să pornim de la pisania mănăstirii din Căluu. Or de la lespede de mormint din biserica de la Stănești, unde-i sculptat Stroe Buzescu în apriga luptă cu tătarul, o luptă singulară, între doi cavaleri care vor să hotărască o victorie, cu cit mai puține jertfe de sînge uman. Poate ar trebui să pornim de la baladele populare care cîntă isprăvile celor „trei Buzești și trei Căplești”, strălucită treime de viteji, chibzuți și avînțați totodată : zmeii Țării Românești. Dar bunele reguli ale unui studiu cer să începem cu nașterea eroilor, cu apariția lor în istorie, urmînd legea cronologiei.

De bună seamă că genealogii se vor mai sfădi multă vreme, pe tulpina și încrengăturile familiei Buzescu. Vor mai discuta încă, în contradictoriu, originea fraților Buzești — Preda, Radu, Stroe. Pentru că istoricii descoperă și vor descoperi mereu documente care relevă fapte mari sau mărunte din viața acestor trei stîlpi ai cîndurii Țării Românești, la sfîrșitul secolului al XVI-lea și în prima decadă a celui de al XVII-lea. Dar oricîte știri noi vor mai apărea de aici încolo, ele nu vor face decît să amplifice, să învie și să lumineze istoria pasionantă și dramatică a unei familii feudale românești, dintre cele mai puternice, mai rîvnitoare și mai pătimașe de averi, dar și mai dornice de fapte neobișnuite, mai însetate de libertate și de glorie, glorie înaltă, cavalierească, specifică în toată Europa acelei vremi.

Legenda și balada populară i-a îmbrățișat ca pe niște personaje deosebite. Le-au cîntat isprăvile în cadență eroică. Le-au hiperbolizat puterea cu metafore împrumutate din basmele cu feți frumoși și smei fîroși. Și nu se putea altfel. Între viața acestei remarcabile familii feudale românești și poporul român de pretutindeni s-a realizat, în 1600, o comunitate de gînd și de faptă : scuturarea jugului otoman și unificarea Țărilor române, în scopul menținerii libertății. Căci Buzeștii : Preda, Radu, Stroe, tustrei fruntea taberei războinice a „boierilor cei noi”, cum îi apreciază N. Iorga, au fost nu numai stîlpi de nădejde ai domniei lui Mihai vodă Viteazul, ci și, într-un anume fel, continuatorii lui.

În linie bărbătească, descindeau, se pare, dintr-un oarecare Duduc, apoi din Vlad, bunicul de pe vremea lui Neagoe Basarab, tatăl lor fiind Radu Buzea vel armaș. Locul de baștină a fost satul Cepturoaia, iar necropolă a familiei, mănăstirea Căluu, zidită de Radu mare clucer, împreună cu frații lui, Preda spătarul și Stroe postelnicul. E și azi o foarte interesantă zidire, operă a unor meșteri transilvăneni, care vor fi ridicat și casele și zidul de incintă, puternic ca o cetate. Și au pus Buzeștii pe Mina zugravul să înveșnicească pe zidurile acestei mănăstiri nu numai chipul lor de cîntori, ci și pe al lui Petru Cercel și, mai ales, pe al lui Mihai vodă Viteazul, semn că se considerau rude și că în vecie s-au vrut legați de zodia lui, cum sînt legate stelele Carului mare de Steaua polară.

După mamă, Buzeștii descindeau dintr-un vel ban Mogoș, ctitorul mănăstirii Stănești. Maria, soția lui Radu armașul, era un fel de vară cu Stanca, soția lui Mihai Viteazul. Radu Buzescu, mare clucer, s-a căsătorit întâi cu o Stanca din Boldești și apoi cu Preda, fiica banului Mihalcea, și el unul din oamenii de nădejde ai voievodului întregitor.

Stroe Buzescu și-a luat soție pe Sima, probabil din familia boierilor Rudeni, sora lui Teodosie Rudeanu, cărturar ales, cronicar și vestit logofăt al lui Mihai Vodă. Rudenii erau de asemenea neam cu doamna Stanca.

În fremătătoarea lor viață, „stringători” de toate cîte sînt ale acestei lumi, Buzeștii au adunat zeci de sate, în vremea domniei lui Petru Cercel, a lui Mihai Viteazul și a lui Radu Șerban. Asta a pricinuit mari dureri și suferințe norodului de pe ogoare. Documentele consemnează zeci de procese împotriva cumpărărilor cu bani sau silite săvîrșite de Buzești. Căci „Buzeștii erau și ei niște oameni cu inimă caldă pentru lucrurile înalte, niște buni luptători în războaie drepte — îi descrie Nicolae Iorga. Fără să fie mai lacomi decît alții, Mihai trebuia să-i urmeze: pămînturile multe ridicau sus pe acela care le aduna în mina sa...”

Au strîns Buzeștii, ca și Stoichiță din Strimbar, ca și Udrea Băleanu banul, ca și Rudenii, ca și Mihai Vodă însuși, multe averi. Dar nu le-au risipit pe desfătări și lucruri deșarte, cum au făcut alții. Ci pe arme și oști, pe solii spre multe părți ale pămîntului românesc și ale Europei, ca să împlinească marele vis al independenței și Unirii românești.

Cînd Alexandru cel Rău l-a surghiunit pe Mihai, Stroe Buzescu l-a însoțit în Transilvania și la Constantinopol. Apoi, îndată după obținerea domniei, Mihai Vodă l-a trimis repede în țară ca loțitor. Preda și Radu Buzescu i-au pregătit înscăunarea la București, spre sfîrșitul lui octombrie 1593. De aici încolo nu-i eveniment desfășurat în vijelioasa domnie a Viteazului, în care să nu intervină numele, gîndul și fapta Buzeștilor. L-au slujit cu vrednicie, cu ambiție, cu fidelitate și cu eroism în toată marea și mișcătoarea lui epopee, din clipa cînd a tras spada, în noiembrie 1594, și pînă la prăbușirea de la Turda, în august 1601.

De remarcat că faptele Buzeștilor se presară, cu dărnicie, nu numai în perimetrul celor opt ani ai lui Mihai Vodă, ci și în cei zece ai lui Radu Vodă Șerban, din multe prîvințe continuatorului luptei pentru independență și unire. Războiul antiotoman „a fost hotărît în Țara Românească de o adunare de boieri și a însemnat izbînda politicii boierilor olteni”, scria P. P. Panaitescu. În fruntea acestora se aflau, desigur, Buzeștii.

Temerara pornire la luptă din 1594 nu se poate înțelege fără Buzești. În noiembrie 1594, stolnicul Stroe poartă, cu pricepere și putere de convingere, solia la Iași la Aron Vodă, atrăgînd Moldova în sfera politicii antiotomane, inițiată de Mihai Vodă.

Poarta de intrare a mănăstirii Căluu, ctitoria fraților Buzești

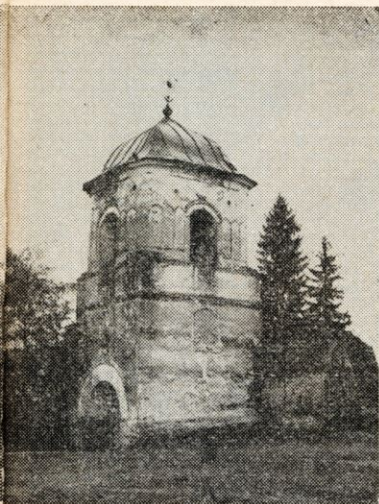

Același lucru îl face Radu Buzescu, trimis la Alba Iulia, la Sigismund Bathory, ca sol al libertății: „...și Batir Jicmon craiul încă legă jurămint cu Mihai-vodă, ca să fie nedespărțiți unii cu alții”, scrie cronică.

Și abia sosit de la Iași, Stroe joacă rolul prim în pornirea efectivă a luptei: participă la nimicirea cămătarilor și ienicerilor încasatori de biruri, adunați în București, în casa vistiernicului Dan, la 13 noiembrie 1594. În aceeași zi, Stroe Buzescu „se și răni la mîna stîngă”. A fost o rană prevestitoare.

În ianuarie 1595, cînd tătarii porneau să jefuiască țara, Mihai și-a instalat tabăra la Hulubești. De aici, trimise pe Radu, Preda și Stroe Buzescu să-i întîmpine cu cetele lor. Și, la 8 ianuarie, Buzeștii cuceriră la Putinei înția lor victorie. Peste o săptămîna, tot Buzeștii cu oștile lor îi zdrobiră pe tătari la Stănești. „Atunci au pierit și nepotul hanului cu multime de tătari”, semnală cronică. Pentru Stroe altă prevestire. În aceeași lună, Preda și Radu Buzescu spulberară peste Dunăre turcii ieșiți din Hirșova într-ajutorul tătarilor, trecură Dunărea pe pod de gheață „și aprinseră și Hirșova”.

Preda și Radu Buzescu au făcut apoi parte din acea mare solie de „boieri bătrîni sfetnici”, care a mers la Alba Iulia și a încheiat un tratat de alianță cu Sigismund Bathory, în 20 mai 1595. Deduc că Buzeștii n-au fost de acord cu clauzele acestui tratat. Dar n-au avut încotro: o puternică armată otomană se îndrepta spre Dunăre și românii aveau mare nevoie de aliați. Cronică, scrisă probabil din îndemn buzes, sublinia că boierii

ar fi trebuit să încheie altfel de tratat : să nu fie Mihai Vodă „ascultător de Batir Jicmon, iar de țară să n-aibă scădere, ci să și-o fie deplin ; și să se ajute unii cu alții, cum le-au fost jurământul dintii”. « Ei, nevrind să poarte vina relei credințe — comentează istoricul Ion Sirbu — mărturisesc în letopisețul cum „se nevoia să slujească domnul-său în dreptate”, dar că „de neprieteni fură biruiți”, în mijlocul cărora „învrăjbitorul diavol umblase” ».

În august 1595, când Sigismund Craiul își celebra căsătoria cu Maria-Christina, Mihai i-a trimis, cu daruri bogate, pe Stroe Buzescu și Radu Calomfirescu, să-l reprezinte.

Numele Buzeștilor strălucește și în epopeea de la Călugăreni, în bătălia de la Tîrgoviște, ca și în cea finală de la Giurgiu, când românii au aruncat în Dunăre rămășița oștilor lui Sinan-pașa. Cum însemna și cronică : „Tăind Mihai mulțime de turci îi înecară în Dunăre și sparseră și cetatea, fiind alita perire în turci. De abia au scăpat Sinan-pașa cu puțină oaste, și cu multă rușine fură scoși din țară. Și scoaseră de la miinile lor robi mulți fără număr. Și de acolo să întoarseră cu veselie și cu multă dobândă...”

Cu averile lor, cu priceperea lor diplomatică și militară, ca și cu vitejia lor personală, frații Buzești au contribuit la marele act de cucerire a independenței țării.

Apoi au stat în sprijinul politicii lui Mihai Vodă, în toți anii următori. Când trebuia să se ducă la Alba Iulia, să încheie sfatul cu Sigismund Bathory, ca să spulbere o „piră minci-

noasă”, ori să-l îndemne la luptă pe acel slăbănog crai al Transilvaniei, Mihai Vodă se însoțea de Radu Buzescu și de banul Mihalcea, de Stroe și Preda Buzescu. În asemenea călătorii peste Carpați, cum a fost cea din decembrie 1596, Mihai Vodă declara cu geniu politic și militar și cu uimitor spirit de sacrificiu, că „a venit cu deosebire pentru a îmbărbăta și a ruga pe altele să (pe Sigismund), să mine înainte războiul propunând ca loc al lui Țara Românească, ca una care e mai aproape de inima împărăției turcești ; de unde, învingându-se, s-ar putea face cele mai mari ciștișuri, iar la întimplare de nenorocire creștinătatea ar suferi mai puțină pagubă decât altundeva”. Iar în 1598, când „turcii începură a se semeți și începură iar a prăda și a robi țara”, Buzeștii se aflau în ofensiva pornită de Mihai peste Dunăre pînă în Balcani. La asediul Vidinului, temerar și vulcanic cum era, Mihai Vodă s-a avîntat prea mult în rîndul dușmanilor. Și cit pe ce era să fie străpuns de sulje otomane. Dar „Preda Buzescu și cu frate-su Stroe stolnicul... grăbiră și tăiară capul turcului și pre celelalte soții ale lui și izbăviră pre Mihai-vodă din minile turcilor. Și multă bărbăție arătară buzeștii înaintea lui Mihai-vodă, căci se luptară cu vrăjmașii și izbăviră pre domnul lor den peire”.

În scurtă dar energică pregătire pentru unirea cu Transilvania, Buzeștii au fost, de asemenea, bărbații politici aderenți întru totul la marea țară. În planul militar al acestor acțiuni Radu Buzescu a condus, împreună cu Udrea banul, aripa stîngă, alcătuită din oștile Jiului și ale Mehedinților. Trecînd pe la Turnu Roșu, această oaste a lovit în clipa cea mai potrivită armata lui Andrei Bathory, și a determinat victoria de la Șelimbăr, din 18 octombrie 1599. Apoi, alături de Mihai, au intrat în Alba Iulia cu acel impunător și popular alai.

Documentele ni-l prezintă pe Radu Buzescu ca pe unul care a colaborat intens la administrarea și ocîrmuirea Transilvaniei.

După alipirea Transilvaniei, Mihai îl trimite în grabă pe Stroe Buzescu în Polonia, însoțit de Gheorghe Raț, să trateze alianță de pace și bună vecinătate.

Cînd și-a pregătit Mihai Vodă uluitoarea expediție în Moldova, s-a folosit, în primul rînd, de Buzești. Din Iași, Mihai îl trimite pe Radu Buzescu la Tîrgoviște, să-l aducă pe Nicolae-Pătrașcu, feciorul său mult prea crud ca să poată conduce singur. Dacă s-ar fi întimplat asta, de bună seamă că Radu Buzescu ar fi stat ca un tutore în ocîrmuirea Moldovei, așa după cum a stat Preda Buzescu ca mentor lui Marcu Vodă, trimis la Iași, în toamna anului 1600.

În vara anului 1600, tot din Alba Iulia, Mihai a pregătit „o solie solemnă” către regele și dieta Poloniei, cu scopul de a explica pricinile pentru care alipise Moldova și-l alungase pe Ieremia Movilă. A încredințat solia asta importantă tot lui Stroe Buzescu și lui

Portretul Stelăi Stolniceasa, soția lui Stroie Buzescu

Gheorghe Raț. Trebuiau să străbată Maramureșul și, prin Hust, să ajungă la Cracovia. Dar Zamoyski a pornit războiul înainte ca solii să fi intrat în Cracovia. Și cu greu Stroie s-a putut întoarce din drum. Nu știm precis dacă Buzești au fost alături de Mihai în bătălia nefericită de la Mirăslău. Sigur este că, în acel ceas greu, l-au întâmpinat în apropiere de Sibiu cu oștirile venite din Țara Românească. Și ele puteau fi comandate doar de Radu sau Stroie Buzescu și de Udrea Băleanu, așa după cum rămășița oștilor soșite din Moldova putea să fie rinduită de Preda Buzescu, care se retrăgea de la Iași.

Mihai a stabilit ca locul de concentrare a acestor oști să fie Țara Birsei, inima de totdeauna a pământului românesc. În momentul cînd a aflat că Zamoyski vine cu armată mare prin Moldova și deci îi lovește piezis tot planul antiotoman, Mihai Vodă cercă să reia legătura cu Basta. Și nu află alt sol mai dibaci decît pe Radu Buzescu. Îl trimite cu cererea legitimă de a-i lăsa în stăpînire Făgărașul și alte cetăți. Și chiar dacă Basta nu s-a înduplecat, familia lui Mihai a rămas la Făgăraș. Buzeștii au stat mai departe lingă Mihai, în luptele din toamna și iarna lui 1600—1601, așa cum au stat și Udrea Băleanu și Baba Novac. Iar cînd sangeacul din Vidin și din Nicopole, cu 4 000 de turci, a trecut Dunărea și s-a îndreptat spre Craiova, jefuind țara, Mihai l-a numit pe Preda Bu-

zescu mare ban, cu însărcinarea de a apăra Oltenia de armata lui Zamoyski, ca și de colaborării lui — turcii. Cu o oaste izvorită parcă din adîncurile pămîntului românesc, Preda Buzescu i-a înfrînt pe turci și a ucis multe căpetenii. Steagul sangeacului de Vidin capturat în lupta de lingă Craiova, l-a purtat Mihai Vodă pînă la Praga, în pustia și amara iarnă a lui 1601. Acolo l-a așezat la picioarele tronului lui Rudolf al II-lea, ca pe un trofeu și ca pe cea din urmă slujbă adusă țării lui, creștinătății și Europei întregi.

Documentele nu ne spun dacă vreunul dintre Buzești l-a însoțit pe Mihai pe asprul drum al Vienei și Pragăi, dacă a participat vreunul la lupta de la Gorăslău, din 3 august 1601. Dar logica faptelor dovedește că și-au asumat sarcina grea de a păstra puterea și conducerea Țării Românești, pînă la întoarcerea voievodului.

Au strîns iară la Craiova oastea de țară a Mehedinților. Și, la 10 iunie 1601, îndată ce află că Mihai a pășit iar, cu oaste pe pămînt românesc, răzvrătesc țara împotriva lui Simion Movilă și a turcilor. Răscoala a cuprins repede toată țara. Drumurile pe care ar fi putut năvăli turcii în ajutorul lui Simion Movilă au fost puse sub paza oștilor ocirmuite de Buzești. Iar cînd Movilă fuge și se întoarce cu oaste polonă și tătară, Buzeștii îl întîmpină la Milcov și-l înfrîng, si-lîndu-l să treacă riul prin noroi, numai să scape cu zile. De bună seamă că și prin stăruința Buzeștilor, Mihai Viteazul era proclamat, încă din luna iulie 1601, deci înainte de victoria de la Gorăslău, domn în toată țara. Buzeștii se comportau atunci ca o adevărată „locotenență domnească”, în așteptarea lui Mihai.

Dar marea bucurie a biruinței din miazănoaptea Transilvaniei a fost repede întunecată de odioasa crimă de la Turda.

Totuși, Buzeștii n-au deznădăjduit nici acum. Au continuat, cu îndrăjire, politica antiotomană. Radu Buzescu s-a îngrijit să fie adus capul eroului și așezat, cu cînte și evlavie, în mănăstirea Dealu de lingă Tîrgoviște, așa cum merita acel mare, nemăsurat de mare înaintemergător și deschizător de drumuri.

În toamna anului 1601, Stroie Buzescu pleacă la Praga, sol al Țării Românești guvernată de Buzești.

După ce l-au alungat pe Simion Movilă, unindu-se cum spune cronică, și cu „boiarii, ciți au fost cu Mihai-vodă, după ce au murit domnul lor... cu toate oștile românești, și s-au tăbărit la un sat ce-i zice Cîrstienești, ce iaste den sus de mănăstirea den Argeș. Acolo și Buzeștii cu dinșii s-au împreunat. Și mare sfat făcură, socotind pre cine ar pune domn, ca să poată oblədui Țara Românească, ca să nu mai între într-însa răutățile...” Oricare din cei trei Buzești ar fi putut deveni domn. Li s-a și oferit tronul. Au preferat însă să-l susțină, la Praga diplomatic și în țară cu armele, pe Radu Șerban, fost paharnic în divanul lui Mihai Viteazul. Și luptele pentru

Biserica mănăstirii Căluu unde se află portretele fraților Buzești

independență au continuat în 1602. Radu Șerban, ajutat de imperiali, se înfruntă cu Simion Movilă, sprijinit de poloni și de tătari. Se bătea cu Moise Secuiul, cel care l-a trădat pe Mihai, iar acum concura cu Basta la stăpânirea Transilvaniei. Astfel, Buzeștii se înfățișează, în acel moment istoric, ca adevărații stăpâni ai țării, ca „făcători” de domni, ca ocrotitori ai lui Radu Șerban și oblăduitorii principali în lupta antiotomană și mai ales împotriva tuturor celor care, pe pământul românesc, manifestau o politică filo-turcă. Preda era ban al Craiovei, iar „Radu clucerul are minele de sare, încît întreaga țară e în miinile lor”. În bătăliile lui Radu Șerban, Preda Buzescu comanda grosul oștirii, Radu Buzescu alerga ca sol în Transilvania ori la Praga, Stroe Buzescu se bătea vitejește în lupta de la Năeni cu niște adversari atît de puternici „încît nimeni nu putea vedea capătul oștilor lor”. Curînd, în bătălia de la Teișani, din 13 septembrie 1602, se avîntă în luptă dreaptă cu Mirza, tătarul socotit cel mai viteaz din tabăra adversă. Isprava o povestește și un document din 1604, de la Radu Șerban, scris ca o pagină de cronică și de panegiric : „dacă a văzut el [Stroe] atîta greutate și nevoie asupra capului domniei mele, el s-a luptat cu atît mai mult cu dușmanii domniei mele pentru domnia mea și pentru legea creștinească și pentru patria noastră, ca să ne scoată din mina dușmanilor noștri”. Iar viața lui Stroe Buzescu, cel mai viteaz dintre cei trei viteji

Buzești, o rezumă piatra de mormînt, scrisă parcă sub dictarea directă a soției, Sima stolniceasa : „Această piatră pe groapa jupinului Stroe Buzescu ce-a fost stolnic la Mihai-vodă, și-a fost la toate războaiele dimpreună cu domnul său ca o slugă credincioasă, și la războiul dintîi dobîndi rană la mina sîngă, de la turci, și la războiul de la Giurgiu, cînd se lovi cu hanul, se răni la ochi de săgeată. Și-au slujit Stroe lui Mihai-vodă pînă pieri...” Și mai departe, cu slove de piatră, inscrie soliile și luptele cu Simion Movilă, sfîrșind cu lupta de la Teișani. Aici „jupînul Stroe, atîta nevoie pe creștini vîzînd, stătu împotriva tătarilor, de se lovi cu Mirza, cumnatul hanului și-l înjunghie pe el. Și dintr-acel război se răni la obraz și peste trei săptămîni se întîmplă moartea, în luna octombrie 2 zile vîleat 7110 (1602)”. Dar o femeie ca Sima stolniceasa, trăită în atmosfera eroică a acelor voinici ani, nu putea sfîrși o inscripție funerară aici, nu putea jeli cu lacrimi. Ci adăuga, cu o spartană îndîrjire și cu o legitimă mindrie, un gînd al ei, dar care putea fi și al întregii țări : „Și nu fu pe voia cîinilor de tătari...” Se ruga, apoi, pentru iertarea păcatelor viteazului ei soț și încheia cu o supremă trăsătură testamentară, convînsă că asta îi cea mai mare cinste și cel mai înalt privilegiu : „Dacă voi muri să mă îngropați lîngă dumnealui aici...”

Dacă Mihai Viteazul a fost un luceafăr în zori, Buzeștii au figurat acele astre politice și militare de mărimea întîi, care i-au amplificat și înălțarea spre culmi și strălucirea.

1933

D. SORESCU

În datină au intrat toate marile evenimente care s-au înscris în cartea epopeelor poporului nostru. Slăvim faptele de glorie și de cultură ale epocilor lui Mircea, Ștefan Voievod, Mihai Viteazul, Cantemir, ale anilor Unirii, cuceririi independenței și Albei Iulii din 1918. Înălțăm pe pedestalul fapturilor eroice luptele pentru apărarea gliei precum și pentru o viață liberă, lipsită de împilare, jaf și asuprire, puternicele mișcări revoluționare ale țărănimii în Evul mediu și cel modern, eroicele afirmări ale clasei muncitoare în Evul contemporan.

Unui astfel de moment, aducem, la scurgerea a trei decenii și jumătate, prinos de cinstire spre recunoștință lor, zecilor de mii de muncitori, care în anii furtunoși ai crizei și grei pentru întregul popor, s-au ridicat cu prețul vieții — de la Lupeni în 1929, la Grivița în 1933 — să spună răspicat hotărârea maselor împotriva spoliatorilor poporului, mari capitaliști din țară și de peste hotare.

Există în România acelor ani și mai înainte încă o clasă muncitoare demnă de menirea sa istorică, matură, conștientă de țelurile sale puse în slujba intereselor

poporului, ale independenței patriei și progresului său necontenit. Există în România un partid în stare să conducă o asemenea clasă spre rezolvarea problemelor vitale ale națiunii române — partidul comunistilor. Acest partid avea să organizeze în anii crizei marile bătălii revoluționare care au culminat în ianuarie-februarie 1933 cu eroicele lupte ale muncitorimii petroliste și ceferiste.

Sînt revelatoare paginile documentelor vremii în care alături de revendicările și lozincile muncitorimii ceferiste și petroliste înălțau cerințele muncitorilor tuturor ramurilor industriale, doleanțele țărănimii obidite, ale funcționarilor, pensionarilor, intelectualilor, păturilor mijlocii de la orașe, loviți din greu de regimul oprimator al unei mari burghezii rapace. „Jos curbele de sacrificiu”, „Sistarea concedierilor”, „Ajutor medical”, „Vrem piine și muncă”, „Cerem libertăți democratice”, „Jos acordurile cu impericliștii” — erau lozinci și revendicări care cuceriseră masele populare în acea epocă. În plină fierbere a Europei, cînd fascismul trece la asalt în mai multe țări și cînd în Germania Hitler aprindea focarul celei mai mari conflagrații mondiale, muncitorimea din România, prin detașamen-

tele sale — petroliști și ceferiști — s-a ridicat cu toată fermitatea pentru cucerirea drepturilor sale firești și pentru a stăvili cursul reacționar al politicii monarhului și guvernărilor de dreapta.

„Guvernanții să țină seama că sintem oastea cea mai principală din țară și să nu-și bată joc de noi”, suna avertismentul muncitorilor.

Și au căutat „stăpînii” să nu țină seama.

Ploieștiul, la sfîrșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie, era centrul ridicării petroliștilor din toată Valea Prahovei; ei au pus stăpînire pe rafinării, ocupînd orașul.

La București, Cluj, Iași, Galați, Oradea și alte centre feroviare, miile de muncitori ceferiști, strînși în front unic, indiferent de partid, comuniști, socialiști, țărăniști urmau chemările la demonstrații și greve ale comitetelor de acțiune, comitetelor sindicale, de grevă, de întreprindere. Avînd în fruntea lor militanți devotați ca Gh. Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Ilie Pintilie,

Gheorghe Vasilichi, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, aceste comitete duceau cuvîntul partidului comunist în viața și lupta muncitorilor ceferiști și petroliști. În jurul lor alte zeci și sute de comuniști, social-democrați partizani ai unității de acțiune participau cu toată dăruirea la marea confruntare de clasă în care era angajată muncitorimea în acel timp.

Toată prima jumătate a lunii februarie țara a trăit sub tensiunea acestei înfruntări de mare semnificație politică. Muncitorii vor ceda? Foamea, gerul, starea de asediu îi vor înfrînge? Guvernul va renunța la planul de la Geneva pertractat cu monopolurile apusene? Vor retrage curbele de sacrificii? Vor opri concedierile?

Armele vor vorbi cu glas de foc, dar nu vor da cîștig de cauză forțelor represive.

Peste 1 500 de militanți comuniști și socialiști, membri ai organelor de conducere a luptelor muncitorimii au fost arestați. Între 13 și 15 februarie muncitorii ceferiști se baricadează în cîteliere la Cluj, Iași, Galați și București.

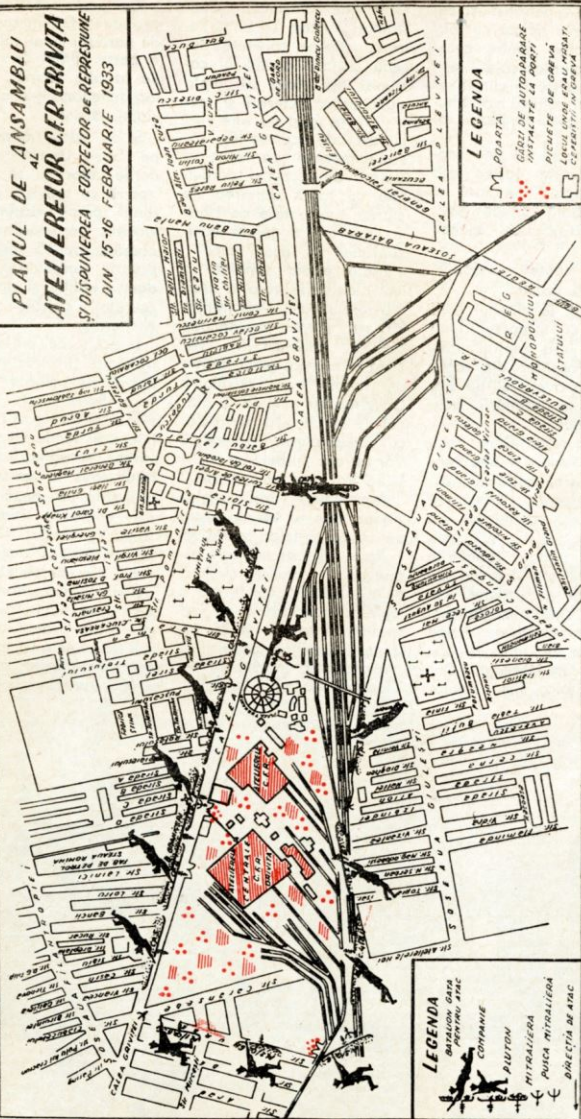
Cei peste 7 000 de muncitori de la Grivița au, dincolo de garduri, zidul solidarității a peste 10 000 de muncitori de la alte fabrici, familiile lor, funcționari, mici comercianți, țărani.

Și au vorbit armele. Întîi pe Calea Griviței. Din rîndurile celor ce se solidarizaseră cu greviștii au căzut rîniți primii susținători ai luptelor feroviarilor. Toată noaptea de 15 spre 16 februarie unitățile de jandarmi, poliție și armată au „curățat” străzile din jurul Atelierelelor.

În zorii zilei au vorbit mitralierele. S-a tras în plin împotriva muncitorilor din Ateliere. Peste morții și rîniți presărați au trecut cizmele și bocancii jandarmilor, comisarilor și militarilor, urmărind pînă la calea ferată grupurile de muncitori fără de apărare, fără arme. 2 000 de arestați și un proces monstruos au fost urmare... S-ar părea că victoria aparținea guvernanților! În țară valul indignării a ridicat glasul de protest a zeci de mii de oameni aparținînd tuturor categoriilor sociale. La scurtă vreme, guvernul națio-

**PLANUL DE ANSAMBLU
AL
ATELIERELOR CER GRIVITA
SI DISPUNEREA FORTELOR DE REPRESIUNE
DIN 15-16 FEBRUARIE 1933**

este însoțit de solidaritatea muncitorimii cu greviștii și conducătorii lor implicați în procesele de la București și Craiova. Din Franța și Cehoslovacia, Uniunea Sovietică și Ungaria, din Anglia și Polonia, Bulgaria și Belgia, Austria și Grecia vin mii de

telegrame și scrisori ca semn al prețurii și solidarității. În țări ale celor două Americi, în Asia și Africa și în îndepărtata Australie, ecoul ridicării proletariatului României înscrie pagini de neșters în cartea istoriei contemporane.

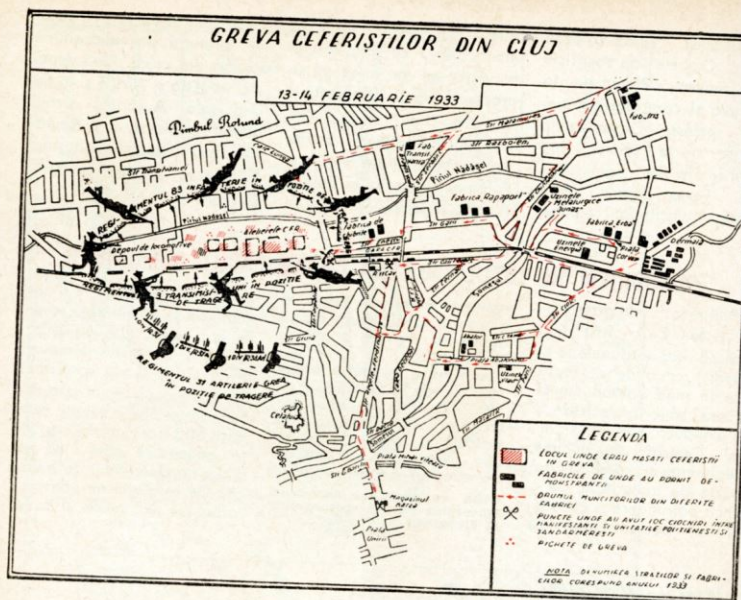
Acțiunea întreprinsă a fost justă. Ea a fost bine condusă, iar organele s-au dovedit capabile să reprezinte în mod valabil muncitorimea, să o organizeze și să-i conducă luptele. Comitetul Central de acțiune, îndeplinindu-și rolul, a dat dovadă de maturitate, de a adânci pătrunderea și cunoașterea a posibilităților ce

există în masele ceferiste. El a scos la iveală forța formidabilă de acțiune a muncitorilor ceferiști, a coordonat munca și a pregătit evenimentele de la 2 și 15 februarie 1933. Prin acțiunea sa muncitorească C.F.R. a fost ridicată la rangul de veritabilă avangardă a întregii muncitorii din România".

Din cuvântul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la procesul de la București

„D-le președinte, nu știu cum o fi în străinătate, ceea ce pot spune este un lucru, pe care miile de lucrători de la C.F.R. îl pot confirma. Lucrăm în condițiuni mizerabile, materialul omenesc este lăsat fără absolut nici o grijă să muncească pînă cînd se sfîrșește. Condițiuni de muncă? De asta nici nu poate fi vorba. Eu voi arăta cum se

GREVA CEFERIȘTILOR DIN CLUJ

lucrează la secția de vagoane. Atelierele de reparat vagoane sînt descoperite. Echipa de lucrători lucrează iarna ca și vara la reparatul vagoanelor ca robii, fără ca cineva să se întrebe dacă se poate munci în asemenea condițiuni, fără să se întrebe dacă produsul acestei munci mai poate fi rezultatul întregii sirguințe a muncitorilor ce lucrează în acord.

În timpul ploilor, din cauza umezelii, lucrătorii de la vagoane dau un număr foarte mare de bolnavi.

Din cuvîntul tovarășului Chivu Stoica la procesul de la București

„Dacă însă comuniștii sînt aceia care au deschis ochii muncitorilor, arătîndu-le calea de urmat și ce trebuie

să facă, dacă comuniștii au învățat pe muncitori cum trebuie să conducă greva, cum trebuie s-o organizeze, dacă ei sînt aceia care au venit să lumineze calea noastră, a ceferiștilor, și să arate drumul luptei, care singură ne-a dat cîștigul grevei de la 2 februarie 1933, apoi, d-le președinte, și noi subscriem în totul la ceea ce au făcut comuniștii, și eu sînt comunist.”

Din cuvîntul lui Ilie Pîntilie la procesul de la București

„Noi muncitorii conștienți care nu cunoaștem deosebirea de rasă, naționalitate, credem în proletariatul întregii lumi care este alături de noi.”

Din cuvîntul lui Gheorghe Vasilichi la procesul de la Craiova

„Eu nu vă cer eliberarea d-le președinte, nu vă rog să mă eliberați pentru că acasă mă așteaptă gospodăria și nevasta. Nu. Eu cer numai dreptatea mea și a clasei pe care o reprezint.”

Din cuvîntul lui Constantin Doncea la procesul de la Craiova

„Lupta muncitorilor pentru piine nu putea să se ducă cu mai mult succes, decît rămînînd în ateliere, iar părăsirea fabricii ar fi fost o adevărată dezertare de la post.”

Din depoziția martorului Stan Gheorghe la procesul de la București

„Muncitorii lucrau în condițiuni anormale. Știu această. De cei care lucrau mai ales la vagoane era rău de tot pentru că lucrau sub 20 grade, în timpul iernii afară. Am văzut lucrători degerați și faptul că trebuiau la acea

„ROMÂNIA A FOST ARENA UNOR GRANDIOASE LUPTÉ DE CLASĂ”

„Preşedintele Consiliului de Miniştri, Vaida, a declarat în mod expres că starea de asediu va fi introdusă pentru înăbuşirea mişcării greviste, că starea de asediu este necesară, deoarece în ultimul timp mişcarea muncitorească nu mai are un caracter pur sindical, ci capătă din ce în ce mai mult un caracter politic şi comunist”.

DIE ROTE FAHNE —
Austria

„În România a început un val de lupte greviste care în prezent se dezvoltă şi mai mult şi care au zguduit dominaţia burgheză”.

CHINA ROŞIE — China

„Soldaţi înarmaţi patru-lează pe străzi şi în clădirile publice. Palatul e păzit în mod special”.

HINDISTAN TIMES —
India

„Teroarea este îndreptată mai ales împotriva Partidului Comunist din România, a cărui influenţă în rindul maselor largi de oameni ai muncii creşte în ultimul timp tot mai mult”.

RABOTNICKESKO DELO —
Bulgaria

„Evenimentele care au sfîrşit prin introducerea stării de asediu în România, ar trebui să pună pe gânduri toate statele europene”.

LE TEMPS — Franţa

„Pentru a înăbuşi revoluţia muncitorilor din România, armata a făcut uz de mitraliere”.

EL PAÍS — Cuba

„Revolta feroviarilor, care s-a soldat cu luptele de ieri noapte între armată şi muncitorii de la Atelierele C.F.R., este una din numeroasele manifestări ale situaţiei extrem de anormale şi încordate care există în România de luni şi poate chiar de ani de zile şi care poartă în ea germeii unei revoluţii”.

POLITEIA — Grecia

„Trăiască Comuna Română! Jos minile de pe fraţii noştri ceferişti şi petrolişti”.

L'HUMANITE — Franţa

„Temîndu-se de demonstraţii de solidaritate ale muncitorilor polonezi şi români, posturile de grăniceri poloneze au fost întărite. La Varşovia puternice detaşamente de poliţie călare au patruleat în cartierele muncitoreşti, împrăştiind pe muncitorii care se adunau în grupuri”.

TRYBUNA RADZIECKA —
Polonia

„Trăiască Comuna Română! [...] Protestaţi contra guvernului român! Arătaţi-vă solidari cu feroviarii care luptă”.

JUSTICIA — Uruguay

„Bătăliile muncitorilor feroviar români au constituit un minunat episod al luptei împotriva pretenţiilor burgheziei care vrea să arunce pe umerii muncitorilor povara crizei [...]. Feroviar francezi! Lupta feroviarilor români este lupta voastră!”

LA TRIBUNE DES CHEMINOTS — Franţa

„Noi ridicăm făclia aprinsă, ținută de tovarăşul nostru muncitor din România şi o ducem înainte în lupta «contra propriei noastre» clase dominante”.

DAILY WORKER —
Marea Britanie

„Guvernul român [...] intenţionează să militarizeze transporturile feroviare din toată România. Pînă în prezent au avut loc tulburări în Bucureşti, Cluj, Galaţi, Cernăuţi”.

POLITIKA — Iugoslavia

„Guvernul român să elibereze pe aceşti muncitori [...], luptători care se află acum în închisoare pentru faptul că au condus cu curaj clasa muncitoare română opri-mată”.

DEŞTEPTAREA — S.U.A.

„România a fost arena unor grandioase lupte de clasă în centrul cărora se află greva ceferiştilor din Bucureşti [care este] una din paginile cele mai strălucite din lupta revoluţionară a proletariatului român”.

GUDOK — Uniunea
Sovietică

„Evenimentele din România sînt importante prin faptul că au loc într-un moment de creştere a valului revoluţionar în întreaga lume. Sînt importante şi prin aceea că la ele participă floarea proletariatului. Se disting, de asemeni, prin faptul că se foloseşte greva politică — formă înaltă a luptei de clasă.”

TVORBA — Cehoslovacia

Eroicele lupte din ianuarie-februarie 1933 ale muncitorilor ceferiști și petroliști din România au avut un larg ecou în întreaga lume. Ele s-au bucurat de solidaritatea proletariatului internațional și a altor categorii sociale

„Lupta eroică dusă de muncitorii ceferiști din București și Cluj, împotriva armatei și jandarmeriei, înfruntând focul mitralierelor, a rămas întipărită pe veci în memoria proletariatului mondial ca o pildă demnă de urmat”.

Dintr-un MANIFEST — Ungaria

„În ciuda faptului că organizațiile comuniste din România au fost dizolvate, activitatea comuniștilor continuă neîntrerupt”.

FOLKETS DAGBLAD — Suedia

„Aceste mari bătălii înseamnă pași serioși înainte

făcuți de proletariatul român, care va ști să învingă și să instaureze un guvern al muncitorilor și țăranilor”.

L'UNITA — Italia

Materialele din acest grupaj au fost selecționate și pregătite pentru tipar de Stelian Neagoe și A. Căndeșteanu.

RĂDĂUȚI

NECROPOLA PRIMILOR VOIEVOZI AI MOLDOVEI

N. GRIGORAȘ

Probabil că încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, mai precis după moartea lui Alexandru Lăpușneanu (martie 1568), uitarea s-a așternut, și-a întins vâlul ei greu, peste multe fapte mărețe, eroice, peste activitatea și lupta celor care au pus bazele statului românesc al Moldovei și care-și dormeau somnul de veci în biserica Sf. Nicolae din Rădăuți. Cronicarii noștri, deși au consemnat unele din actele lui Bogdan I și ale urmașilor săi, nu ne dau nici o

indicație despre locul unde au fost înmormîntați.

Tirziu de tot, în vara anului 1883, cînd Bucovina se afla încă sub stăpînirea austriacă, învățatul episcop de Roman, Melchisedec, membru al Academiei Române, într-una din călătoriile sale de studii, intrînd în biserica Sf. Nicolae din Rădăuți și descifrînd, ceea ce nu se făcuse de sute de ani, inscripțiile de pe lespezile funerare ale mormintelor aliniate lîngă pereții bisericii, a rămas uimit. Înfruntînd vremurile cele mai vitregi și stăpîniri

străine, în fața ochilor i se înfățișa, așa cum fusese conceput și realizat, cel mai vechi monument păstrat, construit din piatră, de pe teritoriul Moldovei.

Biserica, veche de peste șase veacuri, a fost înălțată de Bogdan I, întemeietorul statului liber și independent al Moldovei. Această ctitorie, construită în plan dreptunghiular, din piatră brută, piatră cioplită, sigă și lemn, are un acoperiș înalt, în patru ape, cu pantere repezi și o streășină largă, care aruncă, departe de pereți și soclu, zăpada și apa ploilor. În ansamblu, privită din exterior, biserica reflectă simplitatea, sobrietatea, dar și armonia arhitecturii satelor noastre, adaptată unui edificiu cu destinație specială.

Pridvorul, adăugat în timpul lui Alexandru Lăpușneanu în anul 1559, probabil la cererea episcopului Euthimie, are două intrări — una pe la nord și alta la sud — marcate cu chenare de profilatură gotică. Calota semisferică a bolții pronaosului este susținută de un dublu sistem de arcuri încrucișate. Ușa prin care se trece din pridvor în pronaos a fost transformată de meșterii lui

Biserica „Sf. Nicolae” din Rădăuți, al cărei trecut glorios a fost descifrat abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Alexandru Lăpușneanu, deoarece elementele decorative ale chenarului seamănă cu cele din secolul al XVI-lea. Cele 11 ferestre ale bisericii au, în exterior, chenare sculptate în piatră cenușie, care se deosebesc unul de altul. În exterior pereții bisericii sînt sprijiniți de zece contraforturi. Menționăm aici, ca un fapt extrem de rar uzitat, că din cele patru ferestre originale ale naosului bisericii, trei sînt tăiate în perețele sudic și numai una în cel nordic. De asemenea, din contrafortii originali, în afară de cei patru ai pridvorului, perețele sudic al naosului este sprijinit de unul singur, cel nordic de trei și al altarului de doi, cîte unul de fiecare parte a ferestrei.

În clopotnița actuală, construită de episcopul Dositei Herescu (1750—1781), cea veche fiind probabil distrusă, ca și trapeza din 1519, zidită de Ștefăniță Vodă, se află un clopot cu următoarea inscripție în limba slavonă: „Ioan Ștefan voievodul țării Moldovei“. Acest clopot a putut fi turnat și dăruit bisericii din porunca lui Ștefan I, care a domnit între anii 1394—1399.

Interiorul ctitoriei lui Bogdan I, deși adaptat cultului ortodox — avînd pronaos, naos (pronaosul fiind despărțit de naos printr-un perete străpuns de o ușă) și altar — este împărțit, ca al basilicilor romanice, într-o navă centrală și două laterale, prin două rînduri de stîlpi masivi din blocuri de piatră. În pronaos nava centrală și cele laterale au aceeași înălțime. Navele laterale ale naosului sînt mai joase decît nava centrală, acoperite cu bolți semicilindrice, ușor frînte, perpendiculare pe bolta navei centrale și întărite în dreptul stîlpilor cu arce dubluri, avînd deasupra galerii (ascunzătorii) boltite, cu cîte un semicilindru paralel cu axa principală. La ele se ajunge urcînd o scară spi-

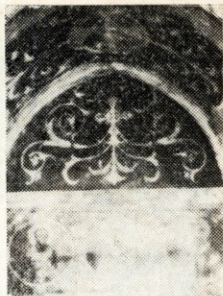
ralică plasată în colțul sud-estic al pronaosului.

Absida altarului este legată de naos printr-un spațiu dreptunghiular de lățimea navei centrale, similar corului basilicilor romanice. Un element care atrage în mod special atenția este sintronul foarte jos — poate o reminiscență simbolică din interiorul hemiciclului absidei altarului, rezervat preoților, ca în vechile basilici creștine.

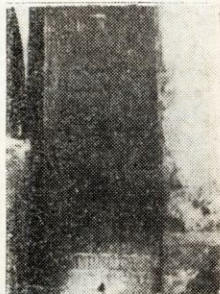
Pe perețele nord-estic al altarului, lîngă nișa care servea de proscomidie, domnitorul Bogdan al III-lea, fiul lui Ștefan cel Mare, a poruncit, la 8 decembrie 1515, să se fixeze o placă cu o inscripție în care se consemnează că a dăruit „Mitropoliei de Rădăuți“ 800 de zloți, cerînd, în schimb, să i se officieze, la anumite date din an, o serie de servicii religioase. Inscripția se referă în mod special la sănătatea acestui domn, destul de subredă, deoarece a decedat în 1517 în vîrstă de numai 44 de ani. El mai făcuse asemenea danii, și în aceleași condiții în anul 1514 mitropoliei din Suceava, precum și mănăstirilor Putna, Dobrovăț și Moldovița.

Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți reprezintă o sinteză reușită a formelor de arhitectură occidentale și bizantine în interior, și a celor locale în exterior, deoarece ni se prezintă ca o casă de țară de la munte, încadrîndu-se astfel în peisajul local. Cu tot pridvorul adăugat în 1559 de Alexandru Lăpușneanu, biserica și-a păstrat proporțiile armonioase, ceea ce arată simțul artistic dezvoltat și posibilitățile de creație ale meșterilor autohtoni, ținîndu-se seama de resursele locale și mijloacele materiale ale populației moldovenești într-o epocă de lupte grele date pentru cucerirea libertății și independenței statului.

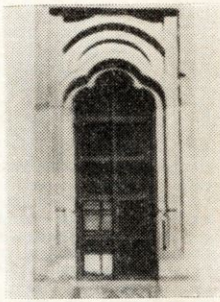
Dacă biserica Sf. Nicolae din Rădăuți a fost pictată în timpul domniei lui Bogdan I, deci înainte de anul

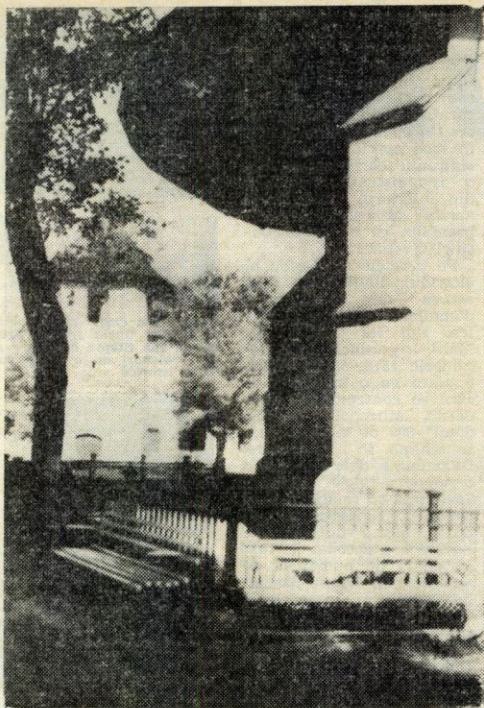
Timpu! n-a cruțat pictura inițială, dar unele fresce, executate sub Ștefan cel Mare și alți voievozi au o mare valoare istorică

Sub ochii uimiți ai lui Melchisedec, vechile inscripții începeau să-și dezvăluie tainele...

Arhitectura prefigurează trăsăturile proprii artei moldovenești, caracterizată printr-un uimitor simț al proporțiilor, originalitate și rafinament artistic

Spre clopotniță

1365, din fresca originală nu s-a mai păstrat nimic. Se știe însă că biserica a fost pictată sau repictată, cel puțin în parte, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, cum se menționează într-un document din anul 1415. Această pictură a fost completată sau poate refăcută, în parte, de meșterii lui Ștefan cel Mare, între anii 1479—1480, și este sigur că a suferit o intervenție, cel puțin la tabloul votiv, în jurul anului 1559. Din cauza unor încercări de restaurare din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, fresca ctitoriei lui Bogdan I a fost mult degradată. Totuși, din pictura acestui

valoros monument istoric, prezintă o deosebită importanță patru mari compoziții pictate în altar și anume: *Cina cea de taină, Împărtășirea apostolilor cu vin, Împărtășirea apostolilor cu piine și Spălarea picioarelor apostolilor de către Isus*. De asemenea, merită toată atenția reprezentarea lui Hristos în potir, pictură în ambrazura ferestrei altarului. Ca iconografie, realizare și colorit, aceste scene seamănă cu cele din altarul bisericii Voroneț, putându-se deci admite că au fost pictate în timpul domniei lui Ștefan cel Mare.

Personajele din tabloul votiv nu pot fi identificate cu precizie, fiind desfigurate cu ocazia restaurării din anul 1880, când unora, considerați ca înaintași, li s-au adăugat bărbii, deși nu avuseseră. Se poate presupune însă, că între domnitorii reprezentați în acest tablou sînt Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Alexandru Lăpușneanu și, poate, chiar Bogdan I, ctitorul. În partea stîngă a pronaosului, pe peretele lîngă care se află mormîntul Anastasiei, fiica lui Lațcu și soacra lui Alexandru cel Bun, decedată la 26 martie 1420, este pictată o femeie încoronată ținînd un filacter și fiind condusă de fecioara Maria înaintea lui Isus, lîngă care se află Sf. Nicolae, patronul bisericii. Credem că această femeie nu poate fi decît Anastasia, fiica lui Lațcu Vodă, care a dăruit bisericii lui Bogdan I satul Coțmani. Am avea aici pictat cel mai vechi portret al unei femei, cunoscut în Moldova, deoarece a putut fi executat în anul 1415, în orice caz înainte de 26 martie 1420.

În biserica Sf. Nicolae din Rădăuți, catedrală episcopală încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, după obiceiul timpului au fost înmormîntați primii domnitori ai Moldovei. Astfel într-un mormînt săpat în colțul sud-estic al naosului, și-a găsit, în anul 1365, pacea și odihna veșnică Bogdan I, după o viață zburcumată și lupte grele. Ștefan cel Mare, care a avut și a căutat să întrețină un adevărat cult pentru strămoșii săi, a pus, la 27 ianuarie 1480, peste mormîntul lui Bogdan I, o lespede funerară cu o inscripție în care-l numește „străbunicul” său, „bătrînul Bogdan voievod”. Pe aceeași latură din interiorul bisericii, imediat după Bogdan I, a fost înmormîntat fiul său Lațcu (1365—1373) a cărui lespede funerară a fost pusă la 20

ianuarie 1480, tot din porunca lui Ștefan cel Mare. Într-o peretele sudic și al doilea stîlp din naos, în apropierea mormintelor lui Bogdan I și Lațcu Vodă, este un mormînt cu inscripția lespezii funerare ștearsă, fiind plasată la nivelul pardoselii, nu deasupra, ca celelalte. După dimensiunile pietrei funerare s-ar putea presupune că aici a fost înmormîntată o femeie, poate chiar Maria, soția lui Bogdan I.

La 20 ianuarie 1480, Ștefan cel Mare a pus o lespeze funerară și pe mormîntul lui Ștefan I (1394—1399), pe care-l denușește „Ștefan Voievod cel Bătrîn”, care „a bătut pe unguri la Hindău”, adică Ghindăoani-Neamț. Mențiunea lui Ștefan cel Mare din inscripția lespezii funerare a acestui domnitor se referă la expediția făcută în Moldova de Sigismund de Luxemburg, ca rege al Ungariei, în februarie 1395. Victoria a această a întărit poziția pe plan internațional a Moldovei și a consolidat domnia lui Ștefan I.

Pe lîngă mormintele domnitorilor amintiți, în naosul bisericii lui Bogdan I se află și acelea ale lui Roman I (1392—1394), Bogdan, fiul lui Alexandru cel Bun, și Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun și bunicul lui Ștefan cel Mare. Inscriptia lespezii funerare pusă de Ștefan cel Mare pe mormîntul acestuia din urmă ne relatează următoarele: „Drept mărîtorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan voievod, domnul țării Moldovei, a înfrumusețat acest mormînt *bunicului său Io Bogdan voievod*, fratele lui Alexandru voievod, în anul 6988 (1480), luna ianuarie 25 zile, spre veșnica lui pomenire”.

În partea dreaptă a pronaosului este înmormîntată Stana, mama lui Ștefăniță vodă (1517—1527), decedată în anul 1518, iar înaintea ușii pronaosului, în aceeași parte, se află mormîntul lui

Ioanichie, fost episcop de Rădăuți, decedat probabil în 1504. Atît în interiorul bisericii, cît și în afară, au mai fost înmormîntate și alte persoane, care însă nu sînt rude cu membrii familiei lui Bogdan I.

Chenarele lespezilor funerare așezate de Ștefan cel Mare pe mormintele rudelor și înaintașilor săi sînt sculptate cu împletituri sau cu frunze cu patru petale. Cîmpurile centrale ale celorlalte lespezi sînt bogat decorate cu sculpturi, motivul ornamental predominant fiind palmata sau semipalmata, care uneori iau aspectul sau conturul unor flori, dar ca factură și compoziție distincte de la o lespeze la alta. Cînd cîmpul central al unei lespezi este decorat cu motive geometrice, chenarul e sculptat cu semipalmate (lespezea Anastasiiei). Inscriptiile care înconjură cîmpurile centrale ale lespezilor au la sfîrșit stema țării — capul de bour în scut.

★

★ ★

Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți a avut numeroase odoare, unele dăruite probabil de ctitor, altele de către urmașii săi, însă marea lor majoritate au fost împrăștiate sau s-au pierdut. Dintre cele identificate pînă acum amintim un epitaf lucrat în timpul domniei lui Alexandru cel Bun și un vîl liturgic, de mătase albăstră, brodat cu fir de aur și argint, donat în 1493 de Ștefan cel Mare. Inscriptia donatorului, brodată în fir de aur are următorul cuprins: „Din mila lui Dumnezeu Io Ștefan Voievod a făcut acest procovăț pentru hramul sîntului făcător de minuni ierarh Nicolae, care este la Rădăuți în anul 7001” (1493). Ambele broderii se găsesc astăzi în Muzeul mănăstirii Sucevița. Ștefan cel Mare a mai dă-

ruit ctitoriei „străbunului” său încă un vîl liturgic, care astăzi se află în Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România din București. În Muzeul mănăstirii Sucevița se află, grav deteriorată, icoana hramului ctitoriei lui Bogdan I, pictată pe lemn și ferecată în argint aurit în anul 1505.

În biblioteca mănăstirii Putna se păstrează, în manuscris, Mineiul pe luna noiembrie, fost al bisericii lui Bogdan I, terminat de scris la 1 ianuarie 1504 de către preotul Ignat din satul Coțmani.

Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți este cea mai veche necropolă domnească în care se află osemintele întemeietorului statului liber și independent al Moldovei și ale urmașilor săi, a căror operă a fost recunoscută și apreciată de către Ștefan cel Mare. Pentru a le păstra memoria, el a restaurat biserica și le-a pus pe mormintele lespezi sculptate și cu inscripții. Fără această inițiativă nu s-ar fi știut cine a fost ctitorul acestei biserici și nici unde au fost înmormîntați el și urmașii săi, fiindcă nici o cronică, nici un document nu menționează aceasta.

Și dacă sute de ani nu s-a cunoscut valoarea istorică excepțională a acestei biserici și nu i-a fost sesizată valoarea artistică, dacă nici nu s-a bănuit că între zidurile ei puternice și-au găsit odihnă pe veci cei care au creat, sprijiniți de majoritatea populației locale, prin lupte grele, un nou stat românesc, liber și independent, astăzi se cunosc toate acestea. Cu toate vitregiile abătute asupra pămîntului nostru, monumentul n-a păstrat datorită intervențiilor lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Bogdan al III-lea, Ștefăniță Vodă și Alexandru Lăpușeanu.

Ecouri internaționale

un
mare
eveniment

PARTID UNIC MUNCITORESC ÎN ROMÂNIA

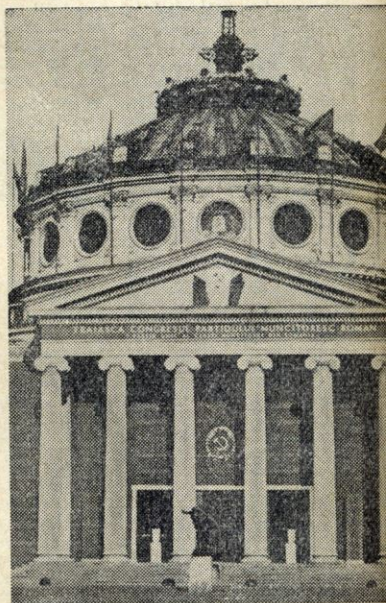
GHEORGHE ȚUȚUI

După aproape trei decenii de perseverente eforturi, procesul de înfăptuire deplină a unității muncitorești s-a desăvârșit în condițiile în care clasa muncitoare din România juca rolul cel mai activ pe scena politică a țării, raporturile de forță între clase schimbându-se radical în favoarea proletariatului și a aliaților săi. Insurecția armată din august 1944, reforma agrară, instaurarea primului guvern democratic, victoria în alegerile din noiembrie 1946, înlăturarea monarhiei, sint numai cîteva jaloane din gloriosul drum al transformării revoluționare a țării. Proclamarea republicii marca încheierea etapei strategice a desăvîșirii revoluției democratice și trecerea la revoluția socialistă.

Lupta care începea pentru construirea noii societăți socialiste cerea desăvîșirea unificării mișcării muncitorești pe baza marxism-leninismului, în cadrul unui singur partid. Este ceea ce s-a înfăptuit la Congresul care și-a inaugurat lucrările în ziua de 21 februarie 1948.

Presa din lumea întreagă a urmărit cu interes nu numai dezbaterile acestui Congres, ci și ampla activitate de pregătire a lui.

Este interesant de semnalat că, nutrind încă iluzii a căror deșertăciune a ieșit foarte repede la iveală, unele organe ale presei occidentale își exprimau dubii cu privire la succesul acțiunii de creare a unui partid unic. La 11 ianuarie 1948, ziarul american **Chicago Tribune** scria că „observatori în general bine informați asupra realităților românești se îndoiesc de eficacitatea măsurilor luate în ultima vreme în această țară, cu scopul de a forma acolo un singur partid proletar”. Probabil că observatori la fel de „bine informați asupra realităților româ-

Acum douăzeci de ani, Ateneul Republicii Socialiste România a găzduit lucrările istoricului congres

În timpul desfășurării lucrărilor

nești" furnizau cotidianului londonez **Evening Standard** materialul pe care se întemeia următoarea apreciere: „Șansele comuniștilor de a alcătui, împreună cu social-democrații, un partid cărui să-i aparțină, în modul cel mai complet, și unii și ceilalți, sînt destul de reduse... Toate datele existente converg în a anticipa eșecul tentativei”.

Alte ziare și publicații tot din Occident emiteau însă considerații mai realiste, bazate pe o analiză mai atentă a stării de lucruri din țara noastră. „Este greu de presupus că gigantul efort întreprins de muncitorii români pentru a pune capăt sciziunii nu va da rezultatele scontate” scria, la 15 ianuarie — parcă în replică lui **Evening Standard** — cotidianul francez **Le Figaro**. Două zile mai târziu, ziarul **New York Herald Tribune** nota printre altele: „După toate aparențele, comuniștii și social-democrații români sînt dispuși să ștergă cu buretele tot ceea ce i-a despărțit în trecut și să militeze cot la cot într-un partid comun”. Iar **Neue Zürcher Zeitung** arăta, la o săptămână înainte de a se deschide lucrările Congresului: „Nu va fi un simplu miting, o adunare formală și improvizată... Congresul a fost pregătit cu multă minuțiozitate și este incontestabil că organizatorii s-au bucurat de adeziunea bazei”.

Comentind hotărîrea Comitetului Central al Frontului Unic Muncitoresc de a constitui, în ultimele luni ale anului 1947, o comisie centrală pentru organizarea Congresului, ziarul **Izvestia** sub titlul „Clasa muncitoare română pe drumul unității” scria: „Impulsionată de cele mai înaintate elemente

ale sale, muncitorimea din România pășește cu fermitate pe drumul încadrării sale într-un unic partid revoluționar. Conform instrucțiunilor elaborate de Comitetul Central al Frontului Unic Muncitoresc, comuniștii și social-democrații își vor alege organele de bază ale acestui partid și își vor trimite delegații la Congresul care va consfinți unificarea”. La rîndul său, ziarul **Rabotnicesko Delo** din Sofia, insera la începutul lui ianuarie 1948: „După izgonirea monarhiei, prima sarcină importantă care se pune muncitorilor români e crearea partidului lor unic. În acest sens se desfășoară o intensă muncă de pregătire a viitorului Congres, care va pune bazele partidului”.

Lucrările Congresului s-au oglindit și ele în coloanele multor cotidiane și periodice din diferite țări. În trei zile consecutive — 23, 24 și 25 februarie — **Pravda** a relatat desfășurarea dezbaterilor, măsurile adoptate și rezoluția votată. „Congresul Partidului Unic Muncitoresc din România este un eveniment de o însemnătate istorică nu numai în istoria mișcării muncitorești din România, dar și în viața politică a întregii Europe...”, scria, la 26 februarie, **Gazeta Zachodnia** din Bydgosz (Polonia). O apreciere analogă făcea și revista poloneză **Wroclawski Kurier Ilustrowany**, remarcînd: „Congresul pentru unirea Partidului Social-Democrat Român cu Partidul Comunist, care s-a ținut acum cîteva zile la București, este o etapă pe drumul consolidării mișcării muncitorești în Europa”. În Bulgaria, cotidianul **Rabotnicesko Delo** publica, la 2 martie, un mare articol intitulat „Con-

Februarie 1948. Capitala, ca și întreaga țară, au îmbrăcat haine sărbătorești

gresul constituant al partidului unic al clasei muncitoare din România", în care se arăta, printre altele, că „unitatea clasei muncitoare realizată în persoana partidului unic al clasei muncitoare din România a dat un nou și puternic imbold pentru unirea forțelor democratice din România”. Ziarul **Neues Deutschland** își exprima, la 26 februarie, convingerea că „realizarea unității clasei muncitoare într-un partid unic muncitoresc va sprijini dezvoltarea democratică a țării”. Numărul pe martie al revistei **Társadalmi Szemle**, din R. P. Ungară, considera crearea partidului unic muncitoresc drept un „rezultat de însemnătate istorică” și totodată „un răspuns fără echivoc” dat celor care încercau să submineze unitatea muncitorească internațională.

În Occident, nu numai organele centrale ale partidelor comuniste, ci și o bună parte din restul presei a sesizat importanța Congresului de unificare a Partidului Comunist Român cu Partidul Social-Democrat. Astfel, cotidianul italian **Corriere de la Serra** scria, la 1 martie 1948: „Congresul de la București, care a luat sfârșit acum câteva zile, i-a adus pe comuniști și social-democrați alături, lucru care echivalează cu o organizare superioară a muncitorilor. Consecința este creșterea încrederii în propriile lor puteri... Pe planul socialismului, înfăptuirea are o valoare incalculabilă”. Săptămânalul britanic **New Statesman and Nation** a publicat, la 5 martie, o sinteză a lucrărilor Congresului, subliniind în concluzie: „În România,

socialismul s-a angajat acum pe un drum larg și bine pavat. Până la capătul lui se vor mai ivi, neîndoielnic, obstacole. Dar liderii celor două partide contopite au făcut tot ce era omeneste posibil pentru ca pe acest drum să se poată circula cât mai repede”. Comentarii analoage au mai apărut și în ziarele **New York Times** și **Washington Post**. Acesta din urmă punea un accent deosebit pe „atingerea de către români a unui obiectiv care li se pare încă utopic multor muncitori americani — unitatea de acțiune”. După ce enumera etapele care duseseră la Congresul de unificare, ziarul francez **Le Monde** din 2 martie 1948 remarcă: „În ciuda dificultăților invitate pe parcurs, reușita este deplină. Cei care muncesc în fabricile și uzinele României, ca și intelectualii și țărani care împărtășesc ideile lor politice, au îndeplinit una din condițiile esențiale din care marxismul face cheia de boltă a succesului. Blocul este acum unitar și în fond, și în formă. Dar toată lumea în România își dă seama că acesta nu e sfârșitul, ci abia o etapă intermediară. Întrebarea e: ce va urma?”

Răspunsul la această întrebare l-au dat cei douăzeci de ani care s-au scurs de la Congresul din 21—23 februarie 1948. Ceea ce a urmat a fost creșterea năvalnică a puterii și rolului clasei muncitoare și a partidului său revoluționar, sub conducerea căruia în țara noastră socialismul a biruit definitiv la orașe și sate.

Moartea lui **Dag Hammarskjöld**

CRIMĂ, SINUCIDERE SAU GREȘEALĂ DE PILOTAJ

JACQUES DE LAUNAY

Articol scris special pentru revista
„Magazin istoric”

Duminică, 17 septembrie 1961, pe cerul Katangăi. Avionul secretarului general al O.N.U. zboară în secret spre Ndola, spre Chombe. Omul care se războiește cu Națiunile Unite își așteaptă pe aerodrom principalul adversar. Un adversar care vrea să negocieze. Avionul nu va ateriza niciodată la Ndola. Se prăbușește în pădure, fără de veste.

Care e cauza acestui accident? Toți se întreabă: crimă, sinucidere, greșeală de pilotaj? După o expediție de studiu în Congo, istoricul francez Jacques de Launay, la solicitarea redacției noastre ne-a trimis pentru „Magazin istoric” articolul de față. El deapănă în fața noastră, minut cu minut, evenimentele din noaptea fatală și analizează cauzele acestui accident, una din marile enigme ale istoriei contemporane.

Echipajul

Duminică 17 septembrie 1961, la orele 15.30 (ora Leopoldville-ului), comandantul de bord Per Hallonquist și echipajul lui, alcătuit din pilotul secund Litton, mecanicul-navigator Wilhelmsson și comandantul de rezervă Aahreus iau loc pe bordul avionului SE-BDY, un Douglas DC 6 B al companiei suedeze Transair.

Toți acești oameni sînt aviatori cu experiență. Comandantul de bord are 35 de ani; e bine odihnit și bine dispus; a fost format de armata aeriană suedeză, apoi de S.A.S.; are la activul lui 7841 de ore de zbor, dintre care 1266 pe avioane DC 6. A efectuat 2669 de ore de zbor de noapte sau zbor fără vizibilitate. Posedă, de asemenea, un brevet de navigator și este

unul din instructorii companiei. Colegii lui, mai tineri, cunosc și ei bine avioanele DC 6 și au între 2500 și 7000 de ore de zbor. Nu sînt într-o formă atît de bună ca și comandantul lor, căci au zburat peste zece ore din ultimele douăzeci și patru. Cu toate acestea, numai Litton a anunțat că are de gînd să doarmă în prima parte a zborului.

Comandantul nu și-a depus planul de zbor și a anunțat că nu intenționează să stabilească legătură radio în tot timpul drumului. Nici un instructaj pentru membrii echipajului nu a avut loc înainte de plecare.

Pentru a nu încălca regulamentele aviației civile, Per Hallonquist a predat, totuși, controlorului circulației aeriene din Leopoldville un plan de plecare indicînd ca destinație Luluaburg.

Plecarea

Înainte de a părăsi biroul operațional, comandantul a stat puțin de vorbă, în limba suedeză, cu maiorul Ljungkvist de la Serviciul de operații aeriene al forței armate a Națiunilor Unite — O.N.U.C. «Am discutat despre drumul pe care aveau să-l urmeze, declară maiorul. A precizat că pleca la Ndola (Rhodesia) și că ultimul radiofar disponibil de-a lungul drumului era acela din Luluaburg. „După aceea — mi-a spus el — n-am să mai am nici un ajutor radio pentru navigație; trebuie deci să merg la Luluaburg iar apoi nu știu dacă voi merge de-a lungul frontierei Angolei sau voi lua alt drum”. Asta-i tot ce mi-a spus; hotărîse să meargă la

Luluaburg, iar după aceea nu mai știa ce va face. Mi-a spus: „Voi pregăti ultima, parte a zborului chiar în cursul zborului, totul va depinde de condițiile speciale ale zborului“. Comandantul Hallonquist trebuia să facă și oficiul de navigator. Aarheus mi-a spus și el că comandantul va fi propriul său navigator».

Hallonquist este un om flegmatic, plin de stăpânire de sine, care se simte bine, probabil, în împrejurări dificile, deșin-a avut niciodată vreun accident de avion. Este poate chiar prea sigur de el, căci a declarat, în ziua de 10 septembrie, tot maiorului Ljungkvist, că după părerea lui, unele informații pe care turnurile de control le dau piloților, comunicarea altitudinii exacte a aeroportului, de pildă, sînt cu totul inutile.

Cîteva minute după ora 15,30, Hammarskjöld și colaboratorii lui traversează pista și urcă pasarella avionului. Sînt în total unsprezece persoane, dintre care patru de naționalitate suedeză. Printre ei se află agenți ai serviciului de securitate a O.N.U.C., comandanți de sergentul Julien. Se pot observa doi ostași înarmați din rîndurile „câștilor albastre“.

Un radiotelegrafist suedez se alătură echipajului, pentru eventualitatea cînd secretarul general al O.N.U. ar avea să transmită mesaje urgente.

Motoarele sînt puse în mișcare la ora 15,51. Avionul se plasează la capătul pistei, se oprește, demarează și decolează de la punctul zero puțin înainte de ora 16.

Avionul SE-BDY a pornit în ultimul său zbor.

Cu șase ore întîrziere

De fapt, avionul lui Hammarskjöld a părăsit Leopoldville cu șase ore întîrziere față de ordinul de zbor nr. 673, eliberat în ajun de Serviciul operațiilor aeriene al O.N.U.C.

Această întîrziere are două cauze: verificarea mecanică a avionului SE-BDY și convorbirea Hammarskjöld-Lansdowne. Mecanicul Wilhelmsson predase un raport în care se arăta că au fost trase focuri de pușcă asupra avionului SE-BDY în timpul manevrei de decolare de la Elisabethville.

În dimineața zilei de 17, se efectuează deci o inspecție minuțioasă sub conducerea mecanicului-șef Tryggvason de la Transair. În cursul inspecției se constată că motorul nr. 2 (interior stînga) a fost atins de un glonte care a străpuns carenajul și a atins o țevă de eșapament. Este înlocuită. La ora 11, mecanicul-șef declară că a terminat reparația și că avionul poate decola.

De fapt, avionul SE-BDY, care este avionul personal al comandantului O.N.U.C., este foarte bine întreținut. Dar după ce au efectuat verificările, mecanicii se duc la

masă și de la ora 11,15 avionul rămîne fără supraveghere. Alți mecanici de la Transair lucrează la un avion vecin și nu observă nimic anormal; pe la ora 12 pleacă și ei la cantină. Înainte de a pleca, au grijă să scoată scările de la avionul Douglas și să încuie ușile principale. Rămîn deschise numai ușile care permit accesul la compartimentul hidraulic și la sistemul de încălzire.

A doua cauză a întîrzierii: convorbirea pe care Hammarskjöld a avut-o, în ziua de 17 septembrie, la ora 9,30 cu lordul Lansdowne, sub-secretar parlamentar pentru afacerile externe al cabinetului britanic.

Se știe că Hammarskjöld voia să meargă la Ndola pentru a se întîlni cu Chombe, șeful guvernului katanghez. În ziua de 21 februarie 1961, Consiliul de Securitate hotărîse evacuarea din Congo „a personalului militar și politic, precum și a mercenarilor“ care sprijineau secesiunea katangheză. Întrucît această rezoluție nu a putut fi aplicată decît într-o foarte mică măsură, secretarul general a fost nevoit să recurgă la forță. Izbucniseră lupte la Elisabethville și în alte orașe din Katanga. „Domnul H“ se străduia deci, lăsînd totul la o parte, să obțină o încetare a focului.

În ziua de 16 septembrie, la orele 12 noaptea, reprezentantul Națiunilor Unite la Elisabethville irlandezul Conor Cruise O'Brien, azi rectorul Universității din Ghana, primise din partea consulului britanic, Dunnett, un mesaj în care se arăta că Chombe este dispus să se întîlnească cu dînsul la Bancroft, în Rhodazia. A doua zi, la ora 9,30, O'Brien l-a înștiințat pe dl. H. la Leopoldville și secretarul general al Națiunilor Unite a trimis imediat următoarea telegramă lui Chombe: „Vă propun o întîlnire directă. În felul acesta am putea căuta împreună un mijloc pașnic de rezolvare a conflictului actual, deschizînd astfel calea unei soluții a problemei katangheze în cadrul Congo-ului“.

Dl. H. i-a precizat însă lui Chombe că „întîlnirea propusă implică, desigur, unele ordine prealabile pentru o încetare efectivă și imediată a focului“. A adăugat că, întrucît Bancroft nu are pistă de aterizare pentru avioane mari, ar fi de dorit ca întîlnirea să aibă loc la Ndola.

Chombe răspunde în ziua de 17 dimineața, prin intermediul lui Dunnett și O'Brien, că este de acord „în ce privește principiul unei încetări imediate a focului“, dar că trupele Națiunilor Unite trebuie consemnate în cazărmi și că trebuie să înceteze orice noi trimiteri de întăriri. Hammarskjöld îl însărcinează atunci pe O'Brien să refuze aceste condiții prealabile, dar cînd acesta ia legătură cu consulul britanic află că Chombe a și plecat la Ndola.

Avionul lordului Lansdowne sosește normal

Întîlnirea va avea deci loc și așa — și lordul Lansdowne îi propune „domnului H.” să-l însoțească la Ndola, pentru a înlesni organizarea materială a convorbirilor în Rhodesia, teritoriu al Coroanei. „Secretarul general a acceptat sugestia mea — relatează lordul Lansdowne — dar, după o matură chibzuință, a socotit că e mai indicat, din motive politice asupra cărora cred că nu e nevoie să insist, să nu fac această călătorie cu dinsul. A sugerat deci să merg la Ndola cu un alt avion, pus la dispoziție de Națiunile Unite, și să plec înaintea lui. Bineînțeles, am acceptat această sugestie”.

Lordul Lansdowne a plecat deci spre Ndola în ziua de 17 septembrie, la ora 15.10, pe bordul unui DC 4 imatriculat OO-RIC.

Avionul DC 4, aparat aparținînd unei companii belgiene, condus de un echipaj belgian, familiarizat cu circulația aeriană în Africa Centrală, zboară de-a lungul teritoriului Congo-ului, trece deasupra localității Villa Henrique de Carvalho în Angola și aterizează normal, fără nici o neplăcere la Ndola, la ora 22.35.

Peste treizeci de minute

Drumul pe care l-a urmat SE-BDY nu este bine cunoscut. Din motive de securitate, se pare că nu a fost stabilită nici o legătură radio atîta timp cît avionul a zburat deasupra teritoriului congolez. Se crede că aparatul a zburat spre est pînă la lacul Tanganyka, apoi a mers de-a lungul frontierei care desparte Congo-ul de Kenya. O bună parte din drum, comandantul Hallonquist nu a dispus de informații privind condițiile atmosferice.

Avionul SE-BDY restabilește legătura radio la ora 22.02 cu centrul de informație a zborurilor de la Salisbury. El cere vești despre avioane OO-RIC. La 22.41, SE-BDY cheamă din nou și își indică poziția. Salisbury răspunde, semnalînd că OO-RIC a aterizat la 22.35. La 23.08, SE-BDY își indică iar poziția și cere autorizația să coboare de la 17 500 picioare la 16 000 picioare (de la 5 250 m la 4 800 m). Salisbury aprobă. SE-BDY anunță că se află la 16 000 picioare. Salisbury predă avionul SE-BDY controlului circulației aeriene din Ndola. Controlor de serviciu la turnul din Ndola este A. C. Martin, iar comandantul aeroportului este H. H. Williams.

De îndată ce înaltul-comisar britanic, lordul Alport a fost informat despre întîlnirea ce urma să aibă loc, a plecat de la Salisbury la Ndola, pentru a lua măsurile de securitate tradiționale și pentru a organiza ședința. La ora 14.30, lordul Alport dă primele sale instrucțiuni și, cu

ajutorul lui Williams, instalează detașamente de poliție la punctele strategice.

Chombe sosește la ora 16 și discută cu lordul Alport, în biroul comandantului aeroportului.

Imediat după sosirea lui, pe la ora 22.45, lordul Lansdowne li se alătură și le spune că Hammarskjöld a plecat puțină vreme după dinsul. La 23.15, informat de Martin, Williams anunță celor trei personalități că avionul SE-BDY va ateriza probabil peste treizeci de minute.

Situația se schimbă pentru Chombe

Lordul Alport pare destul de nervos și vorbește monosilabic. Lordul Lansdowne se pregătește să plece înapoi la Salisbury; vrea să părăsească Ndola înainte de sosirea „domnului H.”. Chombe e foarte vesel.

Președintele katanghez se bucură oare de această evoluție neașteptată a evenimentelor? Nu e oare surprinzător faptul că secretarul general al Națiunilor Unite se deplasează personal pentru a întîlni, fără nici o condiție, pe adversarul său principal? Acest demers al d-lui H este, fără îndoială, o victorie diplomatică pentru liderul katanghez.

În aceste ultime ore ale secesiunii katangheze, situația pare să se schimbe destul de evident în favoarea lui Chombe și acest lucru explică probabil buna dispoziție de care dă dovadă președintele în biroul comandantului aeroportului din Ndola.

Ultimul mesaj

La 23.35, SE-BDY cheamă turnul din Ndola: „Vom fi pe verticala localității Ndola pe la 23.47”. Martin transmite obșnuitul buletin meteorologic: vînt est-sud-est, vizibilitate 5/10 mile, ușoară ceață.

La ora 0.10, controlorul Martin primește un nou apel din partea avionului SE-BDY: „Zărim luminile voastre. Ne aflăm la verticala localității Ndola. Coborim. Confirmați calarea altimetruului”.

Turnul din Ndola răspunde: „calarea altimetruului 1 021 mb. Indicați sosire la 6 000 picioare (1 800 m)”. SE-BDY confirmă „1 021”. Acesta va fi ultimul său mesaj.

Ndola cheamă din nou. Nici un răspuns. Controlorul continuă să cheme SE-BDY. În zadar. Căpitanul Deppe își pierde răbdarea. Cu aprobarea lui Martin, încearcă și el să cheme SE-BDY. Nimic.

La 0.35, Martin permite avionului OO-RIC să decoleze. Zbor liniștit. Lordul Lansdowne aterizează la Salisbury la 1.46. Imediat după sosirea lui, ministrul îi încredințează pe înaltul-comisar adjunct, Scott:

— Aveți ceva vești de la avionul secretarului general?

Lordul Lansdowne povestește, emoționat:

— Am fost consternat când am aflat că nu se primise nici o veste. Încă de pe atunci eram foarte îngrijorat. Nu-mi puteam închipui ce se întâmplase. Căpitanul era și el foarte neliniștit.

Este descoperită epava

Pe la ora 0,45, SE-BDY tot nu dă nici un semn de viață. La 1,15 turnul din Ndola lansează două apeluri: unul — poliției orașului pentru a afla dacă a fost semnalat vreun accident sau vreo explozie în regiune; al doilea — controlului aerian din Salisbury, pentru a afla dacă SE-BDY a dat vreun semn de viață. Răspunsuri negative din ambele părți.

La 1,50, Martin înștiințează Salisbury că nu mai există nici un contact cu SE-BDY. Controlorul de la Salisbury transmite la Johannesburg, pentru a se comunica la Leopoldville. Încă de la ora 1,42, comandantul Williams trimite la Salisbury un mesaj Incerfa (incertitudine) cu privire la SE-BDY.

La 3,30, doi polițiști se prezintă la aeroport și comunică agentului de pază că inspectorul van Wyk a observat pe la orele douăsprezece și jumătate noaptea o lumină puternică pe cer. Această lumină venea dinspre apus, direcție spre care se îndreptase un avion cu puțin timp înainte.

Polițiștii raportează superiorilor lor, care hotărăsc să trimită citeva patrulare la Land Rover, în direcția indicată, dar ele se întorc fără nici un rezultat.

La 5,50 un alt controlor al circulației aeriene vine din Ndola. Turnul își reia operațiunile pe la ora 6.

La ora asta este sigur că SE-BDY nu mai are nici o picătură de carburant și că s-a oprit undeva, normal sau în urma unui accident.

Controlorul înștiințează Salisbury, care lansează semnalul Detresfa (avion în pericol). Încep cercetările. Poliția trimite patru la ora 7,45. Avioanele lui Royal Rhodesian Air Force își încep și ele cercetările la ora 10. Epava este descoperită la ora 15,10 de unul din aceste avioane.

Polițiștii, informați și călăuziți de civili, sosesc la locul catastrofei citeva clipe mai târziu.

Trei anchete

În urma primei examinări a epavei, aflată la 9,5 mile (13 km) de aeroport, se constată că „aparatul s-a lovit de copaci la o altitudine de 4 375 de picioare (1 307 m) deasupra nivelului mării, în timp ce urma o traiectorie descendentă, virind ușor spre stînga și cu o viteză de intrare pe direcția de aterizare normală. Deschizătura făcută în copaci ne oferă o indicație foarte bună în ce privește direcția pe care o urma aparatul.”

Accidentul a avut loc la ora 0,13. Trenul de aterizare era scos afară și zăvorât. Voleții erau deschși la 30°. Deschizătura făcută în copaci era de 800 de picioare (240 m). Rezervele de benzină s-au scurs. A avut loc atunci o explozie urmată de un incendiu.

Mai multe corpuri au fost proiectate din avion în prima zonă necarbonizată. Patru pasageri mai purtau centurile lor de siguranță. Cei 16 pasageri (împreună cu echipajul) muriseră de pe urma rănilor, cu excepția sergentului Julien, care a fost găsit muribund, cu corpul ars pe 55% din suprafața lui. Avea să moară trei zile mai târziu de uremie. Autopsia a dovedit că cel puțin două victime au murit pe loc, chiar când s-a prăbușit avionul.

Au mai fost efectuate apoi alte trei anchete pe locul catastrofei. Prima din ele, efectuată sub conducerea direcției aviației civile rhodeziene, la 19 septembrie, nu a permis să se determine cu precizie cauzele accidentului, dar a ridicat atîtea probleme — posibilitate de sabotaj sau de atentat, greșeală sau vreo slăbiciune a piloților — încît guvernatorul general al Rhodesiei a hotărît să însărcineze o comisie juridică pentru o cercetare amănunțită. Raportul acestei comisii a fost predat guvernatorului în februarie 1962. Pe de altă parte, Organizația Națiunilor Unite a numit și ea o comisie de anchetă internațională, care s-a întrunit de douăsprezece ori, în special la New York, Leopoldville, Salisbury și Ndola, înainte de a-și încheia raportul la 8 martie 1962.

Comisia Națiunilor Unite a depus concluzii destul de vagi, care nu exclud nici posibilitatea unui sabotaj, nici aceea a unui atac din văzduh sau de pe pămînt, nici aceea a unei defecțiuni materiale sau a unei greșeli de pilotaj. A renunțat să clasifice aceste cauze posibile în ordinea verosimilității.

Atac de pe pămînt sau din văzduh?

Ne vom referi, deci, la raportul foarte precis al Comisiei rhodensiene pentru că a fost elaborat pe locul catastrofei cu foarte numeroase dovezi amănunțite, cit și pentru faptul că autorii lui își sprijină tezele pe părerile unor specialiști ai aviației civile, în marea majoritate britanici și suedezi.

Acești experți exclud posibilitatea unui sabotaj, în ciuda lipsei parțiale de supraveghere a aparatului pe aeroportul din Leopoldville: eventualii sabotori nu puteau ști ora aterizării și apoi nici o urmă de explozie a unei bombe nu a fost descoperită cînd s-au cercetat rămășițele avionului.

De asemenea, anchetatorii nu rețin posibilitatea unui atac de pe pămînt sau din văzduh. Dacă avionul ar fi fost obiectul unui atac terestru, s-ar fi găsit urme de

Mormanul de metal și cenușă a îngropat sub el, o dată cu oamenii, și taina morții tragice a lui Dag Hammarskjöld

glanțe sau de alte proiectile și radio-ul de bord ar fi transmis un mesaj. Or, așa ceva nu s-a întâmplat. În ipoteza unui atac aerian, ar trebui să se admită că interceptarea ar fi avut loc noaptea, operație deosebit de dificilă, și că s-ar fi produs o explozie înainte ca avionul să se lovească de copaci, fapt pe care experții îl exclud cu desăvârșire. Aparatele katangheze disponibile pentru un asemenea atac se aflau atunci în Africa de sud pentru revizie.

Greșeală de pilotaj?

Examinarea pieselor aparatului a dovedit că și ipoteza unei defecțiuni mecanice trebuie exclusă. Tot așa, dacă vreo slăbiciune a unui pilot este posibilă, e puțin probabil să fi fost simultană la cei trei piloți. Nu a avut loc, de asemenea, un incendiu la bordul avionului.

Trebuie, deci, să ne întoarcem la greșeala de pilotaj, căci chiar dacă aparatul ar fi efectuat în mod desăvârșit manevra sa de aterizare se afla totuși cu 2 000 de picioare (600 de m) prea jos în momentul accidentului.

Anchetatorii au găsit printre rămășițele epavei patru manuale cu hărți privind apropierea de aeroporturi. Trei dintre ele erau manualele lui U.S. Air Force, al patrulea era un manual Jeppesen, folosit de obicei de piloții de la Transair. Manualele militare nu cuprindeau hărțile localității Ndola, dar harta aeroportului Ndola de lângă Leopoldville figura la un loc vi-

zibil. Unul din manuale era deschis și îndoit la pagina Ndolo. Se știe că acest aeroport se află la o altitudine de 951 de picioare (285 m), în timp ce aeroportul de la Ndola este la 4 187 de picioare (1 256 m). E drept că pagina Ndola a manualului care a fost găsit poartă scris pe ea cu cerneală verde — peste textul tipărit: „Ndola, 2 500 picioare“, altitudine ce trebuia atinsă la capătul virajului de intrare pe direcția de aterizare. În ce privește manualul Jeppesen regăsit, nu conține pagina Ndola. O fi smuls oare pilotul această hartă ca s-o prindă cu un ac de scaunul lui? În cazul acesta, foaia o fi ars în incendiul care a izbucnit după ce s-a produs accidentul.

E sigur că piloții și-au pus problema hărților și a celor două altitudini ale aeroporturilor din Ndola și Ndolo. Dar pilotul n-a avut nici o îndoială, căci nu a întrebat turnul de control din Ndola. E adevărat că comandantul Hallonquist nu avea încredere în utilitatea unor informații de confirmare. Experții sînt siguri că pilotul hotărîse să efectueze o coborîre și o aterizare cu ochiul liber. Dar, după viraj, aparatul coborînd prea jos, el n-a mai putut vedea luminile aeroportului și tocmai în această „gaură neagră“ s-au ivit în fața lui crestele copacilor.

Răzbunarea mercenarilor?

Concluziile anchetatorilor nu au convins toată lumea. O'Brien s-a întrebat cui putea folosi această eventuală crimă. El ex-

clude pe Chombe, care era prea fericit să-l vadă pe Hammarskjöld desolidarizându-se de subordonații lui și venindu-i în intiminare: „N-avea mai multe motive să-l omoare pe Hammarskjöld care se îndrepta spre Ndola, decît ar fi avut Hitler să-l omoare pe Chamberlain cînd se îndrepta spre München“.

Dar O'Brien crede că în schimb mercenarii ar fi avut interes să-l elimine pe secretarul general al O.N.U., ca să se poată menține în Katanga. Ofițerii din O.A.S., fasciștii lui Lasimone erau și rămîneau fasciști. Aveau alte datorii de plătit „Domnului H.“: Algeria, Suezul, Tunisia.

Nu încapе îndoiială că aveau agenți la Brazzaville și la Leopoldville și că supravegheau aerodromul din Kolwezi. Aveau cu siguranță prieteni și la Ndola. Aveau experiența asasinatului politic și erau probabil convinși că uciderea lui Hammarskjöld va fi o „binefacere“ pentru omenire. Un portughez a afirmat chiar, în iulie 1966, în „Diario de Mozambique“, că acela care a doborât avionul este un scoțian, un ofițer mercenar, dar această acuzație a fost dezmințită cu vigoare de alți mercenari: nu exista nici un portughez printre ei, această mărturie este deci lipsită de valoare.

Sinucidere ?

Vom exclude, de asemenea, ipoteza sinuciderii, formulată de un ziarist suedez. E drept că după moartea lui Hammarskjöld, unul din prietenii lui, Leif Belfrage, a găsit în apartamentul lui din New York un carnet de însemnări de o profunzime de gîndire care nu este egalată decît de sentimentul de neliniște și de pesimism de care sînt pătrunse. Obsesia morții revine aproape la fiecare pagină. Vom cita doar cîteva pasaje :

„Într-un viraj, la o coborîre, își pierdu controlul volanului. Cînd mașina fu proiectată peste taluz, îl străfulgeră un singur gînd : așadar, misiunea mi-e împlinită — singuru-l gînd, ostenit și fericit“ (1945).

„Să fii credincios viitorului tău. Chiar atunci cînd nu mai înseamnă decît să te pregătești să mori cum trebuie“ (1951).

„Lucrul cel mai greu e să mori cum trebuie“ (1952).

„Înainte vreme, moartea figura întotdeauna la întruniri. Acum se află la aceeași masă cu mine : trebuie să-i fiu prieten“ (1955).

„Trupul tău trebuie să se obișnuiască cu moartea lui“ (1957).

Acest sentiment prevestitor a jucat oare vreun rol în neputința de care a dat dovadă secretarul general de a pune capăt haosului congolez ?

Conștiința înaltă a lui Hammarskjöld ne interzice să bănuim măcar o clipă că ar fi putut antrena în bezna morții alte zece persoane.

O „revelație“ americană

În sfîrșit, într-un discurs confidențial rostit în fața Camerei reprezentanților a Statelor Unite, la 12 septembrie 1962, dl. Donald Bruce, deputat din partea statului Indiana, a criticat politica americană în Congo. După ce a arătat că un comitet afro-scandinav a trimis 20 000 de lire mișcării naționaliste rhodesiene, a precizat că societatea Liberian American Swedish Minarab Cy (L.A.M.C.O.) constituită în Liberia cu capitaluri americane și suedeze, desfășoară o intensă activitate în Katanga. Această companie, care manifestă un deosebit interes pentru metalele neferoase, pare să fi luat în considerare perioada tranzitorie cînd „colonaliștii“ vor ceda locul „naționaliștilor“ ; aceștia din urmă, dovedindu-se incapabili să exploateze singuri resursele miniere din Katanga, ar primi oferte de serviciu din partea lui L.A.M.C.O., care s-ar substitui astfel lui „Union minière du Haut-Katanga“.

Printre conducătorii lui L.A.M.C.O. figurează domnii Linner Bob Hammarskjöld, fratele „domnului H.“, și Georges Ball.

Totuși, la cererea „domnului H.“, dl. Sture Linner, directorul lui L.A.M.C.O., cu salariul anual de treizeci de mii de dolari, a demisionat din acest post pentru a deveni șeful operațiunilor civile ale O.N.U. în Congo.

Se știe că dl. Linner s-a străduit apoi să aplice cu o vigoare deosebită rezoluțiile Consiliului de Securitate.

Informațiile furnizate de dl. Bruce explică, fără îndoială, orientarea antikatangheză a anturajului lui Dag Hammarskjöld. Ele nu ne dau însă date precise privind reacția „Uniunii miniere“ față de acești periculoși adversari.

Așadar, acest om flegmatic și impasibil își urma tragicul destin.

Intrucît nici o ipoteză, cu excepția greșelii de pilotaj, nu rezistă unei analize critice — așa cum am putut vedea — va trebui oare să afirmăm, în concluzie, că Dag Hammarskjöld a murit în ziua de 18 septembrie 1961 pentru că comandantul Per Hallonquist, prea sigur de el, a confundat Ndola cu Ndola și n-a vrut, poate, să-și recunoască greșeala ? Marile enigme istorice au, uneori, explicații foarte simple, prea simple chiar pentru ca imaginația populară să le accepte. Totuși, secretarul general al Națiunilor Unite nu a dispărut decît de șase ani și unele piese din dosarul dramei congoleze și katangheze mai rămîn secrete.

Intrucît niciodată nu va putea exista o certitudine absolută, moartea lui Dag Hammarskjöld va păstra întotdeauna o parte de mister.

MANIFESTUL COMUNIST ÎN ROMÂNIA

MARIAN ȘTEFAN

crărilor lui Marx și Engels
în țara noastră.

1893. La numai un an, sub titlul *Manifestul Socialist*, tot la Iași, în Biblioteca partidei social-democratice a muncitorilor din România, apărea a doua traducere a *Manifestului*, făcută de Ion Nădejde.

Interesul stîrnit de această operă a determinat apariția unor noi traduceri, între care amintim pe cele ale lui I. Sion, din primii ani ai secolului nostru, preluate de Kautsky sau Racovski, reeditate de nenumărate ori.

În anii grei ai ilegalității, cînd comuniștii își desfășurau activitatea sub prigoana dezlănțuită de aparatul represiv al statului burghezo-moșieresc, *Manifestul* a fost răspîndit, ca și celelalte materiale de propagandă, înfruntînd mari riscuri.

După 23 august 1944, prin grija partidului nostru, *Manifestul Partidului Comunist*, ca și celelalte opere ale clasicilor marxism-leninismului au apărut în tiraje de masă. Concepția marxistă despre lume și viață, aplicată în mod creator de Partidul Comunist Român, a devenit ideologia dominantă, cuprinzînd mase largi și constituind o armă de neprețuit în lupta pentru construirea societății noi socialiste.

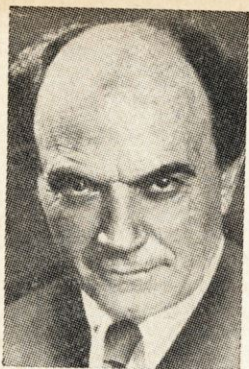

În februarie, anul acesta, se împlinesc 120 de ani de la apariția *Manifestului Partidului Comunist*, cartea de cîpătii a comunismului științific. Puține sînt lucrările care să fi exercitat o mai mare influență asupra gîndirii teoretice și activității practice, asupra mersului istoriei, care să-și păstreze viabilitatea pînă în zilele noastre!

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea proletariatului, ideile socialiste găsesc în România un teren prielnic, fiind însușite de elementele cele mai înaintate ale societății. Raportate la realitățile românești, ele și-au adus un aport considerabil la dezvoltarea gîndirii filozofice, la clarificarea ideologică a proletariatului român, care se manifestă tot mai activ ca forță chemată să dea linia directoare a dezvoltării viitoare a țării.

Manifestul Partidului Comunist a fost cunoscut pe meleagurile românești la scurtă vreme după apariție, în edițiile franceză și germană. În limba română avea să înceapă a fi tradus spre sfîrșitul secolului.

1892. La Iași, apare prima traducere în limba română a *Manifestului Partidului Comunist*, sub semnătura lui Panaît Mușoiu, unul dintre cei mai de seamă popularizatori ai lu-

N. D.

Reprezentant de seamă al vieții noastre culturale și social-politice, ziarist înăscut, cel mai de seamă pamfletar pe care l-au dat românii, scriitor și dramaturg, traducător al unor lucrări remarcabile din literatura universală, artist în cel mai adinc înțeles al cuvîntului, neobosit însuțlețitor și animator cultural, neobișnuit risipitor de energie și dăruitor generos pentru orice cauză nobilă, patriot și democrat sincer, legat trainic de misiunea noastră revoluționară, N. D. Cocea este una din cele mai interesante și tulburătoare personalități ale culturii românești din prima jumătate a secolului XX. A rămas în memoria generației sale și a posterității, deopotrivă, ca întemeietorul „Faclei” — revista care a trezit conștiințe și a îndemnat la fapte și lupte — sau ca autorul unor neuitele țoiletoane și pamflete, scrise în cea mai frumoasă limbă românească, îndreptate cu o virulență rară împotriva dinastiei străine a Hohenzollernilor și a politicianismului burghez. El a adus o contribuție însemnată la afirmarea lui Tudor Arghezi și a lui Gala Galaction, a lui Iser și Ressu, a fost dascălul unei generații de ziaști ca Ion Vineanu, Tudor Teodorescu-Brașiște, Zaharia Stancu, Alexandru Sahia etc.

La chemarea Partidului Comunist Român și-a pus numele pe frontispiciul revistelor „Era Nouă” și „Reporter”. Pe drept cuvînt, Camil Petrescu spunea că întreaga epocă dintre cele două războaie nu poate fi înțeleasă fără „neastîmpărul lui Cocea”.

În anii celui de-al II-lea război mondial, piesa „Canalia” de Cocea atrăgea numeroși spectatori la Teatrul Nostru. Foarte puțini știau însă că, în acei ani întunecați, N. D. Cocea a scris enorm : piese de teatru, romane, memorialistică. Observator fin al vieții sociale, în caietele sale de însemnări zilnice Cocea a supus unei analize veridice realitățile timpului. „Jurnalul” său începe de la 1 septembrie 1939, ziua dezlănțuirii celui de-al II-lea război mondial, continuînd pînă în 1943. Doamnei Ioana Cocea, care ni l-a pus la dispoziție, dîndu-ne în același timp un competent ajutor la descifrarea lui, îi aducem și pe această cale viile noastre mulțumiri.

Publicînd fragmente din memoriile lui N. D. Cocea revista „Magazin istoric” scoate la lumină unul din cele mai interesante documente umane, o zguduitoare și patetică profesiune de conștiință, care oglindește totodată poziția celor mai înaintați fii ai acestui popor în zbuciumații ani de război.

Sighișoara, 1 septembrie 1939

AL. GH. SAVU

Un hohot înăbușit de rîs. Îi răspunde un fel de mîrșit.

Doi sași¹ vorbesc în stradă.

Pe strada noastră, tăcută, moartă, ca aleile unui cîmîntir, e aproape un eveniment. Cîulesc urechile.

Nu înțeleg nimic din ceea ce-și spun. Nu pricep o boabă din nemțeasca lor. Dar cuvîntul „Krieg” — repetat insistent, voios, de cîteva ori, îmi strînge deodată inima.

Sîmț ca un gol în suflet. Un gol și în minte.

Îmi întrerup scrisul.

Mă reped la fereastra deschisă.

Soarele arde ca în toiul lui cuptor. Între cele două rînduri de streșini ale străzii, ca între două maluri, o fișie de cer se întinde, profundă, albastră, ca apele unui fluviu

¹ Autorul se referă la elementele hitleriste din rîndurile populației germane.

COCEA

imobil. Nici un nor, cu pinzele umflate, nu-i alunecă pe adîncurile limpezi. Nici un zgomot, nici o mișcare, nici o tresărire în aerul încremenit.

Singuri, sașii mei continuă în stradă. Unul mi-e vecin. În zece ani nu știu dacă am schimbat o vorbă-două împreună. De data asta însă, cum mă zărește mă salută vesel și greoi.

Celălalt e un negustor. Spătos, burtos, cu ceafa rumenă ca prăjită la foc și doi ochi vioi sub sprîncene figănești sau armenesti, crețe, stufoase, îmbinate, lăfite pîn-la mijlocul frunții. În cîteva rînduri mi-a făcut onoarea să-mi împărtășească vederile lui politice, identice cu ale Reichului, și știindu-mă revoluționar, să critice sever regimul actual al României și, mai ales, deși mai în surdină, politica externă a regelui. În românească lui stropsită se prăpădește de dragul țării noastre, îi numără bogățiile, îi laudă, îi slăvește, îi cîntă pe toate glasurile bogățiile; și-o plinge în același timp, sincer, amar, că în loc să și le valorifice într-o colaborare disciplinată cu marele Reich, se lasă tîrîtă, din sentimentalism prostesc, spre apele Franței.

În aceeași românească, de cum m-a zărit la geam, fără să-și mai piardă vremea de data aceasta cu obișnuirile saluturi obsequioase, mi-a anunțat exuberant că sălbăticiii polaci au încercat să treacă granița germană, dar că armatele lui Hitler i-au respins lesne și au pătruns, ele, pe teritoriul polon.

Reichstagul e convocat. Războiul a început. Hitler o să vorbească.

Eu nu mai auzeam decît lăudăroșeniile din stradă. Îmi vijiiu urechile. Îmi spuneam, îmi repetam în mine cu deznădejde, cu exasperare, că nu se poate, că oricît l-ar fi înebunit mărirea neașteptată și nemeritate pe fustul zugrav de firme ajuns cancelar, e om și el la urma urmei, a fost pe front, știe ce înseamnă prăpădul războiului, și ca om măcar, dacă n-ar fi măcar dintr-un instinct de conservare, n-ar putea, nu poate, ar fi o aberație să joace soarta și destinul unui întreg imperiu pe cartea îndoielnică a unui măcel general.

Cu speranța asta, cît un grăunte de muștar, în suflet, mă apropii de radio. Învîrtesc butoanele cu înfrigurare, Londra, Roma, Parisul, Moscova. Pe unde lungi, pe unde mijlocii, pe unde scurte, toate posturile cîntă. N-ar cînta omenirea dacă ar fi început dezastrul. E adevărat că posturile nemțești urlă. Dar e obiceiul lor să urlă. Țara care a dat odinioară pe un Bach și pe un Beethoven nu mai răspîndește azi în lume decît armonia marșurilor ei militare și răgetele oratorilor ei furioși. Din diareea asta verbală încerc să surprind o vorbă, două, mai cunoscute. Aud de o sută de ori „Deutschland”, de o sută de ori „führer”, niciodată „krieg”.

Sînt mai liniștit.

Îmi reiau locul la masa de scris. Caut să-mi concentrez gîndurile. Fumez țigară după țigară. N-aștept inspirația. O forțez. Zadarnic. Nici o idee. Nici-un rînd. Pagina albă rămîne imaculată. Creionul mi-a înjepenit între degete. Mintea-mi bate cîmpii, dacă, totuși, a izbucnit războiul?

Ar fi ridicol și profund omenesc în același timp. Tragicul amestecat cu grotescul. Ceasul crucial al omenirii, anul marii răspîntii care ne va înfunda mai adînc în barbaria capitalistă sau va lovi cu tot singele milioanele de victime ale războiului, de la un capăt al lumii la altul, ceasul revoluției sociale, să-mi fie anunțat de un sas hitlerist!

Ora 13. Radio București. Războiul a izbucnit !...

Noaptea tirziu. Am fost toată ziua ca năuc. Maică-mea e bolnavă de inimă rea. A trecut de optzeci de ani. A văzut destule războaie și răzmerițe în viața ei. Le-a suportat cu resemnată înțelepciune fatalistă. De cînd i-am adus însă vestea că Germania a declarat război Poloniei, își strînge bieții ei pumni neputincioși, îi curg lacrimi din ochii uscați, blestemă, se revoltă și mă întreabă de zece ori pe ceas : — Într-o țară armată pînă-n dinți, cu atîția nemți comuniști într-însa, cum de nu se găsește un singur glonte și pentru Hitler ?

Ce să-i răspund ?

Mă întreb și eu.

Cum s-o fi întrebînd, în clipa de față, atîția și atîția alții în largul lumii, surprinși, dezamparați, îngroziiți, nenorociți, ca și biata maică-mea.

2 septembrie

O noapte de insomnie. Am încercat să-mi adun gîndurile. Să-mi revin în fire. Să judec cu singe rece. Oricît de spăimîntător ar fi cataclismul, dacă inimile se pot lăsa tirite în voia împrejurărilor, ridicate, prăbușite, încălzite, înghețate de simpatii sau animozități personale, inteligența n-are dreptul să abdice de la unica ei misiune : limpezimea judecății.

Aș vrea să fiu numai și numai inteligentă. Să văd lucrurile cum sînt. Să prevăd ce o să se întîmple, pe cît omenеște e cu puțință, fără pretenții ridicule de profet, pe temei exclusiv de date cunoscute, de fapte, de deducții logice. Problemele sînt cît pînă în cap. Cea dintîi însă, cea care mi se pare deocamdată esențială, e rezistența Poloniei : va fi în stare Polonia să reziste ? Inima îmi spune : da. Rațiunea îmi spune : nu. Afară de un miracol — și miracolele, în zilele noastre, nu le mai fac dumnezeii și sfinții lui, ci tunurile grele. Polonia va fi repede zdrobită.

Cunosc Polonia actuală. Față de armata de fier a statului german e, pe o treaptă ceva mai ridicată, ceea ce a fost Abisinia, ceea ce e România noastră. Un stat cu multe și tot felul de pretenții : de civilizație, de industrie, de cultură, de progres, de tot ce vreți și nu vreți, dar, din punct de vedere strict militar, cu milioane de soldați supuși și bravi, ca și ai noștri, tot ca și ai noștri însă lipsiți de puști, de mitraliere, de tunuri, de avioane mai ales.

Cunosc și pe polonezi. Pe cei reprezentativi. Patrioți. Șovini. Infumurați. Faloși. Admirabili de încredere în ei înșiși. Superbi de orgoliu național. Sînceri convinși de misiunea lor istorică la porțile extreme ale Europei civilizate. Gata oricînd să se bată pentru patrie, pentru credință, pentru idealuri. Gata, îndeosebi, să declame cu patos, ca atîția alții dintre cunoștințele noastre, că polonezul are șapte vieți în pieptu-i de aramă !

Ce folos însă de șapte vieți, cînd o singură ghiulea nemțească, dintr-un tun care bate la 20 kilometri, le seceră pe toate dintr-o dată !

Cunosc, din păcate, și politica lor. Politică îngustă și mioapă de clasă. Politică de nobili scăpotați, înglodați pînă-n gît de datorii, sau de colonei, ceea ce e tot una, sau de mari latifundiați. Înăuntru, o exploatare fără milă, fără cruțare, a mizeriei țărănești și muncitorești. În afară, pînă acum citeva luni, teamă amestecată cu dispreț față de ruși, ură fățișă împotriva Franței democratice, cîrdășie cu nemții. Lipski, ministrul lor la Berlin, cînd se abătea pe la Varșovia, sfida pe ambasadorul Franței. Beck făcea tot ce-i stătea în puțință ca să extirpeze din sufletul poporului și ultimele resturi de simpatie pentru marea și generoasa republică occidentală care-i inventase și-i scăpase o dată de la dezastru. În cercurile aristocratice din Varșovia supremul bun gust era să-și bată joc de Franța și de francezi.

Cu o asemenea politică de desconsiderare a democrațiilor apusene și de ingenuchiere în fața Berlinului, nu e de mirare că forțele armate ale statului polonez nu s-au gîndit o clipă, n-au făcut nimic în ultimii zece ani ca să-și apere granițele dinspre Germania. O apărare de asemenea natură nu se improvizează în citeva luni. Polonia e condamnată.

3 septembrie

O scrisoare plecată din Aix-en-Provence, la 27 august, de la soră-mea, Florica. Războiul nu izbucnise încă. Era însă de prevăzut. Cîteva rînduri, aruncate în pripă pe o foaie de hirtie, deznădăjduite și îngrozite. Se întreba cum este cu puțință ca soarta civilizației și toată pacea lumii să atîrne de bunul plac al unui nebun ? Exact aceeași afirmație a făcut-o și Chamberlain în ultimul lui discurs.

Ora 3. Anglia a declarat război hitlerismului. Probabil că și Franța îl va declara tot astăzi. Sovietele rămîn în aceeași expectativă abilă sau inteligentă. Italia pare definitiv cîștigată neutralității.

Din păcate și puzderia de state mici sau mijlocii, toate cele amenințate de aceeași soartă ca și Polonia, se pregătesc cu febrilitate... să rămână cu brațele încrucișate.

Eu am apucat, am trăit primele zile ale războiului din 1914. Entuziasmul era nebun. Era universală, împotriva Germaniei lui Wilhelm. Toate nădejile lumii se îndreptau spre Franța. Fiecare zi, fiecare ceas, aducea altă declarație de război. Pământul întreg se ridica în arme ca un singur om, să ție piept năvălitorului.

Astăzi ? Nu știu. Am îmbătrânit eu ? Trăiesc prea izolat ? Nu-mi mai vibrează coarda entuziasmelor tinerești de altă dată ? S-au schimbat oamenii ? S-au schimbat vremurile ? Datele problemei nu mai sînt aceleași ? Defecțiunea rusească și propaganda hitleristă au răvășit și sufletele cele mai călitate ? Ne-au dezamăgit pe toți tergiversările Marii Britanii și ale Franței, cu tot ce ghiceam că se ascunde sub ele ca orbire politică și ca egoism de clasă ? Nu știu. Nu-mi dau seama încă. Presimt însă că în locul declarațiilor de război de acum douăzeci și cinci de ani, vor curge gîrlă și potop, demne și lașe, declarații de neutralitate.

4 septembrie

Comunicatele supremului comandament german îmi depășesc toate temerile. Armatele motorizate ale Reichului înaintează repede, de pretutindeni, de la nord, de la apus, de la sud, spre inima Poloniei. Aviația face ravagii. Varșovia e bombardată. Populația civilă a orașelor, pînă și cete răzlete de țărani sînt secerate cu mitraliera. Polonezii protestează. Dacă încep protestele !... De altfel anunță și ei nu înaintări, ci dirză rezistență. Mă tem că nu vor trece nici cîteva zile și vor începe să anunțe retrageri strategice.

5 septembrie

Iugoslavia și-a făcut declarația ei de neutralitate. Bulgaria la fel. România nu va face nici ea altceva. Statele Unite au auzit aceeași pilulă amară cu declarația lui Roosevelt : „Germania e vinovată de agresiune, iar metodele folosite de ea nu sînt compatibile cu civilizația”.

E o consolatie și asta ! Mai putem adăuga încă două sau trei. Indiile britanice se consideră în stare de război cu Germania. Egiptul a rupt legăturile diplomatice cu Reichul. Ambasadorul Statelor Unite la Berlin a demisionat, ca protest împotriva politicii de agresiune a statului pe lingă care era acreditat.

6 septembrie

Curg de pretutindeni mindrele declarații de neutralitate. E o goană, e o întrecere între state să-și proclame care mai de care, cu un ceas înainte, curajul civic și național. După statele din nordul Europei și cele din bazinul dunărean, e acum rîndul democrațiilor republici din America de Sud. Pînă și Mexicul care a oferit un adăpost lui Troțki, s-a grăbit să se spele pe mini de infamanta bănuială că ar putea simpatiza cu democrațiile burgheze.

Spectacolul acesta al pămîntului nostru pe trei sferturi imobilizat în neutralitate, e într-adevăr admirabil. De o parte Atila, cu hoardele lui de invazie modern motorizate ; de partea cealaltă civilizația capitalistă, burgheză, plutocrată, oricum am vrea s-o numim, dar civilizație în definitiv ; și la mijloc scapeții. Zece, douăzeci, treizeci de state neutrale, cu regii, cu miniștrii, cu armatele, cu popoarele lor de scapeți. Milioane și zeci de milioane de scapeți, încințați că pot să-și vadă în tihnă de trebușoare pe cînd alții se bat pentru dinșii ; dînd tircoale cîmpurilor de luptă cu ochi și poftă de hiene, ca să-și vindă cu preț de camătă : griul, fierul, cărbunii, cafeaua, oricui și tuturor, și iadului dacă i-ar plăti cu aur ; bițind de spaimă, nu numai la gîndul că ar putea să fie tirii fără voie în război, dar și măcar că ar putea să fie suspecți de simpatie pentru unii sau pentru alții ; și pregătindu-și de pe acum palmele, terfelite în toate traficurile neutralității, să aplaude cu frenezie pe învingătorul de miine, oricare ar fi el.

Scapeți deștepți ca oaia !

9 septembrie

Retrageri strategice !... anunță, cu jumătate de glas, Parisul. Forțele armate poloneze sînt intacte... confirmă Londra. Victoriile noastre sînt zdrobitoare... jubilează Berlinul. Și noi, neutrii, prinși cu brațele încrucișate, în războiul acesta nevătmător al undelor, cu ochii pe harta Poloniei, urmărim cum de la o zi la alta se întinde, se lățește, mîncîncă din trupul Poloniei, pata neagră a invaziei hitleriste.

10 septembrie

Deznodământul se apropie. Luptele în formație regulată sau de guerilă, vor mai putea să dureze o lună, două. Soarta Poloniei însă, a Poloniei lui Beck cu panii și colonelii lui, e pecetluită. Oricare ar fi sfârșitul războiului, infumurații și sinistrii aventurieri de la Varșovia vor trebui să dispară. Toată puterea Marii Britanii, presupunând prin absurd că ar intenționa să riște într-o asemenea ridicolă întreprindere, n-ar putea să-i scape de dezastrul în care, cu capete goale, cu inima ușoară și-au aruncat țara. Justiția imanență nu-i o vorbă deșartă. Sancțiunile vin, mai curând sau mai târziu, dar vin fără greș. În epoca noastră grăbită, minată din urmă de tancuri, mitraliere și avioane, vin mai repede decât visam. Azi, pentru Beck și pentru tot regimul lui de orgolioasă dictatură. Mîine, pentru Hitler. Poimîine pentru cită brumă de regi, prințșori și tirani improvizati vor mai supraviețui pe scoarta asta a pămîntului care, de atîta amar de veacuri, se scutură și se scarpină de riia lor.

12 septembrie

Un ordin de zi obraznic al generalului Argeșeanu, citit la radio. Galonatul acesta, cu fruntea mai îngustă decît tresale-i de la guler și decît țepii muștăților care-i intră în ochi, își permite, în stil de vagmistru, nu să roage, nu să se adreseze cuviincios, nu să-i invite pe cetățeni la abținere de la orice manifestație ostilă sau de simpatie față de beligeranți, ci să-i injure și să-i amenințe, ca între zidurile cazărmilor lui.

Roosevelt, cit e el de președinte, recunoștea cîstît zilele trecute că neutralitatea unui stat nu înseamnă și neutralizarea conștiințelor.

Vagmistru nostru habar n-are de ce înseamnă aia, conștiință.

19 și 20 septembrie

Bucureștiul mai hîd și mai murdar ca totdeauna. Localnicii și așa-zisele personalități mai dezorientate ca oricînd. Catenelele goale. În berării nici măcar samsarii nu mai mișună.

Singură Calea Victoriei, de la prînz pînă la cină și tîrziu pe înserate, mai are un simulacru de viață. Lume vădit plictisită, care ride silit. Oameni care n-au ce face, și n-au la ce se gîndi. Într-un dancing de noapte, cîțiva rari cunoscuți din prăfuita clientelă de odinioară. La o masă, trei refugiate poloneze. Impoponate, inzorzonate, sulemenite. Pălăvrăgesc pe franțuzește. Privesc de sus, cu silă, în jurul lor, ca niște printese căzute printre oameni de rînd. Trebuie să fie dintre ale lui Beck sau din societatea anterioară lui Beck. Aș vrea să le revăd peste cîteva luni, după ce-și vor vinde ultimele bijuterii. La Paris am revăzut pe cîteva, abia întrezărite la Petrograd. Stăteau îndărătul teighelelor. Cereau de pomană... pentru vagi opere de binefacere. Își încercau norocul la porțile studiourilor de cinema sau în anticamerele directorilor de teatru. Cele tinere și ceva mai frumoase abia dacă ajungeau manechine. Una, recomandată stăruitor lui cumnatu-meu de un fost membru al ambasadei ruse, moștenitoare a nu știu cîte moșii și a unui hotel particular pe Moika, într-o seară, după ce mîncase și băuse pentru trei zile, răsturnată între Pierre și mine în fundul automobilului, și-a dat deodată poalele peste cap și arătîndu-ne ce nu se cuvine, ne-a mărturisit vesel:

„Din toate bogățiile mele, e tot ce mi-a mai rămas”.

È drept, ceea ce îi rămăsese era impresionant de frumos și putea fi avut, de oricine, pe mai nimic.

Polonezele mele, cu birligatele lor nasuri fine de astăzi, or să sfîrșească la fel. Au tot ce trebuie pentru asta: resturi de frumusețe, fumuri, bijuterii. Gina² mi-a spus că a auzit pe una din ele exclamînd: — Ah! le sale pays!

Poate că vorbea de țara ei. N-ar fi greșit însă nici dacă s-ar fi gîndit la țara noastră. Fiindcă mi-e proaspătă încă impresia lăsată de premiera noii companii dramatice a lui Mușatescu. Trei piese într-un act, semnate de autohtoni. Spectacolul lamentabil, demn de Bucureștiul ăsta ignobil. Nici un moment de înălțare, de frumusețe, măcar de onest meșterug teatral. Actorii răgau pe scenă cu sforăieli tragice. Publicul se tăvălea de ris în sală. Într-o lojă trona jumătatea de ministru al teatrelor. Cu un asemenea ministru ar fi și inexplicabil să avem spectacole ca lumea. Regele își alege miniștrii. Dintre toți scriitorii țării a ales pe cel mai mediocru. Mai la toate departamentele alegerile nu sînt mai fericite. E ciudat, sau semnificativ, cum regele acestuia despre care se spun atîtea minunății la radio, în presă, în discursuri, la festivități, merge din instinct, către tot ce e mai urît și mai mediocru. Uniforme aurite; oameni de duzină. Spectacole groțști, literatură proastă; politică de cîrpeli. În fruntea mai tuturor instituțiilor: colonei, generali ieșiți la pensie sau neisprăviți și izgoniți vechilor partide. Nici un om, cu adevărat om. Nici o inițiativă îndrăzneță. Nici o operă dusă la bun

² Gina Manolescu — Strunga.

sfișit. Un deputat al regimului, un om cinstit, îmi spunea amărît : — Nu s-a schimbat nimic, decît spoiala. Și ziaristul de încredere al primului ministru, îmi mărturisea : — Se fură dragă, mai rău ca înainte și mai rău ca-n codru. Afară de Călinescu, toți ceilalți fură de sting pămîntul.

21 septembrie

Dimineața, la ziarul „România”, în cabinetul directorului de fapt. Vorbim de una, de alta. Ne întrerupe firiitul telefonului. Din răspunsurile prietenului meu, băiat frumos, cu bani acum și incapabil să reziste o clipă ispitelor lumești și trupești, pricep că cineva de sex potrivnic e la celălalt capăt al firului. Surisuri. Dulcegării. Aluzii în doi peri. Proiecte de întâlniri. Aud deodată pe prietenul meu exclamînd :

— Dar ce mai vrei, dragă, nou ? Nu-ți ajung știrile din ziare ? Avioane doborîte ! Vapoare scufundate ! Mii de morți ! Zeci de mii de prizonieri ! Război în Asia ! Război în Polonia ! Ce vă mai trebuie ? Doar o bombă în mijlocul Europei, ca să sară tot continentul în aer, v-ar satisface setea asta înfrigurată de nou, veșnic nou.

Și lăsînd pîlnia aparatului din mînă, bietul meu prieten mi se plînge :

— Iacă, așa e toată ziua. Nu trec zece minute, fără să fiu întrerupt din lucru. Și mereu, aceeași întrebare : „Ce mai e nou ?” Ce naiba vor să mai fie nou ? !

A fost totuși ceva nou pe ziua de astăzi.

Domnișoara de la telefon trebuie să fie satisfăcută.

Era pe la două, două și ceva. Stăteam la masă, cu Tanți și Maria. Cald afară. Liniște în casă. Ascultam, distrat, o vagă melodie vieneză, la radio. Deodată cîntecul s-a întrerupt. Un zgomot scurt, ca de vase sparte. Și un glas necunoscut, precipitat, gîfîind ca al unui om care a urcat scările în fugă, un glas pe care o să-l aud în urechi cite zile oi avea, a urlat :

„Atenție ! Armand Călinescu a fost ucis ! Un grup de legionari l-au executat !”

Emisiunea s-a întrerupt apoi complet. Toți am sărit în picioare. Crima mi se părea absurdă, imposibilă în împrejurările de astăzi. Oricîtă ură și sete de răzbunare ar fi în sufletul unui cm, sînt zile de primejdie națională, cînd și-n inima unei bestii, ura trebuie să tacă. Căutam argumente. Invocam probabilități. Poate că un atentat a fost plănuît, poate că a și fost săvîrșit. Poate însă că nu a izbutit. Echipa însărcinată să-l anunțe la radio, cunoștea ora atentatului proiectat, dar n-avea cum să-i știe și rezultatul. Poate că Armand Călinescu a scăpat neatins, sau numai rănit.

Din păcate, peste vreo zece minute, glasul speakerului, un glas surd, afon, ne-a anunțat că „O împrejurare regretabilă a întrerupt emisiunea obișnuită”.

Regretabilă ?... Numai atît ?... Nimic altceva ?... Nici o confirmare ?... Nici o desmintire ?... Nici un accent de revoltă ? Nici un amănunt asupra celor petrecute în propriul lor local ? Nici măcar o născocire oarecare, o minciună, o încercare de liniștire a publicului ? Zăpăceală, spaimă ? Ce este ? Ce-a fost ?

Telefenez în dreapta și în stînga. Nici un răspuns, sau răspunsuri evazive. Mă reped la redacția ziarului „România”. Secretarul de redacție îmi răspunde diplomatic : — Oficial, n-avem nici o confirmare.

Înțeleg. În stradă, grupuri rare, capete îngrijorate. Întrebări mute în toate privirile. Radian că amănunte asupra atentatului, cîtorva inși strînși în fața lui Dragomir. Călinescu a fost ucis. E cîruiet de gloanțe. Numai de revolver Steyer. La „Adevărul” găsesc pe Branîște. Un ziarist ne aduce preciziuni. Legionarii erau într-o mașină. Șapte sau opt. Au izbit, din spate, mașina primului ministru, întorcîndu-o cu botul spre trotuar. După ce au tras în șofer și în agentul care-l însoțeau pe Călinescu, au tăbărit asupra lui. Are zece, douăzeci de gloanțe într-insul. A murit de la primele gloanțe. Aceiași legionari s-au urcat apoi în altă mașină și s-au dus la radio, unde, după ce și-au anunțat isprava, au fost dezarmați și arestați.

În oraș circulă veștile cele mai fantastice. Grupuri de legionari ar fi încercat să ocupe Poșta, Palatul telefoanelor, Arsenalul și... hangarele aviației. Spre seară s-a răspîndit și s-a confirmat zvonul că unul dintre legionari, șeful lor, venea direct din Germania. Instinctul public presimte, în lipsa oricărei știri oficiale, dîncotro vine primejdia. Oficial, vorba secretarului de redacție, nu se știe încă nimic. Ziarele au primit ordin să nu pomenească nimic de crimă. Iar postul nostru de radio, cu toate cele trei denumiri donchișotene ale lui : radio România, radio București, radio experimental, cîntă de la amiază, cîntă neîntrerupt, cîntă la căpătiul mortului : romanțe, tangouri, foxtroturi, cîntece de dragoste, și vesele cîntece de lume.

Hodoș, dacă o fi avut vreedată cap, și l-a pierdut complet de data asta. Iar stăpînii lui mai mari, vajnici conducători ai Frontului Renașterii Naționale și cîrmuitorii țării acesteia nenorocite, mai fericiți decît el, n-au avut ce să piardă.

Fiindcă altfel nu se poate explica, nu se poate justifica, după oroarea asasinatului legionar, oroarea crimelor săvîrșite de ei.

VÎRSTE MATUSALEMICE LA ROMÂNII

ȘTEFAN METEȘ

În procesul cunoașterii trecutului istoric, investigațiile se largesc și în direcția culegerii de informații de la martori oculari. Multe episoade rămase necunoscute din cauză că lipsesc unele documente și manuscrise importante, dispărute, distruse sau deteriorate, pot fi reconstituite pe baza amintirilor unor martori. Bătrînii, și în special cei foarte bătrîni, pot să dea lămuriri prețioase cercetătorului științific.

Au existat destule cazuri în care oamenii au atins suta de ani pe întinsul pămîntului românesc. Noi cităm aici numai o parte din aceia care au depășit un veac, și pe care i-am identificat cu ocazia cercetărilor documentare privitoare la istoria Transilvaniei.

Istoricul Petru Maior, în prefața cărții sale *Istoria bisericii românilor*, tipărită la Buda, în 1813, scrie: „Din pruncie am auzit bucuros pe bătrîni, cînd grăiau despre lucruri vechi ale bisericii și ale vîdicilor, în tinerețele sale văzute sau și de la părinții lor auzite. După aceea înadîns cercam să aflui de acest felii de băbăți vechi de zile și însumi le dam ocazie (prilej) a vorbi despre lucruri de demult. Tocmai în protopopiatul meu, în sat Iba-nești, am avut un preot de acest felii, anume Ursu, carele în anul 1786, cînd s-a mutat din lumea aceasta, plinise 118 ani de vîrstă. Cu carele cu atîta mai mare plăcere aveam a cuvînta, că pînă la capătul vieții sale mintea a avut nesmintită, memoria nescăzută și toate simțurile întregi. Numai picioarele îi cam slăbise și sprince-nele îi acopereau ochii”.

Într-o anchetă făcută în Bihor, în noiembrie 1619, se ascultă, sub jurămînt, peste 20 de martori țărani români din satele Cărpînet, Lehecenii, Săliște, Cerișcior, Sohodul și Călugăralii care sînt „toți bătrîni de 100 de ani”.

Din vremea guvernării generalului Marcy se menționează, în Banat, un oarecare Ciortan Petruți („Czartan Petracz”), care a murit la 1724, în orașul Caransebeș, în vîrstă de 185 de ani. În acel timp, fiul său din a treia căsătorie avea 90 de ani.

În mănăstirea Kukus din Cehoslovacia se află o pictură în ulei care reprezintă un bărbat și o femeie, foarte bătrîni. Pictura are următoarea inscripție în limba germană: „Iovas Rovin, de 172, și soția sa Sara, de 164 ani, de rit grecesc, căsătorii de 147 de ani, amîndoi născuți și domiciliati în Kodo(c), din districtul Caran-

sebeșului, cu copii adevărați, 2 băieți și 3 fete încă în viață, cel mai tînăr băiat de 116 ani, și acesta are 2 strănepoți — unul de 35 de ani și altul de 27 de ani; zăgrăvit în 25 august 1728”. În anul 1731, amîndoi erau încă în viață. În mai 1912, am văzut personal, în cabinetul medicului dr. Virgil Budințian din Caransebeș alte două tablouri, care înfățișau pe cei doi soți în port național bănățean. Pictura aparține altui pictor german, care reda pe scurt în limba germană, biografia celor două personaje, dar întrucîtva deosebită de aceea existentă la Kukus. Sara a trăit mult timp după moartea soțului ei *

În 1759, are loc o mare anchetă pentru dovedirea notabilității familiei Popa, din satul Poiana (județul Hunedoara), contesta-tă fără temeii de nobilul maghiar Nicolae Csizsár. Sînt ascultați, cu această ocazie, 54 de martori, între care cel din urmă e bătrînul Giurgiu Toader, în vîrstă de 150 de ani, din satul Voia, care spune:

„Cum să nu fi cunoscut pe răposatul popa Ștefan, care mie mi-ar fi putut fi copil, fiindcă eu sînt un om așa de bătrîn, că pe vremea cînd, sub imperiul turcesc, s-a introdus în Transilvania darea pe porți, eu eram atunci deja gospodăr cu casă cu fum și am dat eu însumi dare după poartă; cu atît mai sigur a dat popa Ștefan. Pe fiul său, Avram, l-am cunoscut foarte bine și pe tata lui popa Ștefan, pe popa Luca, l-am cunoscut foarte bine, fiindcă am trăit împreună în mare prietenie. Din mulți copii ai lui popa Luca, unul — Ioan — s-a așezat ca preot în Bobilna și fiul acestuia, Atanasie, nouă românilor din Transilvania ni s-a pus episcop. Am înțeles că mergînd odată acest episcop la Viena a adus o astfel de diplomă de nobil pentru popa Ștefan (unchiul său) și fiul său Avram, ca atît el, cît și copiii săi, să fie scutiți de orice poveri. (De fapt, diploma latină e din 10 martie 1701, cînd Atanasie era în realitate la Viena). Nu știu dacă unii sau alții din aceștia aveau iobagi, dar destul că, de cînd îmi amintesc, ei n-au dat sau plătit la cineva ceva, nici slujbă ca iobagi n-au făcut. Începînd cu popa Luca, din fiu în fiu, au fost toți preoți, stînd pe pămîntul bisericesc din Poiană”.

Deci la vîrsta de 150 de ani, moș Toader din Voia, iobagul nobilului Valentin Buda, da informații, care se pot confirma și prin alte dovezi istorice.

Există un țaran din părțile Năsăudului, Tănase Todoran a lui Dănilă, din satul Bicigiu. Împlinise 120 de ani cînd, la

* Tablourile cumpărate de tatăl medicului la o licitație din Viena, în 1896 — se aflau încă, în august 1958, în proprietatea dr. Budințian. Le reproducem alături.

10 mai 1763, pe platoul Mocirla de lângă satul Salva, în prezența generalului Băucow, a episcopului din Blaj, Petru Pavel Aron, și a celor două batalioane de infanterie și 8 companii de cavalerie, chemate să depună jurământul ostășesc — are tăria și curajul să grăiască :

„De doi ani sintem cătane, adecă grănițeri, și carte n-am căpătat de la înălțata împărăteasă, că sintem oameni liberi. Ne-am scris iobagi, dăm dare, facem slujbe cătânești, copiii noștri vor merge pînă la marginea pămîntului să-și verse singele, dar pentru ce? Ca să fim robi, să nu avem nici un drept, copiii noștri să fie tot proști, or vor învăța ceva or ba? Așa nu vom purta armele, ca și sfînta lege să ne-o ciufuluască tisturile. Jos cu armele! Alungați afară păgînii din hotarele noastre! Auziți, creștini români — numai atunci vom sluji, cînd vom vedea carte de la înălțata împărăteasă, unde-s întărite drepturile noastre; pînă atunci nu, o dată cu capul! Ce dă gubernia și cancelaria din Beciu, e nimica: is minciuni goale de azi pînă mîine”.

Ca urmare a acestei cuvîntări, generalul Buccow și episcopul Aron părăsesc în grabă adunarea. Bătrînul Todoran, acuzat de instigație, a primit cumplită pedeapsă: el a fost ucis, tras pe roată, iar alți cîțiva țărani au fost spînzurați pentru că au cuzteat să ceară drepturi și libertate pentru neamul lor oropsit.

Ziarul *Erdelyi Hiradó*, din Cluj, scria, în ianuarie 1839, că în județul Hunedoara „nu de mult a murit în Peștiș românul Juon Groza, de 120 de ani, care ar fi putut trăi încă mult timp, dacă împiedicîndu-se într-o buturugă, nu s-ar fi rînit mortal cu coasa ce o avea în mină. Lăsa după el pe fiul său Groza Juon, de 100 de ani, și un nepot de 80 de ani, care de 50 de ani este jude domnesc și care lucrează și acum cu vigoarea unui bărbat de 50 de ani”.

Cunoscutul istoric maghiar Alex. Márki, în volumul al II-lea din Monografia județului Arad, scrie la sfîrșitul cărții sale următoarele cuvinte despre doi țărani români :

„În 1789, în cursul unei vinătoare în satul Cuiled, un domn a intrat în casa unui țăran român. Bătrînul gospodar însuși povestește că nemții i-au alungat pe turcii din Boroș-Ineu; așadar s-ar fi putut să aibă circa 130 de ani. În cursul îndelungatei sale vieți, n-a ieșit niciodată din hotarul satului și în viața lui pentru întîia oară vede un domn.

La 1 ianuarie 1894 moare un păstor din Madrigesti, în vîrstă de 107 ani, după alții de 120 de ani, care în viața lui o singură dată a ieșit din satul său, cînd a fost în Gurahont, să vadă trenul, ce fusese pus în circulație în 1890”.

Sara și Iovas Rovin : 164 și, respectiv, 172 de ani

Învățăatul Alexandru Papiu-Ilarian spune, în 1852 :

„În munți se mai află oameni de pe timpul lui Horea, între alții spune Iancu (Avram), că se află un popă bătrîn, care a fost și căpitan sub Horea. Acest popă, precum și alți contemporani, multe deslușiri ar putea face asupra acestei răcoale”.

Cîte știri prețioase n-ar fi transmis preotul căpitan despre răcoala lui Horea, chiar și la această vîrstă de circa 100 de ani, dacă ar fi existat cineva care să-l întrebe și să consemneze cele auzite !

Acum ne oprim la ultimul care prin vîrstă lui, depășește cu mult pe toți cei despre care am vorbit mai înainte. Acesta este iobagul Lupu Basa din satul Cărpînet (județul Bihor) pe care-l aminteste și urbariul domeniului Beiuș, din 1600. Cu ocazia anchetei din 9 noiembrie 1619, pentru a se dovedi — printr-o hirtie dată, se pare, de împăratul Sigismund (1382—1438) — că preotul Pîrvu este scutit de slujba oștirii și de plata dării după pămîntul bisericii, se ascultă peste 20 de bătrîni din 6 sate, dintre care mulți sînt trecuți de 100 de ani. Toți depun mărturie în favoarea preotului Pîrvu. Printre acești martori se aminteste unul, Lupu Basa, de circa 225 de ani, vîrstă notată de două ori în actul de judecată. Lupu vorbește despre rolul lui la întemeierea bisericii din Cărpînet și înțelesul avut cu popa Pîrvul cel bătrîn, ca biserica să se facă pe locul popii, asigurîndu-l că preoții urmași nu pot fi decît din neamul său, iar dacă cărpînetenii vor aduce un preot străin, să-i dea recompensă 500 de florini. Lupu Basa, în cursul vieții lui îndelungate, ajunge de se înrudește cu urmașii popii cel bătrîn. Cu prilejul anchetei din 1619, el înșiră toată genealogia acestei familii.

Cercetările ulterioare vor putea completa aceste sumare știri despre longevitatea românească.

BUCHENWALD

I. MICU

mâni ridicați din partea de nord a Transilvaniei, vremelnice căzută sub jugul horthyst — sînt atît de trudiți, încît cad de-a-n picioarele.

Acum, Zelt-ul arată și mai rău decît în 1939. În cei cinci ani care s-au scurs de la înființarea Zelt-lager-ului au pierit sub corturi zeci de mii de deținuți.

Mi-am aruncat înții privirile — bineînțeles atît cît era posibil să deslușești ceva — prin „încăpere”. Cortul era lung de vreo 50 de metri și lat de vreo 30 de metri. Prin mijloc era susținut de stîlpi groși de lemn. Pe jos, noroi. Un noroi gros, lipicios, mîrit cu vremea de resturi vegetale și de gunoaie aduse de afară, pe tălpile deținuților.

Încerc să găsesc măcar o bucată de pămînt zbicită. Dar este imposibil. Așadar, aici va trebui să dormim, să ne hrănim, să viețuim cine știe cîtă vreme. Ne uităm și la chipurile oamenilor pe care i-am găsit deja aici. Nu mai ezită. Se întind în noroi, își sprijină capul pe cîte ceva și se aco-peră cu cîte o pătură. Alții așteaptă în picioare pînă ce vreunul nu poate să mai suporte răceala din noroi și se ridică. Atunci se aruncă cîte doi-trei inși pe locul părăsit, se întind la fel ca cel dinainte și își pun pe ei pătura, în nădejdea că vor putea ațipi cîteva ceasuri.

Prin deschizătura cortului, mereu intră sau iese cineva. Aerul rece de afară pătrunde ca un cuțit uriaș spre noi. Sînt inși care nu pot să mai rabde. Zeama scîrboasă ce le este dată ca hrană, le provoacă dizenterie. La fiecare sfert de ceas, se duc afară. Se întorc cu fețele livide, se așează iarăși în noroi sau așteaptă tremurînd în picioare.

Grupul nostru s-a retras într-un colț și așteaptă. Ce așteaptă? Nimeni nu știe ceva precis. Singurul lucru pe care-l putem face este să cercetăm situația vechilor „locatari”.

Deslușesc în privirile cîtorva, mai apropiati de noi, o milă sfîșietoare. Da, ne privesc cu milă. Ei au trecut deja prin mii de suferințe cumplite. Știu bine că și noi am înfruntat primejdii și dureri mari. Dar probabil că ale lor erau atît de cumplite, încît nu-și pot reține acum, la sosirea noastră, un sentiment adînc de compasiune...

Pe măsură ce înaintăm în noapte, gerul ne pătrunde tot mai mult. Strîni unul de altul, căutăm să ne încălzim corpurile.

Oameni și vrăbii

Baraca sanitară fusese destinată, chipurile, tratării deținuților mai puțin bolnavi. Ca aspect exterior nu se deosebea prea mult de celelalte barăci din lagărul mic, așezat între „Zelt-lager” și marele lagăr.

Așteptam, împreună cu alți bolnavi, să fim consultați. Minutule se scurgeau greu. Toți deținuții de lingă mine se aflau într-o

Era către miezul nopții cînd trenul s-a oprit. Am auzit de departe freamăt în vagoane, o mișcare neobișnuită. Am scos capul și am prins un cuvînt care circula din gură în gură :

Buchenwald... Buchenwald...¹

Un fior ne-a străbătut inima. Nu mai aveam timp să mai raționăm. De jos, din spatele celelalte vagoane, se auzeau urlete : los ! los !²

De îndată, prinseră grai și cele două santinele ale noastre. Los ! los ! Eram cu toții înghețați, dar trebuia să sărim din vagon pentru că altfel știam ce ne așteaptă. O lovitură în moalele capului cu patul pistolului mitralieră și ne-am fi rostogolit sub roțile trenului.

Cîteva coloane se și formaseră. Cu orice preț, trebuia să ne menținem grupați. Am început să fugim ca un adevărat pachet către o coloană. Din nou, lugubru, răsuna pe lespezile de piatră ale gării, bocancii noștri de lemn.

Un ordin scurt și peste cîteva clipe coloanele se puseră în mișcare. Ne îndreptăram către un turn ce se zărea de departe. Era turnul de la intrarea în lagărul de la Buchenwald.

Zelt-Lager-ul³

Coloana a ajuns la Buchenwald. Deținuții — printre care mulți cetățeni ro-

¹ Lagăr de concentrare hitlerist, creat în Germania în 1934. Aici au fost uciși numeroși deținuți antifasciști germani, mai tîrziu și prizonieri de război și cetățeni de diferite naționalități duși cu forța în Germania. Ca urmare a înfringerii Germaniei hitleriste și a răscoalăi deținuților, lagărul a fost lichidat. În 1956, de locul fostului lagăr s-a ridicat un monument și s-a amenajat un muzeu.

² Repede ! repede ! (în limba germană)

³ Lagărul cu corturi.

stare jalnică. Unul avea dureri cumplite de pintece, altul, cu niște vată înfundată în nas, ținea gura deschisă și horcăia. După o jumătate de ceas, sala de așteptare se umpluse atât de mult, încît nu mai era vreo deosebire între ea și cortul în care oamenii stăteau ticsiți ca sardelele. Apărură doi stubendiști⁴ foarte grăbiți. Unul începu să strige :

— Toată lumea la baie ! Hai, mai repede la baie !

Ne-am bulucit într-o cameră alăturată. Ne gîndeam, cu oarecare bucurie ascunsă, că în sfîrșit, după atîtea zile de frig, după lungile, nemăsuratele ceasuri de așteptare pe Apelplatz⁵, vom avea prilejul să facem un duș cu apă fierbinte, să ne înmuiem mădularele la dogoarea ce va răzbate din masa aburindă a apei.

În camera respectivă se aflau dușuri. Nu mai mult ca 30. Socoteam că acum era într-adevăr vorba de o obișnuită măsură sanitară înainte de a intra în spital.

Ni se ordonă să ne dezbrăcăm zdrențele. Ne cuibărim cite trei-patru înși sub dușuri și așteptăm plini de nerăbdare.

Deodată, tresărirăm înspăimîntați. Parcă cineva ne plesnea în moalele capului. Se dăduse drumul la dușuri. Peste noi începuse să curgă o apă rece ca gheața. Strigătele noastre disperate se amestecau cu urletele stubendiștilor.

Peste cincisprezece deținuți zăceau pe podeaua de lemn, în nesimțire. Dar nu era vreme de pierdut. Stubendiștii strigau să ne îmbrăcăm repede. Am tras pe noi că-mășile ferfeniță și hainele subțiri de doc. Am ajuns în goană în sala de așteptare, de unde plecasem. Acolo n-am mai putut într-adevăr rezista. Am alunecat pe o bancă scîncind și gemînd înăbușit.

Cînd mi-am revenit, se aprinseseră două becuri electrice anemice, unul prins în dreptul ușii, altul într-un colț al tavanului. Lîngă mine, așezat pe un scaun pătrat, sta un deținut înalt, negricios la față, care vorbea destul de slab nemțește cu un alt deținut. Observai din prima privire că pe piept poartă triunghiul roșu și litera iugoslavilor. Deținutul cu care vorbea i se adresa cu oarecare respect, îi raporta unele cazuri. Din convorbirea lor înțelesei că acela care mă cerceta era un medic din baraca sanitară.

Așa se scurseseră citeva zile. La sfîrșitul acestei perioade, mintea începu să mi se limpezască, căci febra trecuse.

Aprorpe cu regularitatea unui ceasornic, la orele 4 după masă, se înființa lîngă noi medicul cu triunghiul roșu pe piept. Dar și în cursul dimineții se îngrijea de soarta noastră, trimițîndu-ne medicamente. De citeva ori, ni s-au dat farfuriore cu orez, ceea ce însemna un lucru

⁴ Deținuți cu funcții într-o baracă.

⁵ Locul unde se făcea „numărătoarea” deținuților.

la care abia ai fi putut visa... Alteori, am primit bucățele de piine prăjită.

În camera de dincolo, un fel de felcer, folosind o foarfecă obișnuită, sta în picioare lîngă o găleată plină cu pansamente murdare și vată înroșită în singe. Lîngă el bolnavii. Făcea semn să se apropie cite unul, îl puneă să-și desfacă inflamația pu-rulentă. Și fără nici un fel de anestezie, înfigea unul din virfurile foarfecii în rană. Omul urla, se zbătea. Dar felcerul n-avea timp de el. Îi apăsa puroiul, dădea un tampon cu benzină și-i zvrilea o bucată de fașă din hîrtie să se panseze singur...

Din cauza lipsei de hrană, a insuficienței vitaminelor, în lagăr sute de oameni aveau flegmono. Veneau aici, la Revier⁶, să li se deschidă buboalele.

— Cine rezistă aici la înțepătura foarfecelor, se curată din cauza infecției, mor-măi un deținut care se afla lîngă mine.

Peste două zile, a venit să „opereze” în-suși medicul SS-ist. Era un om măruntel, cu o umbră de mustață lăsată sub nas, foarte caraghios, imițîndu-l pe Hitler. Pe cit era de măruntel, pe atît îi erau de lungi brațele. Era îmbrăcat într-un halat alb, care-i venea pînă-n poale, încît mătura podeaua cu el. Opera piciorul unui deținut. Cînd termină „operația”, răcnetele omului încetaseră. Păcat de timp ! exclamă furios doctorul. În aceeași clipă, vîlăganii ridi-cară corpul neînsuflețit al deținutului și îl azvîrliră pe o targă îmbricată de singe.

Și iarăși au trecut citeva zile cenușii.

Vremea se mai înnuiașe, de vreo săp-tămînă începuse să miroasă în aer a iarbă crudă. În ultimele zile apăruseră la fere-stre vrăbioare. Săgetau vîzduhul în depăr-tări, treceau ca niște mici ace negre-cenu-șii prin fața geamurilor, iar apăreau...

Un deținut deschisese fereastra și pu-sese acolo citeva fărîmituri de piine. Ne-am retras și ne-am așezat pe paturi. Păsărelele au venit, de data asta s-au așe-zat chiar pe pragul ferestrei. Au tîpăit de citeva ori, uitîndu-se în dreapta și în stînga, apoi au început să ciugulească cu lăcomie.

Ne gîndeam. Sub rețină se conturau acum imagini de altă dată : drumuri de pe la noi, poiene lungi, îngălbenite de toamna tîrzie, stîlpi de telegraf pe care, ca acum, vrăbioarele năvăleau ciorchine... Visam cu ochii deschiși...

Din ziua aceea, ne obișnuiserăm să așe-zăm mereu acolo cite o bucățică mică de piine ruptă din rația noastră. Păsărelele — mereu aceleași, devenite acum bune prietene — veneau, ciuguleau, apoi iarăși își luau zborul.

După vreo săptămînă, un SS-ist care in-trase către prînz, a surprins scena... Ni-meni dintre noi nu i-a dat atunci atenție. Dar a doua zi, pe seară, cineva ne-a che-mat repede la fereastră. Am văzut păsă-

⁶ Baraca sanitară.

relele moarte sub geam. Era neîndoieinic că SS-istul pusese piine otrăvită... Am fost atât de triști, de parcă ne-am fi despărțit de un prieten scump tuturor.

Curînd, o parte a bolnavilor, mai mult sau mai puțin înzdrăveniți, au părăsit baraca sanitară. În urma lor, s-a făcut acolo o „curățenie generală”. Am aflat, de la un bătrîn polonez, participant la rezistența din lagăr, că bolnavii rămași fuseseră chemați la „cabinetul medical” în grupuri de cîte cinci. Li se făcuse cîte o injecție de petrol în venă. Oamenii se prăbuseau după cîteva secunde chiar acolo, pe podeaua cabinetului. Unii mureau. Alții însă mai rezistau. Cei morți erau zvirlți într-o cameră alăturată, pînă la venirea tîrgilor. Peste aceștia erau aruncați și cei care mai rezistau. Bineînțeles însă că nu pentru multă vreme. Și firul vieții lor se stîngea repede, ca o pîlpîire de luminare...

O rază de speranță

Astăzi am încercat senzația copleșitoare că în iadul de la Buchenwald s-a strecurat o firavă rază de lumină. O rază de speranță. De omenesc.

Mulți dintre noi, și eu însumi, fuseserăm salvați de la o moarte sigură, datorită unui adevărat miracol. Miracol? În timpul cît zăcusem în baraca sanitară, reflectasem mult la unele fapte, aparent mărunte, nesemnificative și întimplătoare. Cine avusese inițiativa să mă transporte, luînd toate măsurile pentru ca SS-iștii să nu observe starea gravă în care mă aflam, la baraca sanitară? Și, mai ales, de ce își riscase propria viață? Cum se explica abnegația medicului acela cu emblema deținuților iugoslavi, care zile în șir făcuse eforturi supraomenești pentru a întreține, la mine și la alți bolnavi, firicul plînd de viață ce stătea gata-gata să se stingă?

Dacă cele de mai sus putuseră fi întimplătoare — un deținut prieten, un medic care nu uitase nici aici, în țara morții, că menirea lui era să salveze viața — în schimb erau alte fapte care nu mai puteau fi puse pe seama hazardului. În primul rînd, procurarea medicamentelor și a alimentelor. În al doilea rînd, legătura care exista, neîndoieinic, între medic și cei care le procurau. Cunoșteam prea bine lagărul și riscurile acestor acțiuni pentru a nu-mi da seama că ele aveau un caracter organizat, că presupuneau legături sistematice și conspirative, deoarece o defecțiune, fie și neînsemnată, ar fi atras exterminarea imediată a multor deținuți — SS-iștii nu stăteau să aleagă. Așa ajunseseam la concluzia că în lagăr exista o mișcare ilegală de rezistență, bine organizată din moment ce hitleriștii nu-i putuseră da de urmă, a cărei mîină invizibilă intervenea, ori de cîte ori era posibil, pentru salvarea vieții deținuților.

După ieșirea din baraca sanitară, făcusem tot ce-mi stătuse în putință să iau legătură cu tovarășii din mișcarea de rezistență.

Probabil că, fără să știu, la rîndul meu fusesem obiectul atenției tovarășilor din rezistență, care-mi cîntăriseră cu grijă faptele pentru a se convinge că pot avea încredere deplină în mine. Prin lagăr mișunau atîți spioni și trădători!

„Și iată că astăzi, după ce-mi pierdusem aproape speranța că voi reuși să iau legătură cu tovarășii din mișcarea de rezistență, evenimentul s-a produs simplu, aproape banal. Făceam curățenie. Mînuiam cu sirguință mătura, cînd un deținut se apropie de mine. Străin; triumhi roșu, număr mic — deci un deținut vechi.

Omul se uită la mine blind, cu niște ochi luminoși. Apoi, așa, parcă fără nici o intenție, mă întrebă: „Cunoști limba germană?” „Da — îi răspund — de vreo zece ani...” Acesta era consemnul stabilit pentru grupul nostru.

Discuția se încheagă greu. Trecem de la una la alta, cam fără legătură; uneori se așterne tăcerea. Interlocutorul meu nu pare însă să observe nimic. Dimpotrivă, continuă să rămînă calm, în ochi îi joacă același zîmbet de la început, puțin ironic parcă, dar de loc jignitor.

Tocmai începeam să mă-ntreb ce urmărea la urma urmelor cînd, deodată, se apleacă spre urechea mea și-mi șoptește, atît de încet, încît mai mult intuiesc decît aud cuvintele rostite: „Vin din partea mișcării ilegale... Vei ține legătura numai cu mine... Nu e bine să fim văzuți prea des împreună...” Apoi se îndepărtează cu aerul omului care nu făcuse altceva decît să schimbe cîteva cuvinte cu un deținut cunoscut.

*

Au trecut, de la prima înfîlnire, multe zile. Ne-am revăzut de cîteva ori. Mă transmitis unele sarcini concrete și, treptat, m-am încadrat și eu în acea mașină complicată dar bine pusă la punct, care era mișcarea de rezistență din lagăr. Cu timpul am aflat cîte ceva despre modul cum era organizată și am cunoscut personal pe unii dintre participanți. Abia după eliberare însă au putut fi cunoscute, în întregime, acțiunile eroice și minunata organizare a rezistenței de la Buchenwald. Sub conducerea unui Comitet internațional al deținuților din acest lagăr, acționau grupuri de deținuți polonezi, francezi, spanioli, ruși, germani, cehi, români, unguri, evrei, iugoslavi, olandezi etc. În cea mai adîncă conspirativitate s-a organizat pregătirea de luptă a 850 de deținuți, încadrați în 178 de grupe de luptă, dispunînd de 91 de puști și de alte arme. Comitetul

internațional și organizația Partidului Comunist German din lagăr au pregătit autoliberarea deținuților din 11 aprilie 1945.

Mulți supraviețuitori din iadul de la Buchenwald își datoresc viața solidarității internaționaliste din care s-a încheiat forța impresionantă a mișcării de rezistență. La această mișcare grupul deținuților români a participat, cu toate forțele și cu tot spiritul de sacrificiu.

Apelul morților

Joi. Apelul. Deținuții merg grăbiți în grupuri tropăind pe lespezile de piatră cu saboții lor de lemn. La marginea coloanei vin... morții. Azi noapte au murit alți nouăsprezece deținuți. Sint aduși împreună cu cei vii, pe Apelplatz, pentru a fi numărați. SS-iștii nu se grăbesc. Numără o dată, se reîntorc de unde au început. Minutele, ceasurile trec. Justificarea e simplă: nu iese numărul exact potrivit evidenței. Și timpul trece și frigul te pătrunde pînă la oase. Parcă s-a înăsprit mai mult în dimineața asta.

Morții s-au congelat, pur și simplu. Dacă-i privești cu atenție, ai impresia că sint niște busteni. Înainte de a fi scoși din bloc, majoritatea deținuților au păstrat o clipă de reculegere — așa cum se obișnuia — în memoria celor dispăruți.

După apel, morții trebuie duși la crematoriu. Dar lipsesc târgile. Nu-i nimic... Vor fi duși de către deținuți, fără târgi.

În grabă, SS-iștii i-au și desemnat pe cei care urmează să transporte morții de aci, de pe Apelplatz, pînă sus la crematoriu. S-ar părea că nu e cine știe ce mare lucru. Dar nu este așa. Transportul fiecărui mort presupune o muncă deosebit de grea. Un deținut prinde cu miinile capul mortului, altul îi apucă picioarele.

Firește, în primul rînd treaba asta este deosebit de dureroasă. Mulți dintre cei care-și sfîrșiseră zilele peste noapte au fost prieteni buni cu cei care sint siliți să-i ducă la crematoriu. Dacă ar fi numai groaznica stare psihologică a celor care trebuie să facă pe cioclii! Dar nu se știe cum, înțepenind din cauza gerului, cadavrele au devenit extrem de grele, iar cei care au sarcina dureroasă să urce cu ele spre crematoriu sint atît de slăbiți, ca urmare a lipsei cronice de hrană, încît ei înșiși par adevărate cadavre... Obrajii le sint vineți. Nu fac zece-douăzeci de pași și încep să gîfîie. Prin mîntea multora răzbate, probabil, aceași idee: la noapte, ori mîine dimineață, ori poimîine dimineață, alții vor trebui să mă care pe mine...

Pe piepturile morților, cam în dreptul buzunarelor de sus ale hainelor vîrgate, se văd triunghiurile roșii de deținuți politici. Literele indică naționalitatea: polonezi, francezi, evrei, cehi, ruși, olandezi, spanioli, iugoslavi, danezi, germani...

Ultima zi a lui Van Dyck

Dimineața! Ca oricare altă dimineață de la Buchenwald, așa a început și ziua de ieri, cu suferințele și mizeriile ei. Cu semnele ei de întrebări obișnuite, cu gînduri mari, nobile și mărunte, care privesc existența, cu pași obișnuiți înalți, în marea rezistență a tot ceea ce este bun împotriva forțelor reacțiunii și ale întinericului. O zi obișnuită de frămîntări, de focuri mistuitoare, de regrete și dureri. O zi ca toate celelalte, cînd se cară morții cu dușumul după apel. Zi ca toate zilele. N-am ieșit la lucru. Echipele de muncă încolonate mai multe ore au fost retrimise în bloc. Nu aveam de unde să știm că se pregătea una dintre marile provocări împotriva deținuților din bloc, mai bine zis împotriva unui anumit grup.

Peste două-trei ore, iarăși încolonarea. De data aceasta a fost de față un grup mai mare de SS-iști, unii cu ciini. Nu ne-am gîndit la nimic deosebit. S-a mai întîmplat și altă dată ca atunci cînd echipa de muncă era dusă la o depărtare mai mare paza să fie întărită. Un Scharführer⁷ se învîrte în jurul grupului olandezilor. „De ce nu stai drepti!” se răstia la unul — și cravașa lovea. „Nu așa se alinază!” — și cravașa lovea. „Pieptul mai afară!” — și cravașa lovea. În urma loviturilor își ținea sînge. Și cravașa lovea, lovea. Unul s-a prăbușit. Apoi altul. Și toți numai olandezi. Era evident ceea ce se pregătea. „Te-ai mișcat în rînd!” Și cravașa lovea. „Ai șoptit ceva!” Și cravașa lovea. „Te-ai uitat urît!” Și cravașa lovea. Fața lui Van Dyck a devenit cenușie. La el culoarea cenușie masca revolta și ura clocotitoare. Toți îl cunoșteam pe bunul Dyck și știam ce se petrece în sufletul său.

Și atunci s-a petrecut neprevăzutul.

Unul din ciini, asmuțit de SS-iști, s-a repezit la un deținut. Omul se apăra, dădea din mîini și din picioare: „NU! NU!” Zbiera disperat, într-o nemțească stricăță. „Nu! Dumnezeuule, ce faceți cu mine!” Ne uitam încremeniți la scenă, dar și la fața lui Dyck, devenită din ce în ce mai pămîntie. Pumnii i se înclăteau, dar el continua să stea nemișcat, în poziție înțepinită de drepti. Apoi ciinele a fost asmuțit asupra altui deținut. Poate dacă acesta nu ar fi avut o voce așa de pițigăiată, dacă nu ar fi fost atît de slab și de lipsit de apărare, dacă nu s-ar fi vîitat în olandeza sa, în limba sa maternă, cu atîta deznădejde, poate că nu se întîmpla iremediabilul. Dyck nu-și mai poate stăpîni clocotul din suflet. Sare, apucă ciinele de gît și-l strînge cu atîta forță între miinile sale puternice, încît, după cîteva zmucituri, animalul a încetat să mai dea semne de viață. În fața acestei scene atît de ieșite din comun, toată lumea a încremenit. Numai

⁷ Căpitan SS.

atunci cînd Dyck a ridicat mîinile și, cu scîrbă, a trîntit leșul ciinelui de pămînt, SS-istul a ridicat arma și cu patul puștii l-a lovit în cap cu atîta putere, încît craniul părea că s-a deschis. Van Dyck a căzut la pămînt, cu fața în sus, spre cerul de azur imaculat. El n-avea să mai vadă niciodată această culoare pură, curată ca viața pe care o îndrăgea atît de mult.

Defilarea piciorului infirm

De fapt, „defilarea” la Buchenwald aparținea modului de viață al lagărului, ca moartea de toate zilele. La Apelplatz, dimineața, intra defilînd, la muncă mergeai și te întorceai defilînd, de la numărătoarea de seară tot defilînd plecai spre bloc. Defilarea aparținea modului de viață al hitleriștilor. Cînd omul nu mai era bun să bată din picioare, nu mai era bun nici pentru viață. Faimosul „mützen ab”⁸, mișcarea capului ca tras pe sîrmă, lucru ce plăcea atît de mult SS-iștilor, era urmat cu regularitate de tropăit de picioare în mod cadențat. De multe ori ne puneam întrebarea: căruî fenomen se datorăse această mare dragoste pentru tropăitul picioarelor? Inculturii ajunsă la un asemenea nivel, că simțul estetic se redusese la un ritm banal, un tropăit regulat, sau dorinței de a se simți în siguranță prin disciplinarea acestei imense mase de oameni?

Se făcea totul ca Cionca să nu participe la aceste „defilări”. Însăși trimiterea sa, cu ajutorul rezistenței din lagăr, într-un atelier baracă a fost determinată, într-o măsură, și de faptul că, în general, deținuții din acest loc erau numărați separat.

Într-o zi, însă, defilarea a devenit inevitabilă. Cum va putea ține pasul, cadența, acest om cu un picior infirm? Ar fi însemnat, aproape sigur, divulgarea existenței în Buchenwald a unui infirm, fapt ce echivala cu o condamnare la moarte. Vestea că un șef SS venit „de sus” va face trecerea în revistă a deținuților din lagăr, ne-a parvenit după apelul de dimineață. Primul gînd care ne-a străfulgerat: Cionca! Ce va fi cu el? Nu mai era timp și posibilitate de a aranja nimic pentru a-i masca absența fără a trezi bănuiele. Cionca a primit însă știrea cu aparentă seninătate. „Ei și, o să defilez” — a răspuns el tovarășilor care nu-și puteau ascunde îngrijorarea. „Da, o să defilez!”. Atenția pe care Cionca o acorda curelelor care fixau piciorul infirm între mici bucăți de șipcă atesta că omul se pregătea, cu toată seriozitatea, să participe la defilare.

Și-a fixat bine piciorul infirm. Curelele în jurul corpului ciuntit au fost strînse mai mult ca altă dată...

Nu numai noi, dar și deținuții cu muncă de răspundere din alte grupuri naționale considerau că hotărîrea lui Cionca egala

cu o sinucidere. Ultimele încercări făcute pentru a-l determina să renunțe n-au dat nici un rezultat. Cionca n-a renunțat la hotărîrea sa, motivînd că o măsură luată în pripă ar fi periclitat securitatea mulțora și, totodată, ar fi putut duce la desconspirarea rezistenței din lagăr, cu consecințe tragice.

Fix la ora 11, își făcu prezența șeful SS-ist. După ceremonia de rigoare a celor două companii SS și a conducerii lagărului, pusă la mare ținută, după o cuvîntare militărească în care abundau cuvintele „marele Reich”, „rasa superioară”, „föh-rer”, „disciplină”, „cine nu se supune, va muri” și altele asemănătoare, a început defilarea.

În jurul lui Cionca s-a format un cerc de tovarăși. În spatele, înaintea sa, la dreapta și la stînga, numai persoane de nădejde, gata să-l sprijine, în măsura omenescului posibil, sub ochii de fiară ai hitleriștilor.

A venit și rîndul grupului nostru. Block-föh-rer-ul SS comanda înțepat, zbierînd. Pași cadențați, un tropăit ritmic. Privirile ne erau fixate pe acel blestemat picior infirm. Eins, zwo⁹... eins, zwo... La zwoou-l prelungit, piciorul de lemn parcă se lăsa tîrît — și era abia la începutul parăzii! Aveam de parcurs în total circa 800 de metri. Mult, foarte mult pentru un infirm. Apoi a început defilarea propriu-zisă. Bocancii și saboții de lemn făceau un zgomot teribil. Fixam piciorul parcă eram hipnotizați. Acum, acum cedează... Dar bocancul cu piciorul infirm lovea Apelplatz-ul cu atîta sete, de parcă voia să-l sfărîme. La un moment dat, am avut impresia că piciorul și-a pierdut din vioiciune. Un fior de groază ne-a cutremurat din cap pînă în picioare... Dar numai pentru un moment, căci piciorul de lemn bătea iarăși caldarîmul cu sete.

Cînd s-a terminat defilarea, toți eram albi ca niște cadavre în ale căror vine nu mai circula sînge. Picături de sudoare, reci ca gheața, se prelingeau pe umerii noastre, ca niște mărgele. Cionca nu-și mai ascundea suferințele. Își mușca buzele, pentru ca să nu urle de durere. În cîteva secunde și-a desfăcut, febril, curelele. Ce ne-a fost dat să vedem atunci, n-o să uităm cît vom trăi! Piciorul era cu totul o carne vie, o carne parcă trecută sub bățător. Cionca a cerut să i se aducă o gamelă cu apă rece. O turna pe carnea înșingărată cu mișcări încete...

S-a mai liniștit. Privea, cu ochii arzînd de febră, dar și de mîndrie, pîrînd să spună: Capul sus! Așa, plouați, n-o să-i învingem pe hitleriști! A încercat să zîmbească, dar zîmbetul lui aducea mai mult a crispare. Nici n-am observat cînd în jurul piciorului înșingărat se adunaseră trei medici deținuți, care îl bandajau cu grijă...

⁸ Jos șapca (în limba germană).

⁹ Unul, doi (în limba germană)

La începutul verii anului 1935, ziarele aduceau la cunoștința opiniei publice românești „așa cum s-au petrecut ele” amănuntele întâlnirii unui muritor cu... Dumnezeu!

Timp de câteva luni, presa a furnizat cele mai năstrușnice și mai naive istorioare privind „minunile” de la Maglavit. Eroul? Ciobanul Petrache Lupu, gingav, peltic și surd, încovoiat de nevoi, maglavitean ce se strecura stingher prin viață printre cei din urmă ai satului.

Avea atunci 29 de ani. Fișele sale medicale atestau o anumită incapacitate mintală, fapt pentru care, la timpul său, fusese considerat inapt pentru serviciul militar și lăsat la vatră. Astfel, antecedentele „vedeniei” — cu toată senzația produsă în rindurile ignoranților, bigoților,

credulilor — nu lăsau nici un dubiu și singurul diagnostic care se impunea oricărui om de bun simț era internarea eroului într-un spital de boli nervoase. Din scrupulozitate științifică, o serie de reputați savanți, profesori, medici au verificat minuțios și din toate punctele de vedere starea sănătății maglaviteanului și împrejurările în care avusese loc... miraculoasa întâlnire cu Dumnezeu. Concluzia a fost unanimă: „vedenia” nu se putuse produce decât în imaginația bolnavă a ciobanului.

Între timp, la 8 august 1935, umilul cioban a avut o nouă vedenie. De data aceasta, nu „Moșul”, ci „Ghiavolul” a fost cel care i s-a „înfățișat”.

Vilva stîrnită în jurul acestor „minuni” de la Maglavit a luat treptat amploare. O asemenea amploare, încît apărea tot mai

În curtea colibei de la stîină. (Primul din stînga Petrache Lupu)

„MINUNEA” DE LA MAGLAVIT

dr. Gh. I. IONIȚĂ

In așteptarea „lăcrimilor sfinte“

limpede că, dincolo de goana unei părți a presei burgheze după senzațional, existau oameni interesați să speculeze halucinațiile lui Petrace Lupu. Să reconstituim, pe baza documentelor, a relatărilor presei și a mărturiilor unor martori oculari, filmul evenimentelor petrecute cu peste trei decenii în urmă...

Un preot întreprinzător

În ziua de 31 mai 1935, pe când se afla, ca de obicei, cu turma la cîmp, ciobanului Petrace Lupu i s-a arătat... Dumnezeu. Ba, mai mult, Dumnezeu a și vorbit cu el! Înpăimîntat, ciobanul a dat fuga la preotul din Maglavit, Bobin, căruia i-a povestit cu lux de amănunte înfricoșătoarea întâmplare.

Obişnuit să scoată, cum spune zicala, șapte piei și de pe vii, și de pe morți, preotul Bobin a intuit imediat că din pățania gingavului Petrace se puteau obține ceva foloase. Om practic, el a publicat imediat o broșură, în care, „înflorind“ și „retușind“ cîte puțin amănuntele vedeniei, se străduia să interpreteze „faptele“ din punctul de vedere al dogmei creștine. Și cum reclama este sufletul comerțului, Bobin a avut grijă să imprime pe copertă, alături de chipul lui Petrace, și fotografia... autorului. Pentru a evita de la început concurența unor nepoștiți atrași de „afacerea“

Ofrande, cît mai multe ofrande!... Și, în mod artificial, oameni interesați cultivau, prin toate mijloacele, mitul Maglavitului

pusă atît de ingenios pe picioare, Bobin și-a arogat exclusivitatea informațiilor, instituind și un fel de embargo asupra reeditării broșurii sau publicării oricărei alte lucrări în legătură cu „minunea“ de la Maglavit!

Diversiunea Maglavitului

Curînd, însă, imaginația și spiritul practic cu care era înzestrat preotul din Maglavit au fost mult depășite. În scenă au intrat noi personaje, în timp ce altele preferau să tragă sforile din culise. Pentru unii proprietari de ziare veroși, Maglavitul a devenit un mînos subiect în scopul măririi tirajelor. Pentru o serie de înalți prelați — un prilej binecuvîntat pentru înviorarea misticismului și a bigotismului, de speculare nerușinată a sentimentelor credincioșilor; pentru diferite organizații politice reacționare — un mijloc de captare a păturilor înapoiate. Nici regele n-a rămas de altfel în afara acestei mașinațiuni. Cu mare pompă el a oficiat botezul unuia dintre copiii umilului cioban, dîndu-i acestuia chiar propriul său nume.

Printre cei mai fervenți susținători ai fanatismului religios și ai înscenărilor de felul celei de la Maglavit s-a numărat gruparea fascistă Garda de Fier. În fond, încurajarea și alimentarea continuă de către legionari a penibilului spectacol de

„MINUNEA” DELA MAGLAVIT

de
Prof. dr. C. I. Parhon, dr. Dem. Paulian,
dr. Șt. Irimescu și Ilie Cristea

Prețul Lei 3

Întrucât se Arte Grafică și Editură „Slova”, București 3

la Maglavit avea — după cum sublinia cu cinism unul dintre ideologii legionarilor — un obiectiv precis: „Maglavitul ne-a dovedit odată pentru totdeauna că sintem de primitivi. Atunci ce avem de făcut? Totul. Căci dacă oamenii au făcut odată sacrificii pentru o viziune neverificabilă, ce nu vor face ei pentru o viziune terestră? Psihoza Maglavitului trebuie convertită și exploatată!”

„Minunea” de la Maglavit s-a transformat, uimitor de repede, într-o abilă diversivitate socială, fără să-și piardă însă substratul mercantil inițial.

Ploaia cu sfinți

Ca urmare a publicității făcute prin presă — și nu numai prin presă — procesiunile la „locul sfânt” se țineau lanț. Veneau tot mai mulți credincioși, dornici să obțină iertarea păcatelor, dar mai ales suferinzi, bolnavi de maladii grave sau incurabile, în speranța că vor găsi aici vindecarea.

„Pelerinii — nota savantul Gheorghe Marinescu — se culcă pe pământ în aer liber, într-o paralizantă dezgustătoare. Lingă orbi, paralitici, bolnavi de cancer, fistule tuberculoase, ulcere varicoase. Este impresionantă stăruința acestor ne-

norociți de a sta cât mai aproape de locul unde a apărut vedenia.”

Între timp, pe măsură ce „afacerea” prospera, Maglavitul începea să fie amenajat ad-hoc, pentru a impresiona și a întări legenda. Acolo unde ciobanul „s-a întâlnit cu Dumnezeu” a fost săpată o fântină: fântina lui Petrace Lupu, cu apă sfințită, făcătoare de minuni! „Lacrimile” sălciorilor plângătoare aflate în vecinătatea locului — picături de sevă obținute prin scrijelirea scoarței — au fost declarate... tămăduitoare! Ceasuri întregi, zile, pelerinii veniți la Maglavit așteptau să le pice „lacrimile” în cești, în sticle... Alții, dind crezare poveștilor acreditate de cei interesați, urmăreau avizi să fie atinși de mina „sfintului” sau cel puțin să-și procure un obiect care fusese în contact cu acesta. «Cite o femeie din apropierea estradei — citim în „Dimineața” din 16 septembrie 1935 — întinde înspre mina ciobanului o batistă, o floare, o cren-guță, o bucată de hirtie... Petrache o atinge cu mina. Femeia e mulțumită. Pentru atita a venit ea. Să aibă un obiect atins de mina lui...»

Majoritatea pelerinilor aparțineau păturilor nevoiașе de la sate. Mulți își cheltuiau cu transportul ultimii bani sau se îndatorau pentru a putea veni la Maglavit din cine știe ce colț de țară. Odată ajunși la „locul sfânt”, ei erau luați în primire de șarlatanii și afaceriștii care foiau în jurul ciobanului, fiind jecmâniți sub cele mai diverse forme: procurarea de obiecte tămăduitoare, înlesnirea contactului cu „sfintul” etc.

O sursă mănoasă de venituri pentru profitorii de tot felul au constituit-o „daniile” benevole destinate, chipurile, amenajării „locului sfânt”. O campanie abilă întreținută în rîndul pelerinilor psihoza că cu cît daniile vor fi mai mari, cu atît „mila Domnului” se va revărsa mai eficient și mai prompt asupra celor năpăstuiți. Încă atunci au răzbătut în presă știri că cea mai mare parte a sumelor și ofrandelor destinate cerului apucau drumuri pămîntești, dar afacerile continuau. Maglavitul devenise o pușculiță miraculoasă care îngheța hămesită bănuții celor săraci, vărîndu-i apoi în buzunarele șarlatanilor.

Invidioși pe confratele din Maglavit, afaceriști din diferite localități au încercat să pună și ei în scenă aceeași piesă, cu alte personaje. Curînd a început să plouă cu sfinți. Nicăieri însă nu s-a mai înregistrat succesul de casă de la Maglavit.

Știința împotriva ridicolei înscenări

Antrenată într-o activitate prodigioasă de apărare a culturii, a tradițiilor sale înaintate, contra infiltrării unei culturi a falselor valori, a obscurantismului și pre-

judecăților de tot felul, intelectualitatea progresistă s-a ridicat cu vehemență împotriva ridicolelor înscenări de la Maglavit.

Ridiculizînd fabulațiile fantastice create în jurul ciobanului, presa progresistă a vremii a publicat foaia matricolă (nr. 13 830) eliberată de către Regimentul 31 Infanterie Calafat, prin care se certifica scutirea lui Petrache Lupu de serviciul militar din cauza incapacității sale mintale.

Intelectuali de frunte comuniști, socialiști, antifasciști, democrați, printre care: C. I. Parhon, Ilie Cristea, St. Irimescu, Dem. Paulian, Dr. Gh. Marinescu, Nicolae Iorga Victor Eftimiu au demascat cu virulență înscenarea de la Maglavit.

„În anul 1935 — se arată într-o broșură editată de Liga contra prejudecăților — o presă fără scrupule, în solda capitalismului muribund, încearcă să ne convingă că pămîntul acestei țări a născut în sfîrșit un sfînt, în persoana umilului țăran de la Maglavit“.

Nicolae Iorga, cu sarcasmul-i caracteristic, dezvăluia fondul real al încurajării „vinzătorilor de Dumnezeu“, atrăgînd totodată atenția asupra necesității adoptării unor măsuri drastice împotriva „anarhiei“, prin care subînțelegea mișcarea legionară. „Ar fi trist — nota el — ca nivelul bisericilor noastre să fie la nivelul Maglavitului“.

Presa comunistă antifascistă și democratică a publicat o serie de articole în care a analizat „fenomenul Maglavit“, dezvăluind cauzele lui economice și social-politice. „Motorul mișcării de la Maglavit — preciza ziarul „Scinteia“ la 10 octombrie 1935 — este starea mizerabilă a poporului muncitor“. Sarcina comuniștilor și a celorlalți oameni cu vederi înaintate, continua același ziar, este „acțiunea de lămurire a maselor asupra adevăratului sens al acestei mișcări și demascarea celor care au creat Maglavitul cu scopul de a ține mai departe masele în întuneric și robie“. Un articol apărut în gazeta „Soarele“ sublinia: „Dacă pentru medicină aceste minuni constituie cazuri de psihoze colective, dacă biserica găsește în astfel de convorbiri cerești prilejul de a-și întări o influență ce scade pe zi ce trece“, aceasta își găsește explicația în faptul că „sub povara impozitelor și datoriilor, ros de boli și mizerie, adesea expus foamei țăranul nu-și mai vede scăparea decît în ajutorul ceresc“.

„Sfîntul“ în ajutorul lui... Ion Antonescu

Ca un foc de paie, zarva în jurul „minunii“ de la Maglavit s-a stins aproape tot atît de brusc cum începuse. Cu rafinat-ului umor, C. Argetoianu nota în ale sale însemnări zilnice cum o dată cu sosirea zilelor mohorite ale toamnei celui

an, „Sfîntul s-a retras în stîină, la oi, „supărat“ pe ai lui și toată treaba s-a compromis“. La aceasta au contribuit atît luările de poziție ferme și viguroase ale forțelor democratice, ale intelectualității progresiste, cît și dezamăgirea încercată curînd de toți aceia care așteptaseră, zadarnic, izbăvirea de necazurile care-i mînăseră spre „sfîntul“ Petrache.

Ecoul celor petrecute la Maglavit în 1935 se stinsese aproape cu totul. Ciobanul și șarlatanii care gravitaseră în jurul lui se părea că părăsiseră pentru totdeauna arena. Dar, pe neașteptate, opinia publică din România a înregistrat o nouă activizare a fenomenului Maglavit.

Apăruse un nou interes în specularea „vedenilor“ ciobanului Petrache Lupu: regimul antonescian. În condițiile creșterii rezistenței antifasciste în țară ca și în rîndul armatei tirite în războiul antisovietic, Ion Antonescu a făcut și el apel la diversiunea Maglavitului, suflînd în tăciunii stîși pentru a reaprinde isteria misticismului religios. „Sfîntul“ de la Maglavit a fost luat de la fîrlă dintre mioarele lui și purtat din capitala țării, cu avionul, în primele linii ale frontului, unde i s-a cerut să debiteze în fața soldaților frazele gîngăvite pe vremuri despre „Moș“ și „supunere“, ca preț al iertării păcatelor.

Totul a căpătat un aspect grotesc. Pretutindeni, soldații și majoritatea ofițerilor au privit cu ostilitate venirea „sfîntului“ și penibilele procesiuni la care erau siliți să participe. Petrache însuși s-a simțit înfricoșat într-un mediu care în imaginația lui bolnavă se contopea cu imaginile de coșmar ale apocalipsului din momentele de delir.

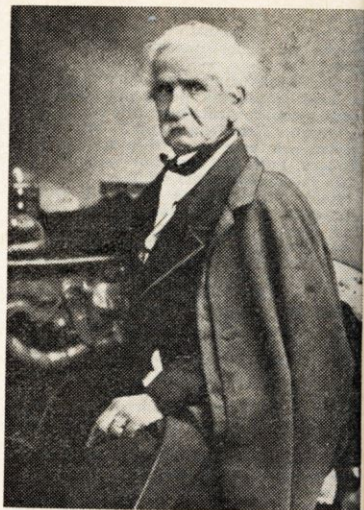
Regimul antonescian n-a mai avut ce face cu el. Revenit la oile lui, ciobanul n-a renunțat cu totul la „minuni“, dar tot mai mic era numărul celor care-i dădeau crezare. Afacerea Maglavit devenea nerentabilă.

Dezrădăcinarea miturilor

„La via Cooperativei agricole de producție „Maglavit“, un sexagenar — pînă nu demult cioban — trebuia pe lingă butucii de viță, atît cît îl mai țîn puterile. Devine taciturn imediat ce simte că cineva se apropie de el cu intenția să-l descoasă asupra „minunilor“ de odioasă. Iar consătenii, înțelegîndu-i jena, evită să vorbească despre „sfîinți“ în fața lui, chiar atunci cînd ard de nerăbdare să facă schimb de impresii asupra unui episod cu... Roger Moore, vizionat pe ecranele televizoarelor din sat.

Sic transit gloria...

O VIAȚĂ ÎNTRU LUMINAREA NEAMULUI

GHEORGHE ASACHI

GHEORGHE UNGUREANU

La 1 martie 1788 se naștea, în tirgușorul Herța, Gheorghe, fiul Elenei și al lui Lazăr Asachi, care va deveni, peste ani, omul despre care în 1840 Kogălniceanu va scrie: „Gheorghe Asachi este bărbatul acela care în vremi grele s-a străduit pentru luminarea neamului său”.

Asachi primește primele noțiuni de învățătură de la tatăl său, om cult al timpului, cunoscător al mai multor limbi, autor al mai multor lucrări și care era, asemenea cronicarilor moldoveni sau învățaților ardeleni, susținător al originii latine a poporului român. Trebuie să fi învățat și la școala începătoare românească din Herța, cu dascălul Ștefan Raerezul.

La 9 ani urmează școala de la „Leopoli” și mai târziu universitatea, studiind, pe lângă altele, matematica și un curs special de arhitectură.

În anul 1805 se mută la Iași, unde pune în practică cunoștințele sale de arhitectură la construirea unor case particulare. În

același an pleacă la Viena, studiind matematicile superioare și pictura. În 1808—1812, continuă studiile la Roma, în domeniul arheologiei și literaturii clasice, al picturii și sculpturii, lucrînd și în atelierul vestitului sculptor italian Antonio Canova. Aici scrie el primele încercări poetice și este ales membru extraordinar al Societății literare din Roma.

Reîntors la Iași, în 1812, Asachi reușește, ca inginer cadastral, să-l convingă pe domn de necesitatea înființării, în cadrul școlii domnești, a unui curs pentru pregătirea inginerilor hotarnici. Începerea acestui curs în 1814 — unde Asachi predă, în limba română, matematica teoretică cu aplicațiuni practice în geodezie și arhitectură, precum și „trebuincioasa cercetare și deslușire a documentelor de hotare” — constituie prima lui biruință pe teren științific și cultural.

Necesitatea studierii documentelor vechi, atât pentru hotărnicii, cât și pentru

„Intocmirea compoziției heraldice“ și a stemelor tuturor ținuturilor, în vederea întocmirii sigiliului domnesc cu care fusese însărcinat, l-a determinat pe Asachi să cerceteze prin tainele curților boierești sau în „neorînduiala“ Curții domnești.

În 1816 organizează la Iași primul teatru de societate în limba română, seria reprezentațiilor începînd cu o prelucrare după „Daphnis și Chloe“ — făcută tot de el și intitulată „Mirtii și Hloe“. „Inginerul Gheorghies“, cum îl găsim numit în unele documente, s-a bucurat de mult succes în această ramură a multilateralei sale activități.

Mereu doritor să cunoască trecutul istoric al țării sale, Asachi folosește o parte din timpul petrecut la Viena (1822—1827) ca agent diplomatic al domnului Moldovei, Ioan Sandu Sturdza, pentru a cerceta și arhivele de acolo. Cu acest prilej, descoperă mai multe documente privitoare la averea școlii de la Trei Ierarhi, pe care le va folosi după revenirea în țară în procesul cu călugării greci.

Numit referendar al Episcopiei învățăturilor publice, în 1827, Gheorghe Asachi reușește să repună școala de la Trei Ierarhi în drepturile ei străvechi. În același an, un puternic incendiu distruge cea mai mare parte a clădirilor din orașul Iași. Flăcările mistuie și clădirea școlii domnești de lângă Mitropolie, unde Asachi locuia, fiind și bibliotecar. Multe documente și arhive — unele aflate în locuința lui Asachi — sînt distruse cu acel prilej. Dezastrul din 1827, ca și lectura cântîrilor și realitățile văzute în alte țări, fac pe Asachi să insiste mai tirziu, ca arhivist, pentru un local trainic, ferit de foc, cu bolți de cărămidă, cu uși și obloane de fier.

Asachi militează cu pasiune pentru dezvoltarea învățămîntului în limba română, văzînd în acesta un mijloc important în culturalizarea și propășirea neamului: „Jară în limba românească să se învețe religia, filozofia, biografia, retorica, poezia, istoria, matematica, moralul, economia pămîntească și politicească, istoria naturală și arheologia“ scria Asachi — considerînd „mai trebuitoare cultura limbii vorbirii neamului în care se fac sfîntele rugăciuni, se tractarîsese toate pricinile și care este cea mai puternică legătură spre păstrarea și îmbunătățirea neamului și însuflețirea de dragoste către patrie“. La școala de la Trei Ierarhi, unde începînd din 1828 se introdusese studiul în limba

„Ștefan troul Moldovei au fost patriei părinte și din anii patruzeci și șasă neobositul scutitoriu Umelit în biruință și în păzirea legii sfînte Era ager intru arme ca un fulger tunătoriu“.

(Desenat de Gheorghe Asachi după originalul de la Putna.)

română, Asachi cere să se toarne un clopot, care se păstrează și astăzi, cu inscripția: „Clopotul sună, copii s-adună“.

Marele și neobositul animator pune, cu o energie vulcanică, pietre trainice la temeliea unui șir de așezăminte culturale, științifice și de învățămînt — uneori singur, alteori conlucrînd cu alți bărbați luminați ai vremii sale: *Institutul pentru educația fetelor* (1834), *Academia Eșului*, devenită mai tirziu *Academia Mihăileană*, *Cercul de lectură al medicilor moldoveni* (1830) și *Societatea de medicină și istorie naturală* (1833), un *conservator filarmonic-dramatic*, cu reprezentații în limba română (1836) etc.

Asachi a fost un pasionat cercetător și a desfășurat o bogată activitate științifică și literară. A scris poezii, nuvele și studii istorice, însemnări de călătorii, amintiri etc. o parte fiind traduse în germană, engleză, franceză, polonă.

Pe lângă *Albina românească* — prima gazetă în limba română — cu suplimentul literar *Alăuta românească*, sau *Arhiva Albinei* pentru arheologia română și industrie, editează *Gazeta de Moldavia*, cu foiletonul literar *Albina românească*, *Patria*, *Buletin foarte oficială*, *Icoana lumii*, *Spî-*

Ștefan cel Mare al Moldovei cuvîntează al său testament politic, la anul 1504

(Desen de I. Müller după o idee a lui Gh. Asachi)

cuitorul moldo-român, *Calendarul pentru români, Almanah pentru învățătură și pricipere* etc.

În legătură cu activitatea de editor, dar totodată dorind să încurajeze industria națională, Asachi înființează, în 1841, la Petrodava de lângă Piatra Neamț, prima „fabrică de hîrtie” din Moldova.

Numirea lui Asachi, la 1 ianuarie 1832, ca *arhivist al statului*, a însemnat o apreciere a întregii lui activități, care-l recomanda, înaintea tuturor celorlalți, pentru acest „nou ram de dregătorie”, în acele „grele timpuri” — cum spunea mai tîrziu Kogălniceanu — avînd misiunea să scoată documentele și arhivele din mîinile boierimii și ale înaltului cler, să le facă publice. Multe documente și arhive au fost salvate de Asachi de la distrugere, lăsîndu-le moștenire generațiilor următoare, pînă în zilele noastre, spre a sluji scrierii adevăratei istorii naționale, de care el era atît de mîndru.

Mai tîrziu, Kogălniceanu spunea despre Gheorghe Asachi: „*Decanul jurnaliștilor și al literaților noștri, acela care a fondat în Moldova cea dintîi tipografie sistema-*

tică și cea dintîi foaie periodică pe care o povățuiește de 28 de ani, care au povățuit ani întregi școalele noastre naționale, care ne-au dat cele dintîi cărți elementare, care au rechemat la viață prin poezie, prin pictură și prin descrieri istorice figurile uitate ale vechilor noștri domni și eroi, al cărui nume îl găsim în toate începuturile intelectuale și industriale ale Moldovei — cu toate defectele sale — a fost campion neobosit al inteligenței în timp de jumătate de secol.”

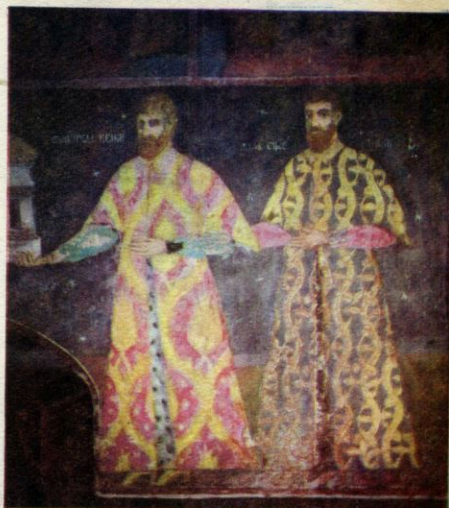
Moartea, survenită în 1869, a pus capăt unei prodigioase activități închinată progresului culturii românești.

Următoarele versuri din „*Sonet dedicat d-lui George Asachi*”, scris la 1866 de un tînar poet, V. Ghiorghean, reflectă în bună măsură sentimentele contemporanilor față de bătrînul cărturar:

„*Lucrul e a ta deviză și c-o rară bărbăție
Ai lucrat și lucrezi încă prin silință și amor
Aprinzînd în a ta țară a științelor
jăclie*

La altarul de lumină adunat-ai un popor.”

Preda și Stroe Buzescu (frescă de la mănăstirea Căluțu)

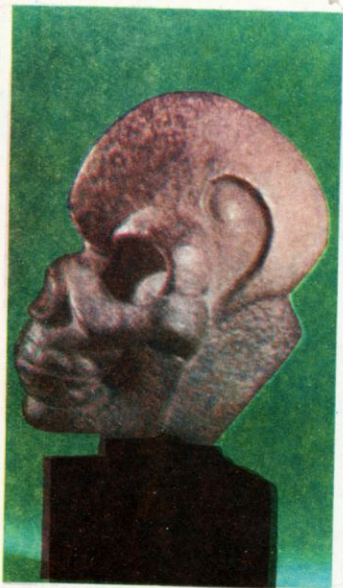

Doamna Stanca și fiul ei Nicolae Pătrașcu (frescă de la mănăstirea Căluțu)

Turnul lui Ștefan, construcție medievală din secolul al XIV-lea, care domină vechiul centru al orașului Baia Mare, martor al evenimentelor istorice ce s-au desfășurat pe malurile Săsarului

Străveche sculptură mexicană

Icoană din lemn cu două fețe, ferecată cu argint aurit și nestemate, dăruită mănăstirii Neamțului de împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul

Mănăstirea Dragomirna, ctitorie a mitropolitului Anastase Crimca din 1603

Chilia de la Putna a lui Daniil Sihastru

„NEOIOBĂGIA”

ÎN CORESPONDENȚĂ INEDITĂ

dr. DAMIAN HUREZANU

În literatura social-politică de la începutul secolului al XIX-lea din România, lucrarea **Neoiobagia** a lui C. Dobrogeanu-Gherea se înscrie ca una din operele de prim-plan. Ea sintetizează experiența anterioară a mișcării socialiste în domeniul abordării teoretice a problemelor sociale ale satului și este, în același timp, expresie a activizării interesului mișcării socialiste față de problema agrar-tărănească, în perioada aflată sub semnul marii răscoale a țăranilor din 1907. Amploarea viziunii asupra problemei agrare și analiza sociologică aprofundată a contradicțiilor generate de sistemul bazat pe dijmă sînt elemente care conferă valoare acestei lucrări. Problema agrară este privită în lucrarea lui Gherea ca o problemă generală de ordin social-economic despre direcția, căile, destinele și particularitățile întregii dezvoltări istorice a României.

Prin conceptul social-economic denumit neoiobagie, Gherea a desemnat, de fapt, sistemul de tranziție din economia agrară în perioada de după 1864, sistem care îmbina în sine forme semif feudale de producție cu relații capitaliste, aflate în continuă dezvoltare.

Dacă structura generală a economiei rurale a țării apare deformată în **Neoiobagia**, prin exagerarea ponderii rămășițelor feudale, analiza consecințelor sociale și economice ale sistemului bazat pe dijmă este făcută de Gherea într-un mod remarcabil. Văzînd fenomenul mult mai întins, sub raport cantitativ, decît era în realitate, Gherea îi dezvăluia just esența și conținutul. El a înfățișat în pagini vii situația grea a țăranimii, a dezvăluit contradicțiile de clasă ireductibile ale regimului agrar și a relevat necesitatea schimbării întregii structuri agrare a satului.

Soluțiile propuse de Gherea nu vizau însă desființarea marii proprietăți. Autorul **Neoiobagiei** se menținea în limitele unei improprietăți relativ întinse a țăranimii și ale unor reforme de ordin politic, avînd drept element central introducerea votului universal și democratizarea vieții politice, prin largă participare a maselor. Cadrul limitat al propunerilor din **Neoiobagia** menite să rezolve problema agrară, avea să fie în curînd depășit de către mișcarea muncitorească și socialistă. Chiar în anii 1912—1914 se înregistrează o radicalizare a preconizărilor P.S.D., punîndu-se pe un front larg și în mod insistent problema exproprierii totale a marii proprietăți funciare.

Intocmirea lucrării i-a solicitat lui Dobrogeanu-Gherea trei ani de muncă încordată. Elaborarea ei era urmărită cu atenție nu numai de reprezentanți ai mișcării socialiste, ci și ai unor cercuri democratice mai largi. Astfel, într-un articol publicat de C. Mille în ziarul „Adevărul”, la 4 iulie 1908, se anunța pregătirea lucrării **Neoiobagia**. Cît privește importanța care se acorda de către mișcarea socialistă din România elaborării acestei lucrări, este elocvent faptul că la Congresul de reorganizare a Partidului Social-Democrat, din ianuarie-februarie 1910, a fost aminată adoptarea programului agrar, urmînd să se definitiveze după apariția lucrării.

Capacitatea de muncă impresionantă de care Gherea dăduse dovadă anterior era însă acum afectată datorită unei prelungite astenii nervoase. Sarcina amplă pe care autorul **Neoiobagiei** și-a propus-o a fost dusă la bun sfîrșit cu prețul unor grele eforturi și al unei perseverențe exemplare. Durata redactării lucrării a depășit însă datele preliminate de autor. Într-o scrisoare adresată la 28 noiembrie 1909 cunoscutei militante a mișcării socialiste din Rusia, Vera Ivanovna Zasulici, cu care Gherea se afla în relații de amicitie, el scria: «Lucrez acum la o carte privind problema agrară în România. Am îmbătrînit mult și astenia nervoasă nu-mi dă pace; totuși, în iarna aceasta cartea apare; cum va fi — despre aceasta nu eu sînt chemat să judec»*.

* Corespondența în legătură cu lucrarea **Neoiobagia** se află depusă la Arhiva C.C. al P.C.R., fondurile 1.28. În prezentarea de față nu reproducem integral scrisorile, ci doar acele pasaje care răspund cerințelor temei și profilului revistei.

Gherea a căutat să se țină, pe cât era posibil, la curent cu literatura de specialitate, și a întreprins demersuri stăruitoare în vederea procurării acelor lucrări pe care le considera necesare. Elocventă este în acest sens și o scrisoare adresată (probabil în 1908) soției lui G. V. Plehanov, la Geneva: «Te rog foarte mult, dragă prietenă — scria el — să însărcinezi pe cineva din tovarășii din Geneva, care are mai mult timp liber, ca să-mi trimită următoarele cărți: Cerevanin¹, Maslov² și o mică broșură în problema țărănească tradusă din germană și cu o prefață de Plehanov.

După ațiția ani de tăcere forțată încep iarăși, puțin câte puțin, să lucrez și iarna aceasta aș fi vrut să scriu câte ceva. Dar, din nenorocire, imediat ce încep să scriu am însoimii și de îndată ce nu mai dorm, nu mai pot lucra».

Militanții ai mișcării socialiste au urmărit cu interes procesul de elaborare a lucrării, au căutat să-l sprijine pe Dobrogeanu-Gherea în reușita sarcinii asumate. Pentru a asigura lucrării o ținută stilistică aleasă, Gherea a acceptat serviciile unora dintre ei — ca de exemplu M. Gh. Bujor, C. Graur etc. El s-a consultat cu cunoscuții, a fost atent la sugestiile și observațiile acestora.

Publicistul Constantin Graur, care a întreținut contacte îndelungate cu mișcarea socialistă și era o cunoștință apropiată a lui Dobrogeanu-Gherea, își exprima, într-o scrisoare din 5 iulie 1908, satisfacția la vestea pregătirii Neoiobăgiei:

«Iubite d-le Gherea — se adresa el din Todireni-Botoșani — mi-am terminat afacerile la Galați, m-am deslăcut de tipografi și de... liberalism. M-am refugiat la țară, la tatăl meu, așteptând să mă întrezesc puțin. Dacă îți scriu acum este că nu mă rabdă inima să nu te felicit pentru admirabilul d-tale articol din „Viitorul Social” (este vorba de articolul „Un mic răspuns la o mică recenzie” publicat în revista „Viitorul social” din mai 1908 — n.n.) și să nu-mi exprim bucuria pentru știrea adusă de „Adevărul” că lucrezi la un studiu asupra chestiunii țărănești. Era păcat să rămâie îngropate atâtea însușiri de savant și publicist, care, de nu vor lumina pe cei de acum, își vor avea rolul lor mai târziu.

Al d-tale

Constantin Graur»

În iulie 1910, redactarea textului Neoiobăgiei era în linii mari terminată. Dobrogeanu-Gherea era preocupat de finisarea stilistică a lui. Până atunci, retușul stilistic fusese efectuat de Constantin Graur. Plecând între timp la Viena, acesta îi trimite, la 14 iulie 1910, o scrisoare conținând date relevante asupra momentului finisării stilistice a unei părți a lucrării lui Gherea:

«Pe cât mă bucură faptul că ai recăpătat gustul de lucru, pe atât mă întristează că eu nu pot să mă întorc înainte de octombrie. Dacă îți cu orice preț să tipărești înainte de acea dată, voi avea marele regret de a nu putea lua parte. Și regretul meu e triplu: întâi, că mă socotesc obligat moralmente să te asist până la sfârșit; al doilea, că mă știu obligat și materialmente, și al treilea, că, lăsând modestia la o parte, cred că eu ți-aș fi mai de folos decât altul.

Se înțelege că toate acestea n-ar fi de ajuns ca să-ți schimbe hotărîrea. În acest caz va trebui să-l chemi pe Bujor. Bujor e foarte bun din toate punctele de vedere, dar mă văd silit să fac în privința lui o rezervă foarte importantă: are o ortografie absolut barbară inventată de el însuși și pe care o întrebuințează și la „România muncitoare”.

Sint, deci, de părere, pentru cazul cînd l-ai lua pe Bujor ca secretar, să-i pui condiția să renunțe la ortografia lui și s-o adopte pe a „Vieții românești”. Dacă nu se opune la aceasta, cred și eu că Bujor e mai bun decât Sabin și Nădejde³, pentru că el se va ocupa exclusiv de asta. Ți-aș mai propune să întri în contact și cu Sabin. El a citit cîteva capitole și ar fi bine să citească și restul. Pe cit îmi aduc aminte, el a avut unele obiecții în privința unor chestii de fapt; s-ar putea să mai găsească și altele. Deși lucrarea d-tale e numai teoretică și nu se ocupă de amănunte, totuși e bine să fie de o exactitate garantată, cînd aduci, fie și în treacăt, unele cifre. În ce privește concepția, ți-e indiferent dacă Sabin o va admite sau nu. Ai putea, deci, sau să-i trimiți lui manuscrisul ca să-l citească — ți-am spus și ai avut prilejul să te convingi că e de o discreție absolută — sau să-l inviți pentru o săptămînă la Sinaia⁴. Ar putea ocupa o odaie la Ardelea sau aiurea, așa că n-ar incomoda pe nimeni. Bineînțeles, aceasta nu e urgent, se poate face și la sfârșit.

Mă bucur foarte mult că ai revenit la sentimente mai bune în privința „Evoluției societății moderne”⁵. Probabil însă c-o să-i faci unele modificări de vreme

¹ Este vorba de N. Cerevanin (Lipkin F. A.) — (1868—1938).

² Gherea se referă la lucrarea economistului social-democrat rus Piotr Maslov *Problema* agrară, care a apărut în mai multe ediții la începutul secolului al XX-lea.

³ Este vorba de Iosif Nădejde.

⁴ Gherea se afla la Sinaia pentru a avea condiții mai prietnice de lucru.

⁵ Astfel se intitula un capitol al lucrării.

ce ziceai c-ai strecurat oarecari greșeli. Am aflat și eu că traducerea se va publica în nemțește și polonește. A fost citită la Kautsky, unde erau și polonezi. După ce vei isprăvi volumul, va trebui să ne gândim la traducerea lui. Eu cred că aproape în întregime va putea merge în nemțește, ocupînd un an de zile paginile lui „Neue Zeit” *, înainte de a se tipări și acolo un volum.

Revenind la cele de mai sus, să știi că și eu mi-aș putea lua un concediu de o lună de zile, lăsînd aici un locșior. Dar cum zici și d-ta, o lună nu e de ajuns și un concediu mai lung e greu de luat. Lucrul principal e că ești bine și poți lucra. Restul e secundar și, într-un fel sau altul, se va aranja.

Constantin Graur

Procesul elaborării și tipăririi *Neoiobăgiei* s-a încheiat în octombrie 1910, cînd lucrarea a apărut. Într-o scrisoare trimisă Verei Zasulici de C. Dobrogeanu-Gherea, la 28 octombrie 1910, se făceau următoarele mențiuni în legătură cu lucrarea :

«În ultima vreme eu am fost din nou bolnav și în același timp a trebuit să tipăresc cartea la care lucrez mai bine de trei ani și care, printre altele, m-a epuizat din punct de vedere nervos. În timpul imprimării, care a durat două luni (lucrarea e mare, are 500 de pagini format mare), nu am văzut pe nimeni și nu am citit nici măcar ziare. Îmi rămăseseră atît de puține resurse, încît cea mai mică pierdere a lor m-a împiedica să-mi concentrez atenția asupra tipăririi cărții care m-a costat atîtea forțe și nervi. Vă trimit 100 de ruble...

P.S. Cartea pe care am tipărit-o a apărut sub titlul „*Neoiobăgia*”... Despre succesul și conținutul ei, voi scrie».

Apariția lucrării *Neoiobăgia* a fost primită ca un adevărat eveniment al vieții ideologice din România. Încercarea de a explica unitar procesul istoric în România, de a dezvălui semnificația multiplelor probleme ale societății sub unghiul unei concepții de ansamblu, chiar dacă era grevată de carențe, explică interesul viu pe care l-a provocat. Cu puține excepții, publicistica vremii a dat o înaltă apreciere acestei lucrări. Numeroase ziare și reviste i-au consacrat recenzii ample ; în jurul problemelor analizate în ea s-au iscat dezbateri pasionante. Chiar și publicațiile potrivnice pe față concepției autorului tratau lucrarea ca pe un act major al gândirii social-politice din România.

Mișcarea socialistă a văzut în lucrarea *Neoiobăgia* una din cele mai reprezentative opere care ilustrează activitatea ideologică a socialismului român, iar coloanele publicațiilor socialiste, în special ale ziarului „România muncitoare” au popularizat-o pe larg. Revista „Facla”, înrîurită de ideile socialiste, a publicat în nr. 33, din 23 octombrie 1910, un fragment din capitolul V al lucrării. În mod similar a procedat și revista „Viața socială”. Fragmentul din capitolul V al *Neoiobăgiei*, publicat de revistă în nr. 9, din octombrie 1910, era însoțit de comentariul următor : «„*Neoiobăgia*”, studiul economico-sociologic al problemei noastre agrare, marea și așteptata operă a lui C. Dobrogeanu-Gherea, va apare zilele acestea. Sintem fericii că putem da cititorilor noștri un fragment din această lucrare...”

Revista literară „Convorbiri critice” condusă de Mihail Dragomirescu menționa într-o recenzie consacrată *Neoiobăgiei* : „...autorul ne dă cea mai însemnată lucrare sociologică-critică din cîte s-au scris pînă acum de un scriitor român asupra țării noastre. Deși nu împărtășim decît în parte concluziile la care ajunge, nu putem să nu recunoaștem marea valoare critică a acestei opere cu limpezime de vederi, pătrundere analitică, putere de sugestie...”

Puterea cu care s-a impus și ecoul pe care l-a produs apariția lucrării *Neoiobăgia* sînt puse în lumină de numeroasele scrisori adresate de reprezentanți ai celor mai diverse cîruri — de la elevi și studenți, la oameni politici și militanți socialiști — lui C. Dobrogeanu-Gherea, în semn de admirație pentru opera întocmită.

Astfel, la 29 octombrie 1910, dr. Ottoi Călin îi scria lui Dobrogeanu-Gherea :

«Stimate și iubite tovarășe,

Am primit volumul din „*Neoiobăgia*” pe care mi l-ai trimis. Pe cît de nerăbdător am fost să-l văd apărut, pe atît de plăcut afectat am fost cînd am văzut atențiunea deosebită pe care mi-ai dat-o. N-am putut însă cîti decît prefața și două capitole și să răsfoiesc toată cartea în treacăt... Acum sînt liber pentru două, trei săptămîni și am să mă cufund în „comoara” asta neprețuită de fapte și învățăminte — după cum aud prin toate părțile că e numită cartea dumatăle. Moscoviți, care se vede că a citit-o după corectură, mi-a scris în termeni entuziaști

* *Die Neue Zeit*, publicație teoretică a social-democrației germane aflată sub conducerea lui K. Kautsky.

despre dinsa. Nu mai găsește destule cuvinte ca s-o laude. În sfârșit, acum ești scăpat de povara care te apăsa.

O. Călin*

Un fost participant la mișcarea socialistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Elefterescu Spiridon Urzică, îi scria în 1913: „Eu încă în decembrie 1910, ți-am scris o lungă și mare scrisoare ca răspuns la **Neoiobăgia**, care foarte mult mi-a plăcut”.

Ecoul **Neoiobăgiei** a fost receptat favorabil și în rândurile intelectualității înaintate din Transilvania și Bucovina. Este semnificativă în acest sens scrisoarea lui Vasile Goldiș adresată din Arad lui C. Dobrogeanu-Gherea, la 11 ianuarie 1911:

«Un vechi adorator ți se adresează. Voi să te felicit din inimă la frumoasa lucrare „**Neoiobăgia**”. Lectura ei a fost un deliciu pentru mine. Atît de convingător, atît de adevărat! Te rog să-mi dai voie a reproduce unele părți din ea în „**Românul**”, noul ziar al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania care, cu incepere de la 1 ianuarie 1911, apare în Arad sub direcțiunea mea»*.

Redacția revistei „Junimea literară” din Cernăuți se alătură, la 18 decembrie 1910, aprecierilor elogioase la adresa lucrării **Neoiobăgia**, solicitînd printr-o scrisoare, în următorii termeni, un exemplar pentru a fi recenzat în coloanele revistei:

«Mult stimate domn,

Răsunetul mare ce l-a aflat însemnatul dv. op „**Neoiobăgia**” ne îndeamnă ca să ne îndreptăm către dv. cu rugămîntea să ne trimiteți la redacție un exemplar de recenzie, ca să putem recomanda și noi opul dv. în mica noastră revistă literară, economică și culturală din Bucovina cititorilor noștri».

În termeni entuziaști se pronuntau asupra **Neoiobăgiei** tineri intelectuali, elevi sau studenți care vedeau în lucrarea lui Gherea un îndreptar în formarea culturii social-filozofice, un îndemn spre însușirea învățaturii socialiste. La cîțiva ani de la apariția **Neoiobăgiei**, în octombrie 1914, studentul în drept Nicolae Călinescu ținea să-și exprime astfel sentimentele pe care i le-a prilejuit contactul cu lucrarea:

«Mult stimate domnule Gherea,

„În adevăr, studiul d-voastră economico-sociologic „**Neoiobăgia**” desmorțește, încălzește și cutremură. Lipsa oficialității (adică nepromovarea unei idei cu circulație în cercurile oficiale ale vremii — n.n.), abundența adevărului, perspicacitatea aleasă a spiritului dumneavoastră sînt atîtea calități și atîtea îndemnuri pentru timiditatea mea de a rupe orice zăgazuri de anumită bunăvoință... Aș dori să-mi fac o cultură sociologică, aș vrea să pătrund și în tainele socialismului...”

Bine cunoscut în cercurile socialiste din străinătate, și avînd unele lucrări traduse în limba franceză, sîrbă, bulgară, ucraineană, Dobrogeanu-Gherea s-a bucurat și la apariția **Neoiobăgiei** de atenție. Ziarul socialist „Vorwärts” din Berlin a publicat în nr. 19, din 22 ianuarie 1911, o amplă recenzie consacrată **Neoiobăgiei**. „Ea — se scria în recenzie — este o analiză fundamentală a condițiilor social-economice din România, în special a chestiunii agrare, în ajutorul căreia a întrebuițat în mod strălucit metoda de cercetare marxistă”.

Pentru ca lucrarea să poată intra în circuitul literaturii socialiste europene fără dificultate, C. Dobrogeanu-Gherea s-a gîndit la traducerea ei în limba germană. În realizarea acestei sarcini, el primise numeroase îndemnuri de la diferiți prieteni și tovarăși de idei. În plus, era încurajat și de Karl Kautsky, care îi era o veche și apropiată cunoștință. Kautsky urmărea scrierile lui Dobrogeanu-Gherea încă de la publicarea studiului „Karl Marx și economiștii noștri” din 1884—1885 și își exprimase, nu odată, regretul pentru faptul că lucrările sale importante nu fuseseră traduse în principalele limbi de circulație europeană.

Pentru efectuarea traducerii, Dobrogeanu-Gherea intrase în legătură cu o cunoștință din România, A. Șaraga, stabilit atunci în Germania. Acesta îi scria din Berlin, la 7 decembrie 1910, relativ la problema traducerii:

* În primele trei luni ale anului 1911 ziarul *Românul* nu a reproduș fragmente din *Neoiobăgia*. La rubrica bibliografică a ziarului ea a fost însă anunțată cu specificarea că se poate „procure de la librăria diecezeană din Arad”. (Vezi *Românul*, an. I, nr. 7 din 11/24 ianuarie 1911.)

«Prea stimate tovarăse,

Mă grăbesc a răspunde scrisorii dumneavoastră cu data de 18 noiembrie — stil vechi. M-am conformat dorinței dv. și, deși citisem odată studiul dv. mai înainte cu o săptămână, l-am mai citit o dată cu toată atenția cuvenită, și, întrucât aceasta mi-a fost cu puțință, din punctul de vedere al unui cititor neamț. În citeva cuvinte, asupra stilului în general: întrece tot ce s-a publicat la noi pînă astăzi asupra chestiunii agrare și aceasta atît prin lărgimea și adîncimea concepției chestiunii, cit și prin metoda cu care e tratată. Meritul cel mare al lucrării dv. e că a pus chestiunea pe adevăratul ei teren, dîndu-i locul și valoarea cuvenită în complexul de chestiuni ce formează chestiunea noastră socială: chestiunea noastră agrară nu e numai o chestiune economică, nici numai una politică etc., cum au privit-o în mod unilateral și superficial mai toți scriitorii noștri...

Motivele pentru care eu cred că e necesară traducerea cărții sînt următoarele: 1) Lucrarea dv. e o aplicare a metodei materialiste de cercetare a istoriei la studiul chestiunii noastre agrare. Atîta numai dacă ar fi și încă ar motiva îndeajuns traducerea în limba germană. 2) După cum știți, chestiunea agrară a devenit în ultimul timp și tinde încă a deveni din ce în ce mai mult o chestiune de actualitate în Occidentul Europei... Dacă „Kautsky a insistat mai mult asupra recenziei“, apoi aceasta fiindcă dumneavoastră i-ați exprimat îndoiala dv. asupra utilității traducerii *. Firește, lucrarea nu poate fi publicată tale quale (aidoma) în nemțește. Pentru ediția germană lucrarea va trebui revizuită; prea multe repetări (în ediția românească necesare), evitate, unele capitole scurtate, altele rezumate, altele iară (cu caracter pur local) poate cu totul suprimate. În schimb, însă, vor trebui unele capitole noi, printre care, după părerea mea, să fie neapărat și unul asupra distribuirii proprietății rurale la noi, cu date statistice, altul asupra regimului muncii, cu date statistice, în sfîrșit completarea și ilustrarea celorlalte capitole cu date statistice, de care studiul dv. e cam sărac».

O scrisoare a lui A. Șaraga, către Dobrogeanu-Gherea, din 22 iunie 1911, reflectă stadiul la care ajunsese la acea dată proiectul traducerii:

«Cu traducerea n-am mai făcut progrese mari de cînd ți-am scris despre meslul ei. Acum am ajuns la pagina 110 a cărții. Am recitit capitolele traduse la diferite distanțe de timp și în afară de unele cizelări de stil și de expresii, eu personal sînt mulțumit de ele».

Demersurile făcute în vederea traducerii **Neoioabăgiei** nu au putut fi duse pînă la capăt. În septembrie 1913, un cititor îi scria lui Dobrogeanu-Gherea, în urma lecturii lucrării:

«Prea stimate domn!

Citind inapreciabila dv. scriere „Neoioabăgia“, am fost pătruns de un entuziasm indescriptibil și de o legitimă admirație».

Convins că scrierea ar găsi „**admiratori fericiți și dincolo de graniță**“, el propunea lui Gherea traducerea ei, asumîndu-și această sarcină. Față de încercarea din 1910—1911, propunerea primită de la cititorul din 1913 a jucat rolul unei simple sugestii tardive.

Cu toate că nu a ajuns să fie tradusă, lucrarea **Neoioabăgia** a contribuit la creșterea prestigiului lui Dobrogeanu-Gherea nu numai pe plan intern, ci și pe planul mișcării muncitorești internaționale.

Stadiul dezvoltării mișcării socialiste din România, orientarea generală a acesteia, calitățile incontestabile ale lucrării și autoritatea de care se bucura C. Dobrogeanu-Gherea explică faptul că deficiențele reale prezente în **Neoioabăgia** au fost lăsate atunci în afara zonei analizei acestei opere. Criticile pe care le formulau unele organe de presă ca „Viața românească“, „Neamul românesc“ etc., erau îndreptate, din considerente ușor de înțeles, împotriva părților valoroase, nu a limitelor reale ale lucrării. În conștiința contemporanilor, **Neoioabăgia** a rămas ca o operă de frunte a gîndirii românești. Mărturiile inedite pe care le-am adus în textul de față probează, credem, acest lucru.

* Șaraga se referă la opiniile pe care le schimbaseră Kautsky și Gherea în legătură cu traducerea lucrării.

O VECHIE CIVILIZAȚIE PE COASTA EST AFRICANĂ

IMPERIUL COMERCIAL KILWA

Articol scris special pentru
„Magazin istoric”
de BASIL DAVIDSON

Descoperiri uluitoare făcute în ultimii ani au completat cunoștințele despre istoria popoarelor de pe țărmurile răsăritene ale Africii, atât de interesantă și complexă. Încă din antichitate, neguțatori întreprinzători s-au avîntat de-a lungul acestei imense coaste, navigînd din Somalia pînă în partea de sud a Mozambicului. Navele faraonilor porneau din porturile Egiptului îndreptîndu-se spre sud, spre Țara Punt — astăzi Somalia de nord — și poate și mai departe. Cu mai multe sute de ani înainte de ridicarea Imperiului roman, corăbierii din Peninsula Arabică și India au descoperit posibilitatea folosirii direcției regulate și constante a musonului din Oceanul Indian. Acești străvechi călători au lăsat în urma lor o seamă de mărturii. O monedă de aur a regelui greco-egiptean Ptolomeu Sote (118—116 î.e.n.) a fost descoperită la Dar-es-Salaam în 1901. Alte 22 de monede, datînd din perioada dominației grecești asupra Egiptului, și șase monede ale Romei imperiale au fost găsite pe țărmul Somaliei cîțiva ani mai tîrziu. A supraviețuit, cam din anul 100 al erei noastre, confirmînd importanța acestui vechi comerț, un ghid maritim pentru coasta est-africană.

Sînt date cunoscute și explicate, de multă vreme, de către istorici. Și totuși, o preocupare reală pentru cunoașterea și înțelegerea popoarelor africane, partenere active în acest comerț, nu a existat decît după cel de-al II-lea război mondial. În perioada anilor 1950, în această direcție au fost realizate mari progrese. Atunci, dr. Gervase Mathew împreună cu alți doi oameni de știință au început o cercetare arheologică sistematică a regiunii de coastă și a insulelor din apropiere, cercetare care s-a soldat în cele din urmă cu rezultate importante. Multe din cele peste 130 de ruine studiate de-a lungul coastei aruncă o lumină nouă și uneori foarte vie asupra evoluției Africii răsăritene în timpurile îndepărtate sau în epoca medievală. Ba mai mult, se constată acum că Africa răsăriteană poate oferi dovezi istorice și arheologice de o valoare deosebită.

Dificultatea găsirii unor dovezi istorice privind comerțul din vechime decurge din natura perisabilă a mărfurilor. Este neîndoielnic că neguțatorii arabi și indieni au adus în Africa răsăriteană numeroase sorturi de textile; dar aceste țesături de bumbac au dispărut de multă vreme. S-a făcut, de asemenea, comerț cu mărgelă din India; și acestora li se poate stabili însă cu greu epoca precisă. Din fericire, neguțatorii au adus cu ei și o altă marfă, a cărei valoare este aproape de neegalat în ceea ce privește procurarea de informații: olărie și porțelanuri din diferite țări, îndeosebi din China.

Marea Moscheie din Kilwa (Tanganika).

„Nu am văzut niciodată în viața mea atât de multe porțelanuri sparte ca în ultimele două săptămâni — declara în 1955 Sir Mortimer Wheeler, unul din cei mai cunoscuți arheologi britanici, după o scurtă inspecție a săpăturilor de pe coasta Tanzaniei — pur și simplu fragmente de porțelanuri chinezești, cu lopata... De fapt, cred că este just să se spună că în ceea ce privește evul mediu, din secolul al X-lea încoace, istoria îngropată a Tanzaniei este scrisă cu asemenea porțelanuri”.

Vechile monede reprezintă un alt gen de prețioase „dovezi furnizoare de informații” prezente în cantități mari pe țărmurile Somaliei, Kenyei și Tanzaniei. Ca și în cazul porțelanurilor, cercetarea nu este încă completă; dar este clar, încă de pe acum, că monedele oferă o mărturie de neîgăduit a marii vechimi și a întinderii comerțului Africii răsăritene cu Orientul Mijlociu și cu Asia, în timpul perioadelor preeuropene. Până acum, experții numismatici au examinat și au stabilit natura a aproape 20 000 de monede datînd din secolul al III-lea î.e.n. pînă aproximativ în anul 1700 al erei noastre, respectiv 2 000 de ani de istorie neîntreruptă. Majoritatea acestor monede provin din una sau două colecții particulare, iar altele au fost descoperite în pămînt, mai

mult sau mai puțin din întîmplare; fără îndoială că numărul real al monedelor disponibile pentru stabilirea de informații trebuie să fie mult mai mare. Sînt cunoscute deja 25 de monede din perioada elenistică (secolele III — I î.e.n), 9 din Roma, 48 din Imperiul bizantin și cîteva sute din China, începînd cu dinastia Tang (618—906 e.n.).

Dar aceasta nu este totul. Africa răsăriteană nu a scos la iveală numai monede vechi din numeroase țări; ea scoate la iveală și vechi monede proprii. Monede de cupru care trebuie să fi aparținut Africii răsăritene au fost găsite la Kilwa Kisiwani — insula Kilwa, în fața coastei de sud a Tanzaniei — cu vreo 60 de ani în urmă, dar se credea că ele proveneau din monetăriile arabe sau persane. Astăzi știm că Africa răsăriteană poseda în epoca medievală propriile sale monetării: la Kilwa, Zanzibar și Mogadiscio și probabil și în alte părți. Dr. John Walker de la British Museum a arătat încă din 1936 că aceste monede din Kilwa sînt legate de istoria insulei și a imperiului său comercial de coastă prin mult mai mult decît simpla lor apariție accidentală în aceste locuri. 18 ani mai tîrziu, dr. Freeman-Grenville a reluat aceste cercetări; dînsului îi datorăm noi și

numeroase cunoștințe valoroase. El a depus un efort sistematic pentru a ajunge să înțeleagă importanța monedelor cunoscute; a cercetat o bogată colecție particulară de monede — neexaminată până atunci — de la Muzeul Beit-al-Amani din Zanzibar și, lucrul cel mai folositor, poate, a reușit să obțină accesul la o colecție care numără nu mai puțin de 7 635 de piese, adunate timp de 20 de ani de un numismat amator din Mogadiscio, în Somalia.

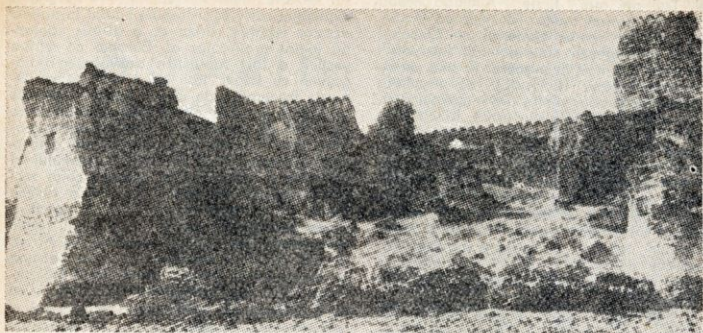
Din acest studiu dificil a rezultat nu numai o listă demnă de încredere a regilor Kilwa de-a lungul a trei secole, precum și dovada clară a existenței monetărilor est-africane, ci și promisiunea unor noi descoperiri. „Există acum — afirmă dr. Freeman-Grenville — cel puțin 12 locuri (în regiunile de coastă ale Tanzaniei și Somaliei) în care ne putem aștepta ca săpăturile să aducă descoperiri de monede care să acopere perioade din secolul al III-lea î.e.n. până la sfârșitul secolului al XV-lea e.n., atunci când încep documentele portugheze. Chiar și în acest stadiu timpuriu al cercetărilor arheologice există emisiuni monetare în Kilwa sub domnia a zece regi și multe din aceste monede în cantități mari: cunoaștem astfel 902 monede ale regelui Sulaiman ibn al-Hasan (1294—1308) și 2 060 de monede ale regelui Ali ibn al-Hasan (1478—1479).

În afară de documentele portugheze, care încep în 1498—1499, când Vasco da Gama a navigat în jurul Capului Bunei Speranțe și în susul coastei răsăritene spre India, există documente est-africane în arabă și swahili. Unele din vechile orașe — poate că majoritatea lor — și-au încredințat însemnările tradiționale hirtiei. Au fost scoase la iveală până acum 6 cronici importante, acelea ale orașelor Pate, Lamu, Mombasa, Vumba, Kilwa și Mogadiscio. Cronica Pate își începe povestea cu evenimentele din secolul al XIII-lea și continuă până în secolul al XIX-lea; cronica Lamu afirmă că orașul Lamu fusese întemeiat încă din secolul al VIII-lea, deși cea mai mare parte a acestui document se referă numai la secolul al XIX-lea; a treia cronică, a orașului Mombasa, merge numai până în secolul al XVII-lea, deși este sigur că Mombasa a fost un oraș important atunci când portughezii au navigat prima oară de-a lungul coastei; cronica Vumba se referă, de asemenea, la perioade relativ recente, în timp ce documentul Mogadiscio, „Cartea populației Zanj” taie o nouă brazdă prin istoria cunoscută. Printre aceste vechi scrieri, cronica Kilwa aruncă lumina cea mai puternică asupra istoriei generale a coastei în perioada me-

dievală. Au supraviețuit mai multe exemplare. Unul dintre ele a fost achiziționat de portughezi încă din 1510 și a fost descris și într-o oarecare măsură tradus din arabă de istoricul portughez de Barros în 1552. Cel puțin încă o versiune veche a cronicii Kilwa a fost scrisă în swahili cu caractere arabice.

Astele diferite genuri de dovezi — arheologice, numismatice și literare — oferă împreună o nouă și importantă posibilitate de cunoaștere a vechii civilizații de pe coasta Africii răsăritene. Se poate vedea astăzi că aceste orașe de coastă au reprezentat cu mult mai mult decât simple așezări comerciale, a căror civilizație era o oglindire palidă și săracă a exemplelor arabe. Se vede, de asemenea, că această civilizație indigenă din regiunea de coastă a avut în primul rând un caracter african și nu, așa cum se crezuse în trecut, arab sau persan. Desigur, influența arabă a fost veche și persistentă, în special în domeniul religiei. Și totuși, „indiferent de ceea ce orașele de pe coastă datorează așezămintelor arabe — scria dr. Freeman-Grenville într-o apreciere acceptată astăzi în mare măsură de experți — există prea puține indicii că acestea au fost în mod treptat și grabnic africanizate”.

Unele concluzii ar fi putut apărea în mod clar din scrierile călătorilor arabi din timpurile mai vechi, dar acestea au fost lăsate deoparte împreună cu alte puncte de vedere, care ar fi reprezentat recunoașterea culturilor africane. Pe vremea dominației coloniale era la modă să se afirme că orașele medievale de pe coasta Africii răsăritene, fără nici o excepție, nu erau altceva decât „colonii arabe”, ceea ce vechii călători arabi nu au pretins niciodată. În secolul al X-lea, marele cronicar arab El Mas'udi, ajungând în regiunea de jos a țărmului african, a scris în memorabila sa carte „Pajiștile de aur și minele de pietre prețioase”, că marinarii arabi aveau obiceiul să se oprească în „țara populației zanj”, un nume prin care el înțelegea, desigur, africanii din Africa răsăriteană. Aproximativ patru secole mai târziu, Ibn Battuta, un alt celebru călător și cronicar, a constatat că regele din Mogadiscio vorbea propria sa limbă, „deși el cunoștea și limba arabă”. La Kilwa, „un oraș foarte frumos și masiv construit”, Ibn Battuta a văzut că „majoritatea locuitorilor aparținea populației zanj, care era foarte neagră la culoare și cu semne de tatuaj pe față”. Portughezii, sosind două secole mai târziu după Ibn Battuta, au relatat aceeași situație, dar au creat confuzie prin faptul că au caracterizat drept „mauri” pe

Vechi castel pe malul M'Siwani Kilwa.

oricine era din credință islamică. Majoritatea populației din Kilwa și din orașele surori era de fapt alcătuită din africani aparținând diferitelor popoare negre.

Dintre toate aceste orașe, Kilwa este poate cel mai important pentru a se face o apreciere generală a istoriei regiunii de coastă. În special din Kilwa, comercianții plecau an după an spre „țara de aur” a lui Monomotapa și a celorlalți conducători din interior. Ei mergeau sau pe drumul Sofala spre minele modernului Monicaland — la frontierele Mozambicului și Rhodesiei —, sau pe alte drumuri, înconjurând capătul de nord al lacului Nyassa spre Zambezi și mai departe. Nu există prea multe certitudini cu privire la traseul acestor din urmă drumuri, dar este sigur că comercianții erau în legătură cu toți conducătorii importanți ai regiunilor în care existau mine de aur. Kilwa și-a construit puterul său imperiu comercial în secolele al XII-lea și al XIII-lea pe acest „comerț cu aur”.

Orașul insular însuși pare să fi fost întemeiat sub conducători islamici — posibil arabi, dar curând după aceea swahili — pe la mijlocul secolului al X-lea. Data tradițională a întemeierii este 957 e.n. Pe la mijlocul secolului următor, sub regele Hasan ibn-Talut, dacă nu chiar ceva mai devreme, Kilwa devenise cel mai important centru comercial din sectorul de mijloc și sud al coastei răsăritene a Africii. Marinearii și soldații săi, dispunând de posibilități minunate de ancorare în Golful Kilwa obținuseră controlul punctului de coastă al comerțului cu aur cu regiunile din interior. Acesta a fost perioada celei mai mari prosperități politice și economice a orașului Kilwa.

Aurul nu era singura atracție în comerțul cu statele și imperiile din interior. La fel de important era și fildeșul. Încă din secolul al X-lea — așa cum a relatat El Mas'udi — mari cantități de fildeș din Africa răsăriteană erau vindute în India și China. Motivul era acela că fildeșul din Africa răsăriteană este cu mult mai bun pentru sculptură decât orice alt fildeș. India are propriii săi elefanți, totuși și astăzi ea continuă să cumpere fildeș din Africa răsăriteană. Fonta era un alt valoros produs de export est-african. La fel și cuprul. Aceste metale africane erau mult solicitate în răsărit.

Acest comerț întins a adus bogăție și independență orașului Kilwa, așa cum a adus și altor orașe situate pe coastă. Marinearii portughezi au fost uimiți de eleganța și confortul pe care le-au găsit de-a lungul acestui tărâm necunoscut. Kilwa, scria Duarte Barbosa, era un oraș „cu numeroase case elegante de piatră și cărămidă, cu numeroase ferestre, după moda noastră, foarte frumos aranjate pentru a forma străzi și cu multe terase. Ușile sînt de lemn, frumos ornamentate și excelent executate. În jurul orașului sînt riuri, livezi și grădini și numeroase canale cu apă potabilă”. O indicație a felului în care arăta Kilwa în secolul al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea ar putea fi dată de orașul Suakin, de la Marea Roșie, aproape căzut în ruină în zilele noastre, deși acestui din urmă oraș trebuie să-i fi lipsit caracterul distinctiv al culturii swahili, care a caracterizat porturile și orașele Africii răsăritene.

Imperiul comercial al Kilwei a fost distrus de portughezi. În 1502, Vasco da Gama l-a silit pe regele Kilwe, sub amenințarea tunurilor, să plătească tribut regelui Portuga-

liei. Trei ani mai târziu, Almeida ocupă insula. Au urmat multe decenii de declin. După ce au distrus comerțul pe Oceanul Indian, portughezii s-au dovedit incapabili să-l pună din nou în mișcare. În anii următori, orașul slăbit fu pustit de populația migratoare Zimba, venită din interiorul Africii răsăritene. În cele din urmă, Kilwa căzu victimă comerțului cu sclavi. Conducătorii săraci ai Kilwei din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea deveniră agenți ai neguțătorilor de sclavi de peste mări. Nimic nu mai rămăsese din civilizația insulei. Vizitând Kilwa în 1823, un ofițer de marină britanic a găsit „un sat mizerabil, rareori vizitat și necunoscut”, în care „cocioabele aproape dărâpanate de astăzi pot fi văzute printre ruinele unui oraș vechi, odinioară important și bogat”.

În alte regiuni de-a lungul coastei, mai departe spre nord, unde portughezii au făcut mai puține ravagii, cultura swahili s-a extins și s-a dezvoltat. Începu să apară poezia swahili, care la început imita întru totul modelele arabe. Dr. Freeman-Grenville scria, referindu-se la această poezie: „Ea are un stil și o rezonanță locală, iar în poemul *Al-Inkishafi* (Trezirea sufletului) — o meditație asupra Zilei Judecății de Apoi și a naturii trecătoare a lucrurilor pămîntesti — versurile ating o asemenea elevație de sentimente, încît ele pot fi comparate cu ale lui Dante. În arhitectură, s-a dezvoltat un stil aparte și de loc neeleganț, un compromis între austeritatea sud-arabă și dragostea de culori și strălucire africană. Muzica populației swahili nu a fost încă studiată, dar se pare că ea prezintă aceeași îmbinare caracteristică”. Chiar și Islamul și-a luat propria sa formă, distinct regională, de-a lungul acestui țărm, incluzînd multe aspecte ale religiei tradiționale africane. Mormintele de piatră monolitice, de un tip special, constituie un alt aspect al civilizației care a datorat mult lumii răsăritene, dar care nu a aparținut totuși prin esență mai puțin culturii africane.

Chiar o scurtă privire asupra acestei culturi atît de vitale și variate a coastei est-africane este de natură să ne arate amploarea și semnificația ei. Mai doresc să subliniez un singur aspect. Se poate constata un contrast deosebit de interesant între rezultatele contactelor est-africane cu lumea răsăriteană și rezultatele contactelor vest-africane cu Europa. Este clar că în ceea ce privește contactele externe ale Africii răsăritene, ele au dus la dezvoltarea avansată a unei noi civilizații a regiunii de coastă. Dar contactele externe ale Africii vestice au fost departe de a da aceleași rezultate. De ce această diferență? Răspun-

sul — este inutil să subliniez — nu are o explicație rasială, ci trebuie căutat în natura acestor legături. Ceea ce a distrus contactul inițial promițător al Europei cu Africa vestică a fost fantastică dezvoltare a negoțului cu sclavi. Iată ce a anihilat schimburile fructuoase de idei și bogății naturale care ar fi putut să promoveze și să păstreze raporturi de egalitate între viguroasa populație vest-africană și partenerii săi comerciali europeni. Pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și într-o mare măsură chiar mai târziu, negoțul cu sclavi din Africa răsăriteană nu a reprezentat niciodată decît o parte secundară, redusă, a întregii rețele comerciale. Dar negoțul cu sclavi din Africa vestică, făcut de europeni, și-a pus pecetea sa degradantă asupra relațiilor dintre parteneri. Din nou, comparînd consecințele cu totul diferite ale contactelor externe est și vest africane, se poate vedea cît de scump au trebuit să plătească popoarele africane pentru revoluția burgheză — bazată într-o mare măsură pe negoțul cu sclavi și care a dat statelor colonialiste primatul puterii.

Trei obiective importante rămîn să fie completate înainte ca istoria Africii răsăritene să poată fi scrisă alfel decît în linii generale. Primele două din aceste obiective se referă la statele-orașe de pe coastă și la principalele state din interior, fie că este vorba de Uganda, Valea Rift, Rhodesia sau Mozambic. Al treilea obiectiv constă în examinarea și descrierea legăturilor sau a lipsei de legături existente dinaintea acestor două civilizații africane de coastă și de pe continent. Cercetarea istorică asupra acestor trei obiective este în curs de desfășurare datorită în mare parte inițiativei unor arheologi ca dr. Gervase Mathew și Sir Mortimer Wheeler; în timp ce Institutul de arheologie al Africii răsăritene, sprijinit de donațiile trezoreriei britanice prin bazele sale de la Bagamoyo din Tanzania și Kampala din Uganda, va ajuta neîndoielnic la ducerea acestor cercetări la bun sfîrșit.

Acest lucru este încurajator, dar nu va fi suficient. Cea mai mare parte din Africa răsăriteană a devenit abia de curînd independentă. Reconstituirea istoriei est-africane prezintă un imbold deosebit pentru popoarele acestei regiuni, căci acest imbold este legat de însăși nașterea lor. Într-adevăr, istoria acestor evoluții remarcabile politice și economice est-africane poate fi oferită lumii în întregime și într-o formă definitivă numai atunci cînd africanii își vor fi redobîndit propriile lor tradiții, vor fi cercetat propriile lor ruine, vor fi scris propriile lor cărți și vor fi adus propria lor contribuție — absolut necesară — la reconstituirea trecutului.

microarhiva „magazin istoric“

Hohenzollernii, Coburgii și Romanovii între ei

Din Rusia, unde-și vizita rudele, Maria de Coburg trimite fiicei sale, viitoarea regină Maria, mai multe scrisori, în care îi împărtășește impresii de călătorie și, mai ales, păreri despre atmosfera care domnea la curtea țarului. Notații fugare, adesea necruțătoare, despre țar și țarină, despre camarilă și marea nobilime, despre „înaltă societate“ coruptă, depravată, degenerată, surdă la marile frământări care clocoteau în rindurile popoarelor, ale claselor asuprite și exploatare. Un interes aparte prezintă și referirile la Rasputin — aventurierul pe atunci atotputernic, datorită, mai ales, influenței pe care o exercita asupra țarinei.

Citind scrisorile Mariei de Coburg, ai senzația că însăși autoarea lor încerca, nelămurit, teama că țarismul stătea gata să se prăbușească sub propriile-i păcate. Și, într-adevăr, peste câțiva ani numai, în 1917, Revoluția avea să măture de pe scena istoriei regimul odios al Romanovilor.

SANDA RACOVICIANU

Gateina, iunie 20, 1912

MISSY DRAGĂ,¹

Am sosit aici în dimineața aceasta venind de la Moscova și voi sta citiva timp în acest loc care, într-adevăr, nu-mi place. Este deprimant să descopăr că liliacul și cele mai frumoase flori de mai s-au trecut, deși au fost atât de frumoase pînă acum.

Imaginează-ți că mirosul florilor este atât de puternic în această noapte, încît a umplut întreaga casă. Aici primăvara vine dintr-odată și toate florile răsar cu repeziciune. În această după-amiază a venit Ducky² de la Țarskoie, dar n-a putut rămîne decît un ceas, întrucît seara pleacă la Reval, pentru a se întîlni cu Kirill³. Abia am avut timp să vorbim, deoarece mătușa Minny⁴ ne-a invitat la ceai. Ducky arată foarte bine și *en beaute*! Nici nu-ți închipui cît de incomode sînt aici camerele. Mătușa Minny n-a aranjat nici măcar un singur apartament în stil modern și totul, inclusiv tapetul de pe pereți și mobilele, sînt de cel puțin cincizeci de ani. Nu stau decît în vastul meu dormitor, pentru că în salon nu există nici un fotoliu sau sofa pe care să te poți așeza. Camerele de dormit nu au băi alături, încît a trebuit să caut una pe coridor, la o oarecare distanță. Mătușa Minny nu intră niciodată în vreuna din camere și, de exemplu, un apartament mult mai bun, de alături, este plin de sute de vase, de care nu s-ar despărți, pentru că sînt

¹ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, casa regală, fondul „Regina Maria“, documentul V. 2135. Originalul în limba engleză.

² Victoria-Melita, sora reginei Maria.

³ Marele duce Kirill Vladimirovici, căsătorit cu Victoria-Melita.

⁴ Maria Feodorovna, mama țarului Nicolae al II-lea.

de pe vremea unchiului Sașa⁵. Sint camere după camere, înțesate cu mese mari. În vecinătatea odăilor mele sint două saloane mari, de asemenea pline cu enorme vase chinezești, încît abia poți trece prin ele. Ea mănîncă aici, într-o cameră de baie care a fost a bunicii mele. Baia este plină de plante și camera este atît de neîncăpătoare, încît servitorii cu greu se pot strecura prin spatele scaunelor pentru a servi. Două saloane la un loc constituie o încăpere mare, totuși nimic nu o poate determina să o folosească. Doresc, pur și simplu, să arunc o privire prin sertarele unchiului Sașa, care sint pline de documente interesante, dar ea nu lasă pe nimeni să le atingă de la moartea lui și nimeni nu știe ce conțin. Trebuie să trec o dată prin toate aceste camere, să le văd. Timpul a fost încîntător, dar mult prea cald. De fapt, nu-mi amintesc să fi fost undeva o căldură mai mare ca cea de la Moscova, în general de 24 grade la umbră, și nopțile la fel de înăbușitoare. Am locuit în palatul lui Nicolae, cu unchiul Paul, care de obicei și-a petrecut tot timpul său liber cu mine, în discuții interminabile despre familie și probleme de ordin general. Presupun că ai auzit că Alix⁶ este complet sub influența unui așa-zis om sfînt, un simplu țăran rus, un individ foarte josnic și imoral. Însă acest om simplu are o astfel de putere asupra ei, încît s-a iscat un scandal general. Acum acest individ periculos a fost îndepărtat sau în ultimă instanță i s-a cerut să se ducă la el, la țară. Ea nu vrea să creadă nici una din poveștile indecente și revoltătoare care se spun despre el, și îl mai consideră încă cel mai mare binefăcător al ei. Lucrurile au mers atît de departe, încît chiar mătușa Minny s-a decis să vorbească cu amîndouă maiestățile lor despre aceasta. Desigur că Alix a considerat totul ca cea mai nedreaptă acuzație, bazată pe răutatea omenească, dar a consimțit, totuși, să-l trimită acolo. Mă tem, însă, că ar fi doar pentru un timp. Alix a asigurat-o pe mătușa Minny că acest om este un sfînt și că constituie pentru ea cea mai mare consolare. Eh, poți fi sigură că el face parte din cea mai imorală sectă, și admiratorii săi, în majoritate femei, consideră cea mai mare onoare a i se dărui. Se pare că s-a ajuns atît de departe, încît în prezent el a violat pe doica rusoaică a micului Alexis; doica i-a spus întreg adevărul lui Alix și, cu toate acestea, ea nu a vrut să creadă, dar nu a îndrăznit să o dea afară. Trebuie să știi că este purul adevăr, cunoscut de toată lumea, așa că îți poți imagina ce

spune și ce crede lumea, acest țăran fiind amantul lui Alix. Am auzit aceasta în străinătate, dar numai la Moscova am aflat întregul adevăr de la mătușa Minny și de la guvernanta fiicelor țărului, care acum este concediată, pentru că nu a aprobat aceasta. Ea a dorit mereu să mă vadă și să-și deschidă sufletul la mine. Este nepoata primei mele guvernante, fapt pentru care se consideră aproape ca făcînd parte din familie. Mi-a mărturisit că mereu se teme de moarte pentru elevele ei, cunoscînd imoralitatea acestui om și faptul că fetele erau obligate să-l vadă, niciodată însă în prezența ei. A avut curajul să se ducă la Nicky⁷ să-i relateze totul, și acum a trebuit să le părăsească pe aceste adolescente inteligente, care nu vor mai avea un îndrumător și un ajutor. Pur și simplu, este îngrozitor să auzi adevărul gol-goluț despre toate acestea! Ea mi-a spus că dacă vreodată fiicele lui Alix vor cunoaște tot adevărul despre ceea ce se povestește, ce vor crede despre mama lor? Nici nu văd cum s-ar putea evita aceasta, întrucît lumea vorbește atît de mult acum și nimeni nu se jenează. Toate festivitățile de la Moscova au decurs bine, desigur că nu s-au comparat cu cele din tinerețea mea, deoarece poporul a fost ținut la distanță, creîndu-se impresia de gol [...]

*Te sîrută cu dragoste,
MAMA*

Cotroceni, iulie 20, 1912

DRAGA MAMĂ,⁸

Îți mulțumesc pentru scrisoarea ta, pe care tocmai am primit-o, și pentru toate veștile interesante pe care mi le-ai dat. Nu știu nimic despre ultima pasiune a lui Alix, dar ce lucru trist! Ce zice Nicky despre toate acestea? Este posibil oare să fie și el sub influența unui astfel de om? Ce mare păcat, ca Alix să devină atît de anormală. Aceasta va duce la distrugerea totală a tuturor relațiilor de familie. Ea arată bine? Este cu adevărat bolnavă sau este numai ceva imaginar? Este foarte neplăcut pentru fete să fie lăsate fără o doamnă de companie la vîrsta aceasta, cînd este atît de necesar să aibă o persoană serioasă alături de ele. Le-ai văzut? Sint drăguțe? Ce crezi, ar fi una din ele potrivită să-mi devină noră, sau consideri cumva că ei n-ar dori o căsătorie în afara Rusiei? [...]

*Cu dragoste,
MISSY*

⁵ Alexandru al III-lea, fratele Mariei de Coburg.

⁶ Tarina.

⁷ Tarul Nicolae al II-lea.

⁸ Loc. cit., documentul V. 2689. Originalul în limba engleză.

Pe Volga, iunie 1913

DRAGA MISSY*,

[...]. Pe jumătate morți de oboseală, ne-am urcat în trenul de Moscova. Excursia a fost frumoasă și pe un timp splendid. Intrarea în oraș a fost fastuoasă, cu Nicky călare, împreună cu toți bărbaii din familie, iar noi, doamnele, în calești deschise care mergeau în cadentă. Eu eram, împreună cu Anastasia, în cea de a doua. Trebuie să fi fost interesante sentimentele mătușii Miechen, care mergea în cea de a treia. N-ai văzut niciodată concentrată atita minie și n-ai auzit asemenea cuvinte tăioase. Și mai rău a fost la banchetul cel mare, unde Alix nu a apărut, și Nicky a mers în fruntea procesiunii împreună cu Anastasia. Am avut o senzație plăcută de liniște sufletească simțindu-mă alături de Ella, cind m-am dus la biserică, la înălțare. Ea este fericită și mulțumită și se poate discuta cu ea rezonabil. Toți am fost foarte amatori să-l vedem pe cel mai bun prieten al lui Alix, profetul și faimosul Rasputin, care era pretutindeni în timpul ceremoniilor religioase. Suta noastră l-a descoperit deja la Kostroma și l-a adus la Moscova. L-am privit intens în timpul slujbei, cu toată nemulțumirea. El a început prin a-mi face o plecăciune însoțită de un suris, dar eu l-am privit în așa fel, încît a început să se simtă din ce în ce mai prost, pentru că tu știi că el își consideră privirea atotputernică. Presupun că acum mă urăște. Mă întreb dacă se va plinge la Alix. Trebuie să fie furios. Este îmbrăcat țărănește, cu părul lung și barbă, și are o oribilă mină de umilintă. Am fost adinc dezgustată de aparența sa, și cind te gîndești că un astfel de om... Alix însă continuă să creadă total în el, iar el trebuie să fie acolo, să o încurajeze și să o protejeze. Ella vorbește cu disperare despre asta, dar explică totul foarte bine, întrucît a studiat toate manile religioase. Băiețelul¹⁰ încă nu poate merge și pare foarte plictisit. La Moscova am fost la un bal magnific dat de către nobilime în cinstea noastră, la care a apărut chiar și Alix pentru puțin timp.

DRAGA MISSY,¹¹

7 februarie 1914

[...] După părerea mea, Alix este complet nebuună, orice face îi este dictat de acest fals profet care s-a stabilit acum la Petersburg, *il renverse les ministres et*

*lui dicte toute sa conduite*¹². Într-adevăr, ea nu vede pe nimeni în afară de intimei ei, d-na Virubov, pe care toată lumea o numește Ania, după numele de botez. Această Ania o înconjoară cu un zid chinezesc și totul trece prin ea și prin falsul profet. Nu vede niciodată pe vreuna din doamnele sale de onoare, nu vorbește niciodată cu secretarul său și nu lasă pe nimeni în preajma sa. Și totuși, cind vei veni la ea, o vei găsi foarte naturală, veselă, și vei socoti că este foarte plăcută. Își urăște prietenii și pare perfect de naturală. Urăște societatea Petersburgului cu o ură neîmpăcată și în Crimeia dă searate pentru că pretinde că într-o asemenea climă bună, oamenii sînt mai buni!!! Ce aș putea descoperi pentru a nu se moșteni această tristă boală? Noi toți știm că ea se poate întinde, dar copiii pot să se salveze. Pot să-i citez pe cei doi copii ai unchiului Leopold, care niciodată n-au avut-o, dar băiatul lui Alix a moștenit-o. Copiii lui Charles de Coburg nu o au. Pur și simplu, o șansă, dar nu poți fi sigur niciodată. Riscul este permanent. Nu, nu vreau să fiu aici la venirea ta, pentru un motiv foarte serios: *Je suis complètement mise de côté*¹³ de Alix, și nu pot risca, în demnitatea mea de unică mătușă de origine rusă a lui Nicky, să fiu tratată așa cum tratează ea pe fiecare membru al familiei de aici. Sînt foarte răbdătoare, dar nu renunț la anumite idei de conveniență, de care sînt mîndră. Tatăl meu a fost un mare împărat și nu admit să fiu tratată *comme la dernière des monténégrines*¹⁴, mă vei înțelege. Alix mă ignoră, nu mi-a făcut nici o vizită tot timpul șederii mele aici, deși s-a simțit destul de bine ca să o poată vizita pe Minny, pe care o urăște, în perioada cind fiica a fost atît de bolnavă, și era doar alături de palatul mătușii Miechen.

Sînt complet dezgustată de tot. Alix se comportă ca *la dernière des parvenues*¹⁵. Pur și simplu, îmi face rău să văd poporul de aici, disperarea și deznădejdea tuturor sînt atît de mari, poporul tremură de frică și de neliniște. Mătușa Minny înțelege acum totul foarte bine, discuția cu ea este singurul lucru *qui vous soulage*¹⁶. Totuși, abia aștept să plec, număr zilele, această atmosferă apăsătoare mă ucide [...]

Sărutări tuturor.
MARIE

¹² „el schimbă miniștri și îi dictează întreaga sa conduită“ (în limba franceză).

¹³ „Sînt complet dată la o parte (în limba franceză).“

¹⁴ „ca ultima dintre muntenegrene“ (în limba franceză).

¹⁵ „ca ultima dintre parveniți“ (în limba franceză).

¹⁶ „care te ușurează“ (în limba franceză)

* Loc. cit., documentul V. 2 155. Originalul în limba engleză.

¹⁰ Tarevičul Alexis.

¹¹ Loc. cit., documentul V. 2164. Originalul în limba engleză.

Descifrarea vechilor scrieri

ȘERBAN ANDRONESCU

A fost o vreme, nu prea îndepărtată, cînd abia dacă se știa despre existența unor scrieri vechi, neînțelese, folosite de popoare odinioară civilizate, de mult dispărute. Cîteodată săpăturile scoteau la iveală, de prin sarcofage și hrube, papirusuri acoperite cu felurite semne ciudate, cu reprezentări de ființe omenesti în atitudini bizare, purtînd veșminte neobișnuite. Se mai întimpla ca membrii expedițiilor de cercetare, care veneau în atingere cu microbii adăpostiți în sarcofage, să contracteze maldii necunoscute și să moară unii după alții, fără ca medicii să le poată fi de vreun folos.¹

Imaginația oamenilor prindea astfel aripi, se vorbea despre forțe misterioase care apărau taina vechilor sanctuare, fragmente de papirusuri erau purtate ca amulete...

Mitul acesta, al forțelor magice ascunse în scrierile vechi, a avut un întins spațiu de circulație. În articolele prezentului ciclu vom căuta să înfățișăm cititorilor adevărul științific asupra scrierilor vechi, asupra sensului și conținutului lor. Pentru descoperirea acestui adevăr, mulți savanți și-au sacrificat ani îndelungați din viață, ba chiar, de multe ori, și viețile.

Cuvîntul *hieroglifă* provine din limba greacă (cel original, egiptean, nu e cu-

noscute) format din *hieros* (sfînt) și *glyphen* (a grava, a scrie), deci „scriere sfîntă”. Această denumire își găsește explicația în faptul că în antichitate scrierea era un apanaj al claselor conducătoare, considerate sacre. Poporul nu știa nici măcar că există această disciplină, care dă posibilitate minții să păstreze cunoștințele dobîndite. Semnele hieroglifice se gravau la început în locuri tainice, în încăperile din interiorul piramidelor, în sanctuare, în temple și pe tot ce ținea de ele: statui, stele funerare, papirusuri. Privirile celui ce pătrunde, de pildă, trecînd prin culoare lugubre, în încăperile centrale ale unui templu de la Karnak, vor fi izbite de formele mici, îngrijit executate, ale hieroglifelor gravate pe pereți, alcătuite din reprezentări de membre omenesti, flori, oameni, păsări, animale, obiecte casnice, arme, figuri geometrice, toate rînduite cu grijă

HIEROGLIFELE

¹ Se cunoaște, astfel, sfîrșitul tragic al expedițiilor Carsten Niebuhr, Davison etc., naufragiul vasului care transporta în Anglia sarcofagul și sicriul faraonului Mikerinos (Menkara) etc.

în şiruri orizontale sau verticale, încadrate în patrulete sau ovaluri, colorate sau nu, înfăţişându-se privitorului ca un întreg estetic, lucrat cu migală şi dragoste.

Cele mai vechi explicaţii despre aceste semne le avem dintr-o epocă relativ apropiată, din epoca greco-latină. De pildă, poetul Lucanus (39—65 e.n.) scria că ele sînt semne magice. Apuleius (secolul al II-lea e.n.) susţinea că preoţii egipteni ascundeau, cu ajutorul lor, înţelepciunea de ochii profanilor. Alchimişti evului mediu le-au folosit ca sursă de inspiraţie pentru a scrie formulele lor enigmatice.

De ce, însă, oamenii care au trăit relativ aproape de apusul civilizaţiei egiptene nu ne-au lăsat o traducere a hieroglifelor? De ce s-au mărginit să ne spună că ele sînt semne magice, simbolice, profetice?

Pentru că nu le cunoşteau sensul. Decadenţa civilizaţiei egiptene îngăduie apariţia, şi pe malurile Nilului, a unei noi religii — creştinismul — care se răspîndeşte prin coloniştii greci. În felul acesta, treptat, scrisul hieroglific, care aparţinea vechiului cult, nu se mai foloseşte. Ultimii preoţi egipteni, care mai păstrau taina vechilor ritualuri, dispar fără urmă, neştiuţi de nimeni, retraşi în regiunile neumblate ale Egiptului, în cîteva temple ascunse, căzute apoi şi ele în ruină.

Înţelesul hieroglifelor se pierde cu desăvîrşire. Uităta rămîne civilizaţia egiptenilor, iar despre cultura şi despre religia lor aproape că nu se mai pomeneste. Pînă şi numele li se pierde. Ca şi cuvîntul *hieroglifă*, numele actual al ţării în care se foloseau hieroglifele este străin: Egipt derivă din grecescul *Aigyplos*, transformat în *Gyptos* şi devenit la arabi *Gipt* sau *Gopt*, care a dat pe actualul copt. Coptii sînt locuitorii creştini ai Egiptului de azi. În vremea lor, vechii egipteni se numeau probabil *kemet* sau într-un fel apropiat. Cum ei nu foloseau vocalele în scriere, nu sîntem siguri decît de consoane (*k*, *m*, *t*). Pentru uşurarea pronunţei, savanţii au hotărît introducerea între consoane a vocalei *e*, şi astfel pronunţăm cuvintele egiptene într-un fel convenţional.

Dar, dacă vechiul Egipt a pierit cu tot fastul şi bogăţia sa, au rămas în schimb vestigiile: piramide, sarcofage, statui, temple, papirusuri, mumii.

Acestea au făcut ca imaginaţia tuturor să întindă aripi largi. În cercurile savante ale vremii încep să circule formule esoterice, propuneri de a folosi magia neagră pentru a descifra taina mumiiilor, a piramidelor şi a scrierii bizare de pe papirusuri. În atmosfera aceasta, un învăţat egiptean grecizat, care trăia la Nilopolis, în Egipt, prin secolul al IV-lea e.n., numit Horapollonius sau Horus Apollo, farmecă lumea savantă a vremii prin două tomuri voluminoase intitulate *Hieroglyphica*. În opera lui, Horapollonius arată

Jean François Champollion, portret de Coignet. Expresia vie a ochilor, fruntea înaltă şi bărbia voluntară, relevă pe cercetătorul pasionat pînă la sacrificiu

că hierogramele sînt simboluri tainice ale înţelepciunii magilor de altă dată şi că ele nu trebuie citite ci interpretate mistic. Din nefericire, interpretarea lui a fost fantezistă. Cele două volume impresionante ale sale au indus mai tîrziu în eroare generaţii întregi de cercetători, şi, dacă n-ar fi fost ele, poate că descifrarea hieroglifelor n-ar fi avut o istorie lungă şi, adevăseori, comică.

Iată cîteva exemple de interpretare horapolloniană:

Hieroglifa *vultur* înseamnă *mamă* fiindcă vulturii nu sînt decît femele.

Hieroglifa *gîscă* înseamnă *fiu*, pentru că gîsca este o pasăre care îşi iubeste mult puii şi de aceea preoţii egipteni au ales-o pentru a reda noţiunea de fiu.

Horapollonius scria: „Un om murdar e reprezentat de hieroglifa porc, fiindcă murdăria caracterizează acest animal”.

Bineînţeles, astfel de interpretări erau greşite şi nu se putea citi cu ajutorul lor nici măcar un şir hieroglific.

Situaţia aceasta s-a perpetuat secole de-a rîndul. În Evul mediu, ea a declanşat, în Franţa, o acţiune de un ridicol cras. Aduptorii nobililor s-au gîndit să demonstreze că hieroglifile ar fi fost... strămoşii blazoanelor şi că asemănarea dintre unele şi altele ar fi demonstrat vechimea caselor nobiliare.

Pornind de aici, medicul Pierre Langlois a publicat o carte care a înmărmurit pe contemporani, o carte care s-ar numi azi un „super best-seller”. În paginile ei, Langlois a decernat cite o hieroglifă cit mai aspectuoasă fiecărui potentat al zilei. De exemplu, unui conte bogat i-a decernat hieroglifa „vultur” căci „numai cu vulturul se poate compara curajul şi vitejia contelui X”. Unei doamne influente de la curte, Langlois i-a decernat hieroglifa „flore”, căci „florearea era un gingaş simbol al graţiei şi delicatetei doamnei Y”. Puternicului cardinal Richelieu i-a decernat „elefantul”, fiindcă „elefantul este cel mai puternic animal”.

Regina Nefertari în adorație. În dreptul coifului, cartușul cu numele ei (Valea reginelor)

Scribul regal Hezy-Rè. Pe umăr, instrumentele de lucru: călimări cu cerneală, etuul calamului (trestia de scris) și săculețul cu cenușă

Studiul hieroglifelor a fost astfel cu totul compromis. Oamenii serioși nu mai dădeau crezare interpretărilor de hieroglife și s-a ajuns mai tirziu la părerea că ele sînt simple ornamentații.

În 1799, se produce, însă, faptul care a dus mai tirziu la lămurirea misterului. În anul acela, Napoleon Bonaparte căuta să se retragă din Egipt.

Într-un fort din delta Nilului, numit Rașid, căruia francezii îi ziceau Rosette, Napoleon a lăsat de strajă un tânăr ofițer de artilerie, André Joseph Boussard, cu un pluton de ostași. Departe fiind de distracțiile marilor orașe, Boussard se plictisea cumplit. Luînd cîțiva soldați, i-a pus să sape prin împrejurimi, în speranța că va găsi vreo relicvă de preț. În cursul acestor săpături, soldații au dezgropat o piatră veche, spartă, lungă de vreo doi metri, care purta trei inscripții: una în hieroglife, alta în scrierea populară egipteană și alta în grecește. Boussard a trimis piatra savanților la Alexandria. Cîtîndu-se textul grecesc s-a constatat că era vorba de un decret dat în anul 196 î.e.n. de preoții din Memphis în cinstea faraonului Ptolemeu al V-lea Epifanul. La sfîrșit, textul grecesc arăta că decretul fusese săpat pe aceeași piatră în trei scrieri: hieroglifică, populară și greacă. De aici, o emoție de nedescris în lumea savanților. Se întrevedea posibilitatea ca textul hieroglific să fie descifrat prin compararea lui cu cel grecesc. Din nefericire, piatra era spartă tocmai acolo unde fusese gravat textul hieroglific, așa că acesta nu apărea în întregime, îi lipsea începutul. Totuși, încercarea se putea face.

Cel dintîi care se ocupă de piatra de la Rosette este savantul francez Silvestre de Sacy. Atît Sacy, cît și ceilalți savanți pînă la Champollion, au cercetat numai scrierea demotică fiindcă numai textul ei era integral, textul hieroglific fiind ciuntit, așa cum am mai arătat. Sacy face observația că substantivele proprii din textul grecesc trebuiau să figureze neapărat și în textul demotic. Cum în textul grecesc figurau substantivele Alexandru și Alexandria, Sacy a încercat să le caute și în textul demotic. Dar cum să le afle în noianul acela de semne neînțelese? Socotește atunci că, dacă la 54 de rînduri grecești corespund 32 de rînduri demotice, un raport asemănător trebuie să existe și între cuvinte. În cursul căutărilor, se gîdea că dacă la locurile găsite va afla două cuvinte demotice cu semne asemănătoare, atunci aceste cuvinte vor fi neîndoielnic Alexandru și Alexandria. Într-adevăr, cuvintele găsite erau aît de asemănătoare, încît nu putea fi vorba de o greșeală. Plin de bucurie, Sacy caută și alte cuvinte, dar norocul nu-l mai ajută

Orientaliștii Marseille și Raige observă că în textul grecesc cuvântul Ptolemeu se întâlnește de 11 ori. Își spun atunci că și în textul demotic Ptolemeu trebuia să figureze de 11 ori — și se apucă să caute în textul demotic 11 grupe de semne cu ortografie identică; spre norocul lor, le găsește.

Se cunoștea acum felul în care se scriau în demotică trei cuvinte: Alexandru, Alexandria și Ptolemeu. Totuși, ele nu se puteau citi, fiindcă nu se știa cum le pronunțau egiptenii. Se presupunea că fonetica egipteană era diferită de fonetica grecească.

Medicul englez Thomas Young face un pas înainte. Ceasuri în șir el copiază semnele hieroglifice și demotice pentru a se familiariza cu ele. Cu timpul ajunge la o altă mare îndeminare, încât scrie semnele cu ușurința unui scrib din antichitate. Astfel își dă seama și descoperă că ovalul din textul hieroglific numit cartuș (1) corespunde în textul demotic cu semnele simplificate (2). Comparând apoi semnele cuprinse în interiorul cartușelor cu semnele demotice aflate între glifele corespunzătoare cartușelor, el face descoperirea epocală că scrierea demotică este o scriere hieroglifică simplificată.

În faza aceasta, cercetările sînt preluate de Jean-François Champollion.

El își îndreaptă mai întâi atenția asupra cartușelor.

Cartușul cu numele lui Ptolemeu conținea în textul hieroglific șapte semne, iar în cel grecesc zece (Ptolemaios). Din cauza aceasta, cartușul nu se putea citi, deși se știa care îi este înțelesul. După ani lungi de muncă, Champollion are o intuiție genială: descompune cartușul (3) și propune valori alfabactice pentru fiecare semn: (4) Procedă la fel și cu alte cartușe: Berenice (5), Cleopatra (6).

Nu avea însă nici o siguranță că propunerea lui era bună. Era evident că egiptenii, în afara cartușelor, nu scriau alfabetic. Apoi, cum toate numele pe care le descifrează până atunci erau grecești, el caută să descifreze și nume egiptene. Alege două cartușe: (7) și (8) și le supune analizei.

În primul cartuș interpretează pictografic cercul, care înfățișa de obicei soarele, și citește Ra, numele zeului soare la egipteni. Semnul următor părea un M, iar ultimele semne reprezentau, în cartușul cu Ptolemeu, semnul S. Atunci, se întreabă Champollion, întreg cartușul nu trebuie citit Ramses? Dacă era așa, însemna că aflate în sfîrșit sistemul de citire al cuvintelor neaoșe egiptene, Ramses fiind un nume egiptean. Cuprins de emoție, Champollion analizează cartușul al doilea. Primul semn reproducind pasărea ibis, pasărea sfîntă a zeului Thot, se putea citi TOT, al doilea putea fi M, iar al treilea S.

Toate la un loc formau numele (iarăși egiptean) al faraonului Tutmosis! Își dă pe loc seama că descoperise taina cea mare, secretul nedezlegat de secole! Emoția îl înăbușă, apoi leșină. Citeva zile nu se poate scula din pat. După ce se restabilește, înfățișează rezultatele muncii sale Academiei de inscripții din Paris, sub forma unei comunicări: „Lettre à M. Dacier”, în care dă descifrarea multor cuvinte hieroglifice înscrise în cartușe.

- 1 2
- 3 4
- 5 6
- 7 8

Ideile sale au fost primite cu multă curiozitate, dar și cu neîncredere. Mulți savanți ai vremii îi resping teoriile. Vrajmășia și adversitatea lor nu l-au părăsit zece ani de-a rîndul, pînă în 1832, cînd moare de apoplexie, sărac și neînțeles, deziluzionat. La cimitirul Père Lachaise sicriul său e condus, pe lângă membrii familiei, doar de doi oameni de știință: Sacy și Humboldt.

După descoperirea făcută de Champollion, savanții de bună-credință, printre care cel mai zelos a fost Karl Richard Lepsius, profesor la Universitatea din Berlin, s-au ocupat cu seriozitate de cercetările sale, au înțeles modul lui de lucru și pe calea trasată de el au mers mai departe, descifrînd nu numai cartușele, dar cu timpul, toate hieroglificele.

S-a văzut astfel că scrierea hieroglifică era de natură ideografică, adică folosea, cu excepția cartușelor, semne care nu reprezentau sunete simple, litere, ca în scrierea noastră, ci idei, cuvinte întregi sau fracțiuni de cuvinte. Textele care s-au descifrat nu erau ciuși de puțin misterioase, ele aveau conținut juridic, religios, contabil, istoric etc. asemănător cu orice text obișnuit din zilele noastre.

Acum 25 de ani lua sfârșit

BĂTĂLIA

Ostași sovietici pe frontul de la Stalingrad. Hitleriștii își trimbășeră prea repede victoria...

În primăvara anului 1942, falimentul „războiului fulger” preconizat de Hitler era evident, deși dictatorul german nu voia să admită acest lucru. Preocupat să rezolve problema materiilor prime vitale, și în primul rând a petrolului, el și-a îndreptat privirile spre Caucaz. După cucerirea acestuia, fîhrelul întrevădea o acțiune spre India, în întîmpinarea japonezilor, acțiune care s-ar fi putut combina cu ofensiva lui Rommel în Africa de Nord, peste Egipt și Canalul de Suez.

La 6 aprilie 1942, Hitler a semnat planul operației „Blau”. Aproape 100 de divizii urmau să se concentreze între Kursk și Marea de Azov. Grupul de armate B — comandat de feldmareșalul Bock —, compus din 30 de divizii, aproximativ 600 de tancuri și sprijinit de 1 200 de avioane, primise sarcina de a cucerii Stalingradul, a intercepta Volga, importantă arteră de transport, și a izola astfel Caucazul de regiunile centrale ale U.R.S.S.

La 28 iunie 1942, forțele germane au trecut la ofensivă. Pe direcția Stalingradului, comandamentul sovietic a adus trupe din rezerva generală, pentru a le opune Armatei a VI-a germană a generalului Paulus, care înainta

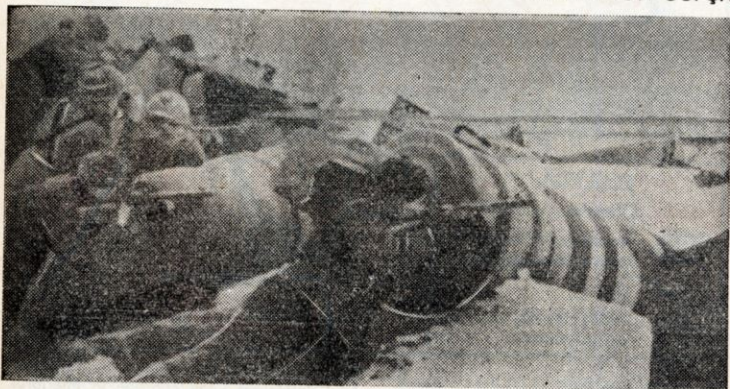
direct spre oraș. Considerînd că trupele sale au obținut succese hotărîtoare în Caucaz, Hitler a luat de pe acest front armata a IV-a blindată, a generalului Hoth, pentru a o trimite în ajutorul lui Paulus.

Sub loviturile combinate ale Armatelor a VI-a și a IV-a blindată, forțele sovietice din cotelul Donului au fost silite să se retragă la est de Don. Pentru apărarea Stalingradului se crease un vast sistem de fortificații de campanie pe care le construiseră atît ostașii sovietici, cît și populația civilă din regiune, mobilizată și însuflețită de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice.

Trupelor germane le-a trebuit mai bine de o lună ca să străbată, prin lupte grele și cu pierderi foarte mari, spațiul astfel amenajat din fața orașului. Comandamentul sovietic luase din timp măsuri pentru apărarea întîrioară a Stalingradului. Toate clădirile mari, precum și numeroase grupuri de clădiri mai mici fuseseră transformate în puncte de sprijin, capabile să reziste și în caz de incercuire. În intervalele dintre punctele de sprijin fuseseră îngropate tancuri și se construiseră cazemate. Sistemul de canalizare și subsolurile

STALINGRADULUI

Colonel ION CUPȘA

Orașul a fost transformat în ruine, dar rezistența eroică a armatei și populației civile sovietice nu a putut fi zdrobită

clădirilor fuseseră amenajate și adaptate pentru legăturile subterane între punctele de sprijin.

Luptele în interiorul orașului au durat mai bine de două luni. În acest timp, apărătorii au măcinat capacitatea ofensivă a Armatei a VI-a și a IV-a blindată germane. Pentru a înlocui pierderile suferite, comandamentul hitlerist a adus aici divizii din puținele sale rezerve strategice, iar după consumarea acestora a luat trupe din flancurile grupării ofensive, adică de pe Don și din Stepă Calmucă.

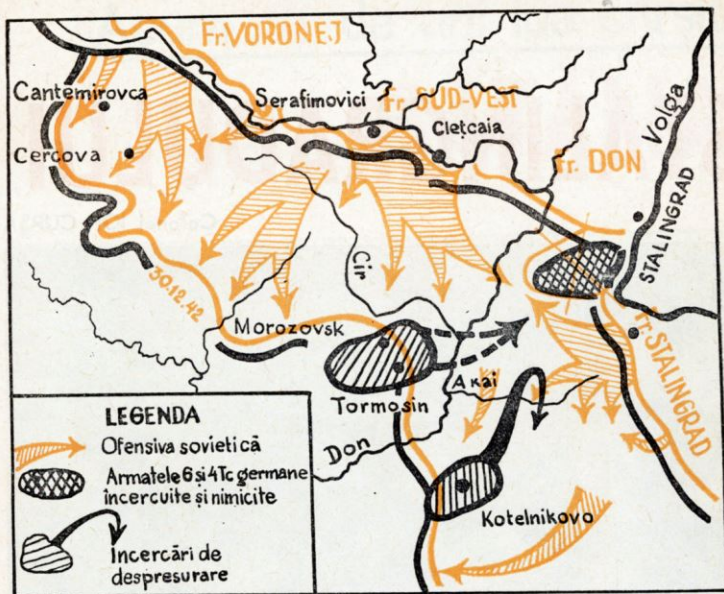
Încă din perioada de apărare, comandamentul sovietic a început concentrarea forțelor și mijloacelor destinate să dea adversarului o lovitură hotărâtoare. Pe Donul mijlociu s-a format o puternică grupare de izbire, subordonată Frontului de sud-vest; la sud-est de oraș, Frontul Stalingrad a format de asemenea o grupare de izbire, iar între cele două fronturi a fost creat un al treilea, Frontul Donului.

În dimineața de 19 noiembrie 1942, pe cursul mijlociu al Donului înghețat a început o puternică pregătire de artilerie, care a

răscolit pozițiile adversarului, provocând pierderi în oameni și tehnică de luptă. Infanteria sovietică, sprijinită de numeroase tancuri, a realizat în câteva ore primele spărturi prin care s-au introdus apoi trei corpuri de tancuri și două de cavalerie, destinate să exploateze succesul obținut.

Gruparea de izbire a frontului Stalingrad, având de străbătut un spațiu mai mic, a început ofensiva cu o zi mai târziu. După primele succese obținute de infanterie și tancuri, două corpuri mecanizate și două de cavalerie s-au îndreptat cu toată viteza spre localitatea Kalaci, unde, la 22 noiembrie, au stabilit legătura cu gruparea de izbire a Frontului de sud-vest, încercuind astfel 22 de divizii germane, cu un efectiv de peste 300 000 de oameni.

În timp ce diviziile sovietice strîngeau tot mai mult inelul creat în jurul Stalingradului, comandamentul hitlerist a concentrat în zonele Tormosin și Kotelnikov două grupări cu scopul de a despresura forțele încercuite, printr-o ofensivă coordonată. Pentru a dejuca manevra lui Hitler, aripa dreaptă a Frontului de sud-vest și Frontul Voronej (vecinul din dreapta) au trecut în ziua de 5 decem-

brie la ofensivă. Amenințată din flanc și din spate, gruparea germană de la Tormosin s-a dizolvat, unitățile sale fiind folosite pentru a îndigui noua ofensivă sovietică. La rindul ei, gruparea de la Kotelnikovo, comandată de feldmareșalul Manstein, care trecuse la ofensivă, reușind să se apropie de trupele lui Paulus, a fost oprită de o puternică grupare sovietică, în timp ce o altă îi învăluia flancul drept. Amenințată cu nimicirea, gruparea s-a retras în grabă spre sud.

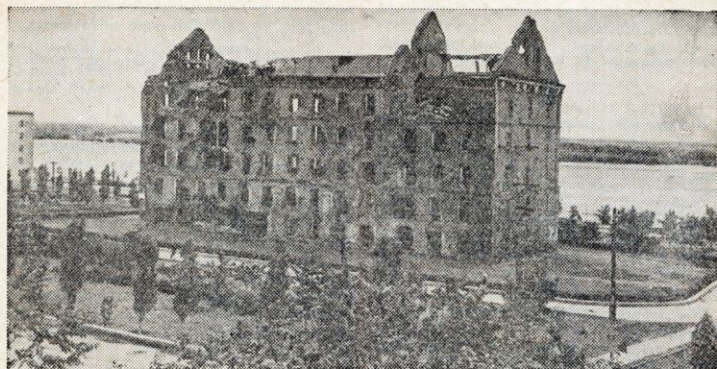
După lichidarea acestor tentative de contraofensivă, forțele sovietice au trecut la urmărirea. Frontul se îndepărta astfel tot mai mult de trupele încercuite. Blocada instituită de avioanele sovietice împiedica orice ajutor dat lui Paulus pe calea aerului. Lipsurile de tot felul, gerul aspru și pierderile suferite în luptă au dus la catastrofa scădere a moralului soldaților germani. Comandamentul sovietic, apreciind momentul favorabil, a propus lui Paulus să capituleze, acordându-i condiții onorabile. Ascultând însă de ordinul lui Hitler, generalul german a refuzat să se predea, continuând o rezistență fără nici o perspectivă. În aceste condiții, la 10 ianuarie 1943, Frontul Donului a trecut la nimicirea grupării încercuite.

După o masivă pregătire de artilerie și aviație, infanteria și tancurile sovietice au spart cercul în partea de vest, iar marile unități de tancuri introduse în spărtură au în-

ceput înaintarea. În tot cursul lunii ianuarie s-au desfășurat lupte crâncene în interiorul pozițiilor hitleriste. Spre sfârșitul lunii două loviturii convergente pornite dinspre vest și est, din interiorul orașului, au rupt în două dispozitivul german. Ambele cercuri care au rezultat au fost apoi lichidate prin focurile concentrice ale artileriei sovietice. Ultimul focar de rezistență a depus armele în ziua de 2 februarie 1943, dată la care a luat sfârșit bătălia de la Stalingrad.

Istorică bătălie de la Stalingrad de la care s-a împlinit de curând un sfert de veac a dat o strălucită expresie eroismului și spiritului de sacrificiu ale Armatei Roșii, ale popoarelor sovietice, care, în cadrul coaliției antihitleriste, au purtat pe umerii lor povara cea mai grea a războiului împotriva Germaniei fasciste, aducând contribuția hotărâtoare la înfrângerea hitlerismului. În asprul examen al războiului s-au manifestat vitalitatea și superioritatea orinduirii socialiste, forța armatei sovietice.

Victoria de la Stalingrad a avut o însemnătate deosebită în desfășurarea celui de al doilea război mondial, marcând declinul forțelor hitleriste care nu și-au mai putut reveni după această catastrofală înfrângere. Ea s-a bucurat de un larg răsunet în conștiința popoarelor, înarmându-le în lupta împotriva celui mai crâncen dușman al omenirii — fascismul german.

MĂRTURI

Primind ordinul lui Hitler de a cucerii Stalingradul pînă la 25 august, hordurile fasciste germane căutau să ajungă la Volga, fără să țină seama de pierderile pe care le sufereau...

Situația era extrem de primejdioasă; cel mai mic semn de derută, cea mai neînsemnată manifestare de panică ar fi fost fatală. Hitleriștii au ținut cont de acest lucru și, tocmai de aceea, în ziua de 23 august au bombardat orașul în mod barbar pentru ca să provoace panică și astfel să pătrundă mai ușor în el...

Dar oamenii sovietici n-au intrat nici în panică, nici în derută... Vestitele obiective industriale — Uzina de tractoare, uzinele „Barrikadi”, „Krasnii Okteabr”, Centrala electrică — s-au transformat în adevărate bastioane ale apărării. Muncitorii făureau arme și, împreună cu trupele, apărau uzinele. Apărătorii Țăriștinului — acum veterani cu părul nins —, oțelari și constructori la tractoare, marinari și docheri de pe Volga, feroviari și constructori de vapoare, funcționari și gospodine, părinți și copii s-au ridicat ca un singur om în apărarea orașului lor drag, devenind soldați.

Mareșal Vasili Ciulkov
(„Început de drum” — memoriile de război)

Divizia 29 motorizată a germanilor a ocupat ieri silozul de grîne (din Stalingrad — n.n.). Lupta a fost deosebit de îndrăjită și

Trupele noastre au ajuns la Volga. Ieri, armata a VI-a, de sub comanda generalului Friedrich Paulus, a atins malul drept al fluviului, la nord de Stalingrad. Bătălia pentru oraș a fost angajată și specialiștii prevăd victorioasa ei încheiere în câteva zile.

Telegramă a agenției D.N.B., 24 august 1942.

Nu este necesar să dispui de darul profetiei pentru a prevedea ce se va întîmpla atunci cînd 1 500 000 de ruși se vor năpusti asupra noastră la Stalingrad și pe flancuri, la cotul Donului. I-am expus astăzi clar lui Hitler părerea mea. Rezultatul a fost punerea mea în disponibilitate... „Amîndoi sîntem bolnavi de nervi, mi-a spus fîhrerul, iar epuizarea mea din clipa de față se datorește în parte dumatăle. E inutil să prelungim această situație. Astăzi Reichul nu are

DESPRE STALINGRAD

sovieticii au făcut pe atacatori să plătească scump fiecare metru de teren cucerit.

„Daily Telegraph”, 2 octombrie 1942 (comentariu semnat de B. H. Liddell-Hart)

La sfîrșitul lunii octombrie, planul înaltului comandament sovietic pentru prinderea în clește a inamicului aflat între Don și Volga era pus la punct în cele mai mici amănunte. Am plecat pe front, pentru a lua personal legătura cu generalii Vatutin, Rokossovski și Eremenko, cărora le revenea sarcina de a ataca simultan la data fixată.

Mareșal Aleksandr Vasilevski (memorii publicate în „Voenno-Istoričeskii Jurnal” nr. 11/1966)

Am început operațiile ofensive în regiunea Stalingradului...

I. V. Stalin, 20 noiembrie 1942 (mesaj personal și secret către președintele Roosevelt)

Spre imensa surpriză a germanilor, ca și a tuturor celor care urmăresc evenimentele de pe frontul din răsărit (de ce n-aș mărturisii, mie la început nu mi-a venit să cred), sovieticii au dezlăntuit o puternică ofensivă la nord și la sud de Stalingrad. Scopul lor pare să depășească simpla apărare a orașului și să tindă la încercuirea lui Paulus.

„New York Times”, 24 noiembrie 1942 (comentariul generalului Wilfrid Meredith)

Vestile din regiunea Stalingrad sînt foarte încurajatoare...

Franklin D. Roosevelt, 26 noiembrie 1942 (mesaj către președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S.)

Lumea întreagă se minunează de puterea uriașă pe care Rusia a fost în stare să și-o păstreze și s-o arate astăzi... Cînd am plecat de la Kremlin, în mijlocul lunii august, am spus președintelui Stalin: „Vă voi trimite o telegramă în clipa în care vom fi înfrînt definitiv pe Rommel în Egipt”. Iar d-sa mi-a răspuns: „Cînd vom porni contraofensiva noastră în acest punct (și mi l-a arătat pe hartă) și eu voi trimite una”. Aceste două telegrame au ajuns la destinație și ambele au fost primite cu o bucurie lesne de închipuit.

Astăzi, marea bătălie (de la Stalingrad — n.r.), care a și dat rezultate strălucite, se apropie de punctul ei culminant; și să nu se uite că ea se dă pe un singur sector al frontului din Rusia, front ce se întinde de la Marea Albă la Marea Neagră...

Winston Churchill, 29 noiembrie 1942 (discurs radiodifuzat)

În dimineața zilei de 8 ianuarie 1943, trei tineri ofițeri sovietici, ducînd un steag alb,

nevoie de pricepere profesională, ci de zel ideologic, de dinamism național-socialist”.

Franz Halder, 24 septembrie 1942 („Însemnări zilnice”)

Mă voi mărgini să răspund o singură dată — și foarte pe scurt — tuturor întrebărilor care mi-au fost adresate în legătură cu Stalingradul. Domnilor, vă rog să vă faceți o imagine limpede a situației: esențialul a fost consumat și tot ce a mai rămas de făcut nu constituie decît niște simple operații de curățire. De asanare, mai bine zis. (Risete izolate). Puteți fi siguri, domnilor, că armata germană se va achita cu cînte de această misiune. În orice caz, ceea ce vă interesează pe dumneavoastră coincide cu ceea ce este mai important: Stalingradul a fost cucerit, cucerit o dată pentru totdeauna.

Otto Dietrich, 22 octombrie 1942 (stenogramă a conferinței de presă ținută la Cancellariatul Reichului cu ziariștii străini acreditați la Berlin).

...Putem să vă asigurăm așadar, mein Führer, că Stalingradul se va afla în întregime în mîinile noastre, cel mai tîrziu la data de 10 noiembrie.

Friedrich Paulus, 25 octombrie 1942 (telegramă către cartierul general german)

Am vrut să ating Volga în orașul care poartă chiar numele lui Stalin. Acest oraș, noi l-am cucerit, cu excepția a două-trei neînsemnate insule de rezistență ale bolșevicilor. Mi se pune întrebarea: „De ce nu le lichidați mai repede?” La care eu răspund: „Pentru că nu vreau un al doilea Verdun”. Cucerirea totală a Stalingradului este lăsată pe seama unor mici unități.

Adolf Hitler, 9 noiembrie 1942 (discurs ținut la München)

Cînd îi sugerez führerului o manevră prin care Paulus să încerce ieșirea din încercuire, transportîndu-și întregul efectiv pe malul apusean al Donului, Hitler bate cu pumnul în masă de citeva ori, strigînd: „Nu voi părăsi Volga! Nu voi părăsi Volga!”... Consultat, mareșalul Keitel declară: „Mein Führer, nu abandonați Stalingradul!” Generalul Jodl se exprimă în același sens. Hitler îmi spune: „Observi, generale, că nu sînt singurul de această părere. O împărtășesc doi ofițeri care-ți sînt superiori în grad și

au prezentat generalului Paulus ultimatumul adresat de generalul Rokossovski. Paulus avea la dispoziție 24 de ore pentru a se decide... Întrebat prin radio, Hitler a răspuns imediat și cu brutalitate: „Nu!”... William Shirer (Le troisième Reich)

Ceea ce se întâmplă acum la Stalingrad depășește posibilitățile de înțelegere ale unei minți normale. Printre ruinele îngroapate în zăpadă și zgâlțuite de crivăț, se desfășoară ultimele episoade ale unei epoei așa cum omenirea n-a mai cunoscut. Ostașii noștri luptă cu același fantastic eroism pentru a pune capăt celor din urmă zvicoliri ale fiarelor fasciste cuibărite în oraș. Casă cu casă, etaj cu etaj, cameră cu cameră — locurile unde, în toamnă, s-a rezistat presiunii cotropitorului — sint acum recștigate treptat. Vrăjmașul, pînă de curind trufaș și sigur de el, nu mai are de ales decit între moarte și prizonierat.

„Krasnaia Zvezda”, 27 ianuarie 1943 (reportaj semnat de scriitorul K. Simonov)

Primiți, vă rog, felicitările mele cu prilejul capitulării feldmareșalului Paulus și al nimicirii armatei a VI-a germană. Este într-adevăr o victorie uimitoare.

Winston Churchill, 1 februarie (mesaj către președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S.)

Acum trei luni trupele Armatei Roșii au început ofensiva în împrejurimile Stalingradului. De atunci, inițiativa acțiunilor militare se găsește în minile noastre, iar ritmul și puterea de izbire a operațiilor ofensive ale Armatei Roșii nu slăbesc. În momentul de față Armata Roșie este în ofensivă, în condițiile grele ale iernii, pe un front de 1 500 km, se obțin succese aproape pretutindeni...

A început izgonirea în masă a dușmanului din Țara Sovietelor.

I. V. Stalin, 22 februarie 1943 (Ordinul comandantului suprem nr. 95)

În decurs de mai multe luni, cu toate uriașele pierderi de materiale, mijloace de transport și teritorii, Armata Roșie nu a permis inamicului său atit de puternic să obțină vreo victorie. Armata Roșie l-a oprit lingă Leningrad, lingă Moscova, lingă Voronej, în Caucaz și, în sfîrșit, în nemuritoarea bătălie de la Stalingrad ea nu numai că a reușit să învingă inamicul, dar a trecut cu succes la ofensivă de-a lungul întregului front, de la Baltica și pînă la Marea Neagră... Armata Roșie și poporul rus au silit forțele armate ale lui Hitler să pășească pe calea înfrîngerii definitive — fapt cu desăvîrșire cert.

Franklin D. Roosevelt, 23 februarie 1943 (mesaj către președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S.)

ca experiență. Rămîn la hotărîrea pe care am luat-o. Ordon să se apere fortăreața Stalingrad!”

Generalul Kurt Zeitzler, 28 noiembrie 1942 („Jurnal de război”)

Noile lovituri ofensive ale sovieticilor din prima și mai ales cea de a doua decadă a lunii decembrie au zădărnicit încercarea armatei a IV-a, comandată de generalul Hoth, de a răzbi pînă la Stalingrad pornind de la Kotelnikov... La 22 decembrie i-am telefonat lui Hoth să fie gata pentru noi ordine. La 25 decembrie i le-am transmis: una din cele trei divizii blindate ale sale trebuia trimisă pe Don, el urmînd să renunțe la orice presiune în direcția Stalingradului. Armata lui Paulus era definitiv pierdută.

Feldmareșalul Fritz Frich von Manstein („Victorii pierdute” — amintiri din război).

Solicit permisiunea de a capitula imediat, pentru a evita nimicirea supravieșuitorilor.

Friedrich Paulus, 24 ianuarie 1943 (radiogramă către Hitler)

Interzis orice capitulare. Armata a VI-a își va păstra pozițiile pînă la ultimul om și ultimul cartuș.

Adolf Hitler, 24 ianuarie 1943 (radiogramă către Paulus)

Prăbușirea nu mai poate fi înfîrziată mai mult de 24 de ore.

Friedrich Paulus, 31 ianuarie 1943 (radiogramă către Hitler)

În Stalingrad nu se mai înregistrează nici un semn care să indice că lupta continuă.

Mesaj al avionului german de cercetare L. S. — WL 14, din 2 februarie 1943, orele 14,36

Stalingrad a fost pentru noi o a doua lena și, fără îndoială, cea mai mare înfrîngere suferită vreodată de o armată germană.

Walter Goerlitz („Istoria statului major german”)

Materialele incluse în acest grupaj au fost selecționate și pregătite pentru tipar de STAN VALERIAN, NICULAE GHIȚULEANU și VIRGILIU GHERASIMESCU

MEMORII

La Scrobiște, regele Ferdinand își trăia ultimele zile. Perspectiva unei Regențe îndelungate agravase relațiile dintre partide, fiecare grupare fiind dornică să-și asigure dominația în viața politică a țării. Existau temeri serioase că generalul Averescu, aflat la guvern, ar fi putut iniția o lovitură de stat. Atât regele, cât și Brătianu, căzuseră de acord, la un moment dat, asupra ideii unui cabinet de coaliție, pe care liberalii sperau să-l manevreze din culise. Opoziția partidelor adverse și uneltirile cerului din jurul reginei Maria au imprimat însă evenimentelor alt curs.

Fragmentele reproduse mai jos înfățișează căderea guvernului Averescu, în iunie 1927, și cele două săptămâni de guvernare a cabinetului prezidat de Barbu Știrbey.

M. C. STĂNESCU

Demisia guvernului Știrbey • Constituirea ministerului Brătianu pentru alegeri • Cearta liberalilor • Al doilea jurămint la Scrobiște • La regina Maria.

Junele Pleșoianu m-a dus la ușa prîntului Barbu. În curtea palatului nici un automobil; casa urla a pus-tiu — nimic din forfoteala de profitori și de gazetari nelipsită la leagănul orică-rui guvern. Fieciur m-a dus prin anticamera goală și întunecată, la stînga, în vas-tul birou gol și el și m-a ru-gat să aștept. Acum, curat că nu mai pricepeam de loc. Unde era Prezan, unde era Brătianu, unde era Știrbey? Să fi complotat în pivniță în jurul unei lumî-nări? Nu era posibil. În casa aceasta tăcută, ritmul vieții era absent; aci nu se ză-mislea nimic și un guvern mai puțin decît orice. Am socotit că toate planurile lui Brătianu se năruiseră și că fusesem adus în cabinetul lui Știrbey ca să aflu cine știe ce prăpăstii și să fiu rugat

să mai îndeplinesc cine știe ce roluri de salvare într-o situație pierdută. Abia făcu-sem ocolul acestor gînduri și s-a deschis ușa din fund și m-am aflat în fața lui Știrbey. A venit spre mine cu pași măsurați, palid ca o cîrpă, cu mina întinsă, și a început să vorbească cu o ușoară tremurătură în voce, trădîndu-și astfel fără să vrea emoția ce-l stăpînea: „Maiestatea sa regele a bine-nevoit să-mi încredințeze sarcina de a forma noul guvern. Vrei să-mi dai concursul d-tale?” Am rămas timpit, la toate mă aștep-tam, numai la asta nu! Nu știam de unde să încep, aș fi vrut să-l întreb întii cum luase locul lui Prezan, să-i cer să-mi povestească ce se întîmplase și pentru ce mă adusese la el secretarul lui Brătianu. Altele întrebări se limbuzeau în capul meu, în-

cît n-am pus nici una și m-am mulțumit să-i spun: „Nu știu dacă știi, dar în ce privește schimbarea guver-nului, am o înțelegere cu Brătianu”. — „Știu”. — „În-sărcinarea d-tale e aprobată de Brătianu?” — „Da, am primit sarcina de a forma ministerul cu învoirea lui Brătianu”. — „Dacă e așa, am continuat eu, poți conta și pe sprijinul meu”.

Știrbey mi-a înșirat apoi o serie de brașoave din care rezulta că regele, nu se știe pentru ce, nu voise să che-me pe generalul Prezan, și-l obligase pe dînsul să pri-mească o foarte grea sar-cină la care nu se gîndise niciodată (vorba vine). Ob-ținuse și asentimentul lui Brătianu, deși programul pe care i-l impunea regele nu mai era cel pregătît de Brătianu. Regele cerea lui Știrbey să formeze un adevărat minister de uniune națională, chiar limitat la mai puține grupări, dacă n-ar voi toate să primească, și să facă alegeri libere. În asemenea condițiuni, el, Știrbey, se vedea obligat să ia ministe-rul de interne, căci, de l-aș fi luat eu, conform planului

inițial, nici un partid afară de liberali n-ar fi intrat în guvern. Regele cerea pe generalul Paul Angelescu la Război și pe Titulescu la Externe — încolo puteam să-mi aleg orice departament. La interne tot ce putea face — adăuga el — în vederea alegerilor și în vederile lui Brătianu, se mărginea la numirea lui Nae Căpităneanu ca subsecretar de stat. Căpităneanu era un om devotat și sigur, care, fără să fie înscris în Partidul Liberal, nu ieșea din cuvîntul lui Ionel, bineînțeles în limitele deconței la care era ținut un guvern de colaborare între partide.

Nu-mi venea să cred că Brătianu primise asemenea condițiuni, sau dacă le primise, că puteau să-i convie, căci zădărniceau întregul lui plan de înscăunare, la moartea regelui. Am declarat, prin urmare, lui Știrbey că nu voi putea să-i dau un răspuns definitiv decît a doua zi dimineața, după ce voi fi vorbit cu Brătianu. „Nu, te rog, dă-mi răspunsul imediat, căci trebuie să constituim ministerul chiar în astă-seară. Nu se știe ce se va putea întîmpla la noapte. Două batalioane aduse de Mircescu sînt în marș spre București; nu e exclus ca Averescu să încerce un *coup de main* «și trebuie» să luăm toate măsurile. Vom forma deocamdată ministerul în patru, d-ta, generalul Angelescu, Dumitriu și cu mine, și mine voi lua contact și voi începe tratativele cu ceilalți”. Am arătat noului prim-ministru că nu puteam, totuși, să mă hotărîsc definitiv pînă ce nu luam contact cu Brătianu; i-am promis însă că răspunsul meu îi va fi transmis îndată ce voi fi văzut pe prietenul nostru comun, și că va fi afirmativ dacă și dînsul va fi de acord cu intrarea mea în cabinet. Și m-am dus de

la Știrbey de-a dreptul la Brătianu, unde știam că voi găsi deslegarea enigmei.

Pentru ca cititorii să priceapă enervarea și zorul lui Știrbey, trebuie să mă întorc înapoi și să povestesc cele întîmplate în acea istorică după-amiază la Scrobîște și la Președinția Consiliului. Am arătat mai sus că, chemat patru zile de-a rîndul la Scrobîște, generalul Averescu găsise diferite pretexte să nu dea ochi cu regele. Se anunțase, în fine, în audiență pentru acea zi de sîmbătă la amiază, și s-a prezentat suveranului ca într-o zi obișnuită de lucru, ca și cum ar fi ignorat — deși le cunoștea foarte bine — toate unelțiile puse la cale în jurul patului de suferințe al regelui. A vorbit de diferite chestiuni și, la sfîrșit, ca și cum lucrul n-ar fi avut nici o importanță și, de sus, a mărturisit maiestății sale că încercările de a constitui un guvern național dedese greș, și că era mai bine așa, introducerea unor elemente eterogene în minister neputînd avea ca consecință decît o slăbire a guvernului. Istovit de puteri, regele a dat din cap și a lăsat să cadă dintre buze obișnuitul lui „da, da, da”, care semnifica în realitate un „nu, nu, nu” impus de alții conștiinței sale mai șovăitoare ca oricînd.

Îndată ce Averescu a părăsit Scrobîște, cei care se înstăpînise pe gîndul și pe mina regelui s-au aruncat asupra muribundului și nu i-au dat pace pînă n-a consimțit la imediata înlocuire a generalului. „Bine, dar n-a dat demisia” a obiectat ne-norocitul, care se simțea părăsit de toți, și de soție, și de copil și de Dumnezeu și nu mai era decît o pîrghie manevrată de alții în folosul ambiției unui singur om. „O va da-o” i-a răspuns cine ar fi trebuit să tacă. Ca să scape mai iute de tortura

morală la care era supus, regele a consimțit la toate. După ce a fost lăsat să îmbrace ceva și să-și facă siesta, pe la orele 3, Costică Hiott s-a prezentat cu decretul de numire a generalului Prezan. Regele a citit numele, s-a răsucit, s-a uitat lung în ochii lui Hiott și, în fine, a refuzat să iscălească, scuzîndu-se: „Non, pas Prezan, pas Prezan, cela ferait trop de peine au general...”¹ A stat apoi omul un moment pe gînduri, în fața lui Hiott înmărmurit, care, din lipsă de instrucțiuni, nu știa ce să facă, și după un minut sau două a propus pe Știrbey sau — de necrezut — pe... Oscar Niculescu, fost primpreședinte al Curții de Casație, geamandură răsuflată în portul Uitării... Hiott nu știa ce să spună și cum să o descurce. Norocul lui că ușile, mai ales ușa bietului Ferdinand, aveau urechi... În clipa în care prietenul nostru „Costică” se întreba pe unde să scoată cămașa, a intrat regina Maria, a dat regelui o înghițitură de apă, și l-a determinat să se hotărască pentru Știrbey. „După cum ne-am înțeles...” a fost argumentul decisiv — a povestit Hiott mai tîrziu lui Brătianu, dovedind astfel că regina trăsese chiulul lui Brătianu și lucruse de la început pentru Știrbey. Pînă să se completeze decretul, pînă să-l semneze regele, pînă să ajungă cu el în București, a trecut vreme, așa încît Hiott nu s-a putut prezenta la Președinția Consiliului decît pe la orele 6. Mai lipsea, într-adevăr, o mică formalitate: contra-semnătura generalului Averescu!

Generalul își adunase Consiliul, și se afla în plină ședință la sosirea lui Hiott. Expuse colegilor săi că nu putuse ajunge la nici a în-

¹ Cuvinte raportate de C. Hiott lui Duca, care mi le-a comunicat a doua zi.

jelegere cu celelalte partide în vederea constituirii unui guvern național, că de altminteri un asemenea guvern nu prezenta nici un interes, chiar în circumstanțele grele prin care țara era chemată să treacă și care cereau, dimpotrivă, un guvern omogen, animat de o singură voință (aplaude nesfârșite printre miniștrii — mameuci), că în fine nici regele, în audiența de dimineață, nu mai insistă asupra unei formule de colaborare. Pe cînd în sala de consiliu Averescu vorbea de sus, iar miniștrii ovaționau pe șeful lor și declarau că nimic nu-i va putea urni de la guvern, în jurul Președinției, în curte și chiar în culoarele de jos, partidul se revărsa pe căprării și pe culoare, vociferînd și amenințînd cu „revoluția”. Hiott, cel mai sfios și mai fricos creștin, a sosit în toilă învîlmășelii, și povestea, mai tîrziu, că îi era inima cît un purice; abia a putut să răzbească spre scara care ducea sus, înghiontit și înjurat. Nu se știe cum și de unde se răspîndise știrea mazălirii generalului, așa încît îndată ce a fost recunoscut, bumbașul de la Scribiște a fost luat în huiđuiei. Era cît pe aci să fie bătut de-a binelea și muria de frică să nu i se fure ghiozdanul cu Înaltul Decret. Recunoscut și apărut de cîțiva funcționari și de cîțiva agenți a putut în fine să ajungă pînă sus. A trimis pe Crăiniceanu să previe pe dl. prim-ministru despre prezența lui și să-l roage să-i acorde cîteva minute pentru o comunicare urgentă. Crăiniceanu, pișicher — a priceput și a îngălbenit. Se vede că fața lui vorbea de la sine, căci după ce a intrat în sala de Consiliu și a spus ceva la urechea generalului, toți miniștrii au incremenit și voinicoșii s-au schimbat în fricoși. Generalul s-a sculat, a cerut voie să

absenteze cîteva minute și a ieșit cu Crăiniceanu. [...] Nesciind cum să înceapă, Hiott a spus foarte simplu generalului că venise pentru semnătura sa pe decretul de numire a noului prim-ministru, ca și cum lucrul ar fi fost hotărît în audiența de dimineață la rege și n-ar fi avut, prin urmare, nevoie de o explicațiune. Averescu și-a pus monoculul, a citit încet decretul, s-a uitat lung la Hiott, și a lăsat să cadă numai aceste cuvinte: „Înainte de a semna, mai am o formalitate de îndeplinit, trebuie să-mi dau demisia”. Și cum primise pe Hiott într-un mic salonaș, a trecut alături în biroul său să-și scrie demisia. Hiott îi spunea că cele cîteva minute cît a rămas singur în salonașul lui Averescu au fost printre cele mai tari clipe din viața lui, se întreba dacă într-adevăr primul ministru trecuse alături să-și scrie demisia, sau dacă se dusesse să dea ordin să-l aresteze pe trimisul regelui și să declanșeze lovitura de stat. Frica încălzește imaginația celor slabi, dar potolește în același timp veleitățile lor de acțiune, iată pentru ce, pe cînd Hiott tremura în salonaș, Averescu își redacta și își semna liniștit demisia în birou. A adus-o lui Hiott, i-a dat-o, a cerut decretul și l-a semnat și pe acesta fără nici o șovăire. A strîns apoi mîna ministrului palatului, s-a uitat iar lung la el și n-a mai spus decît o singură vorbă: „Știrbey!” și a început să rîdă.

Înapoiat în Consiliu, Averescu a anunțat colegilor săi că guvernul demisionase. Conșternați un minut, miniștrii au început să se agite și să susție că regele nu putea primi demisia generalului, că țara se va opune, că partidul va face zid și cîte și mai cîte bazaconii. Averescu le-a tăiat însă avîntul,

explicîndu-le că demisiunea era nu numai definitivă, dar că și noul guvern fusese alcătuit de principele Barbu Știrbey. S-au potolit oame-nii într-o clipă și li s-au lungit mutrele: simțise deodată cu toții că le căzuse o cărămidă în cap, cum au mărturisit-o chiar ei mai tîrziu. Jos, prin curte, pe stradă, partidul s-a liniștit însă mai greu: încă o jumătate de oră după catastrofă, tot mai vorbeau unii de „revoluție”. E drept că cea mai mare parte dintre partizani se și repezise să se înscrie aiurea.

De la Averescu, Hiott s-a dus cu decretul de-a dreptul la Știrbey, care se înapoia tocmai de la Brătianu. Probabil că scena între cei doi cumnați a fost lipsită de omenitate, căci pe la 7 și un sfert, cînd am dat eu de el, l-am găsit pe Știrbey încă tremurînd, după cum am spus-o deja — iar o jumătate de ceas mai tîrziu am găsit și pe Brătianu încă în plină fierbere.

Promisesem lui Știrbey să iau imediat contact cu Brătianu și să-i dau un răspuns definitiv cît de repede cu privire la intrarea mea în guvern și la portofoliul pentru care m-aș fi hotărît. Am găsit pe Brătianu singur, se plimba în lung și în larg în cabinetul lui de lucru, cu minile încheștate la spate, și cînd am intrat la el m-a primit cu cuvintele: „E de necrezut! Trebuie să începem tot de-a capul!” Deși, vizibil, era „hors de lui”, au fost singurele cuvinte prin care și-a trădat față de mine a-dinca nemulțumire, singurele cuvinte prin care mi-a mărturisit că fusese învins! Această mărturisire n-a mai făcut-o însă nimănui. Întregul lui prestigiu politic se întemeia pe legenda atotputerniciei sale la palat. Sosisem la dînsul în ultima clipă în care, singur cu el însuși de cînd îl părăsise Știrbey, judecase și rezolvase un în-

treg proces sufletească. Decit să se creadă că criza se deznodase la Scrobitești în afara de instrucțiunile sale, prefera să-și ia el răspunderea unui dezodămint ridicol din punct de vedere politic și aproape scandalos prin numele celui pus în fruntea listei ministeriale. Numirea lui Știrbey era aproape o sfidare aruncată de puterile oculte în obrazul tuturor. Dacă această numire n-a fost primită mai rău de opinia publică, faptul se datorește, pe de o parte, unanimei antipatii de care se bucura guvernul Averescu (de veleitățile dictatoriale ale căruia toată lumea se temea), iar pe de altă, instincțului sănătos al românului, care — deși nu era în curent cu toate secretele Seralui și cu toate afirmațiile contrare ale celor interesați — își da seama că numirea lui Știrbey fusese în fond o înfrângere a lui Brătianu și o încercare de emancipare a coroanei. Redevenit stăpîn pe nervii lui, după ce și-i descărcase pe spinarea lui Știrbey, Brătianu a priceput că înainte de toate trebuia salvată legenda atotputerii sale. Ministerul Știrbey trebuia să apară în ochii lumii ca un guvern vrut, pregătit și constituit de el. Va vedea pe urmă ce va fi făcut ca să îndrepte lucrurile și să restabilească balanța în favoarea sa.

Minat de aceste sentimente și de remarcabilul său simț politic, Brătianu și-a dat imediat seama de greșeala pe care o făcuse lăsîndu-se în voia nervilor, în fața mea. Il luase gura pe dinainte și era prea inteligent ca să nu vadă că nu mai putea drege o impresie pe care explicațiile și reticențele nu puteau decit să o întărească. A preferat — și a avut dreptate — să se bizuie pe complicitatea mea: legasem doar partidul cu dînsul și nu aveam nici un interes să-i știrbesc auto-

ritatea. Pierdusem prima mincă, dar planul nostru era numai aminat și Marele Macher nu se îndoaia în gîndul lui — și așa gîndea și eu — că pînă la sfîrșit tot el va cîștiga partida. Subit calmat, și ca o urmare a unui proces de cugetare care se desfășurase simultan și în tăcere în conștiința fiecăruia din noi doi — Brătianu s-a oprit din mers, m-a fixat în ochi ca și cum ar fi vrut să mă facă să înțeleg mai mult decît spunea, și în cîteva cuvinte mi-a explicat că în ultimul moment a trebuit să schimbe tot planul convenit, fiindcă generalul Prezan n-a mai primit în ruptul capului să prezideze noul guvern. A luat pe Știrbey pentru că n-avea pe altul sub mînă care să asculte de el, deși știa că efectul nu va fi bun în țară, și mă ruga să intru cu orice preț în noua combinație ca să-i servesc de pîrghie înăuntrul guvernului, pentru viitoarele lui operațiuni. „Căci, pricepi d-ta, că nu putem merge la alegeri cu un asemenea ministru”. Pricipeam toate bine. Ceea ce aș fi putut pricepe mai greu — dacă n-aș fi ghicit de la început că ministerul fusese constituit în afara de influența lui și chiar împotriva influenței lui — ar fi fost pentru ce mai avea nevoie de mine „ca pîrghie”, dacă Știrbey asculta de el, și pentru ce înlocuise comoda noastră formulă prin aceea a unui guvern „realmente” național și cu alegeri libere. O insistență din partea mea pentru a lămuri situația ar fi fost de prost gust și nu s-ar fi încadrat în atitudinea de complice pe care o adoptasem față de el în întrevăderea noastră de la Florica și pe care o elementară ele-ganță morală mă obliga să nu o părăsesc într-un moment critic al acțiunii noastre. Am răspuns lui Brătianu că, credincios planurilor noastre, voi intra în guver-

nul Știrbey, cu toată repulsiunea pe care mi-o inspira această neașteptată și imposibilă formulă, dar că nu voi funcționa în noua formație decît ca un agent al acțiunii noastre, și atît timp cît voi avea ceva de făcut în această direcție. Brătianu a fost încîntat de răspunsul meu și am convenit împreună să lucrăm mînă în mînă, peste capul lui Știrbey, dacă acesta „nu și-ar pricepe interesele și nu și-ar veni în fire”. Am convenit, de asemenea, să iau un departament cît mai puțin amestecat în politică, ca să nu mă colorez în favoarea unui regim sau a altuia, și am căzut de acord asupra Ministerului de Domenii. Înțelegeți, perfect înțelegi, am părăsit pe Brătianu și m-am dus iar la Știrbey, să-i confirm acceptarea mea și să-i spun că eram la dispoziția lui pentru depunerea jurămîntului chiar în noaptea aceea, după cum fusese vorba. Știrbey mi-a mulțumit cu efuziune, dar mi-a spus totodată că se modificase „planul” de constituire a guvernului. Ca să nu i se îngrezieze negocierile cu național-tărăniștii, se hotărîse să depeie în acea seară jurămîntul numai miniștrii de interne și de război, siliți să facă față eventualelor evenimente, și poate al comunicațiilor, din cauza transporturilor. Era o procedură de forță majoră, care nu putea să irite pe nimeni. Rămînea ca eu să depun jurămîntul o dată cu ceilalți miniștri. Mă lăsa prin urmare slobod pînă a doua zi dimineața, ceea ce îmi convenea de minune. [...]

Sferele guvernamentale — reprezentate deocamdată prin Știrbey, generalul Paul Angelescu și Vlahide — ca și cîrcurile liberale au trăit în emoții noaptea din 5 spre 6 iunie. E un fapt cert că generalul Mircescu pusese la cale, în ultimele zile ale guvernului Averescu, o dis-

locare de trupe cu scopul de a întări garnizoana București. Unele din aceste trupe, vreo două batalioane de jandarmi, porniseră chiar în zilele de 4 și 5 iunie spre capitală. Generalul Mircescu a pretins mai târziu că aceste trupe erau menite să întărească forța publică, pentru menținerea ordinii, în cazul în care sfinșitul regelui ar fi dat naștere la tulburări. Se poate să fi fost așa. Liberalii pretindeau însă că aceste forțe noi, trupe încadrate de ofițeri devotați lui Averescu, aveau, dimpotrivă, misiunea să provoace tulburări, ca să dea primului ministru un pretext pentru instaurarea dictaturii. Deși e puțin probabil, se poate să fi fost și așa, căci din partea lui Averescu toate erau posibile. Dar erau posibile numai cită vreme se afla în fruntea guvernului și putea astfel ține piept oamenilor și evenimentelor. Se lăsase însă „să fie scos” cu atita ușurință, cu o atit de neexplicabilă lipsă de reacțiune, cu o atit de smerită supunere loviturilor destinului, încit chiar în ipoteza unor bunăvoinți și unor complicități existente, acestea nu puteau fi, după brusca schimbare de regim, decit descurajate și lipsite de orice poftă de acțiune. Frica „succesorilor” nu poate fi explicată în asemenea condițiuni decit printr-un coeficient de lășitate personală, de ordin aproape patologic. Spaima a fost reală și mare; Stirbey, Paul Angelescu, cei de la Siguranță, de la Comenduire și de la Poliție n-au dormit toată noaptea.

Cel dintii pus la caznă a fost bietul rege. Deși i se anunțase că Stirbey și generalul Angelescu vor veni chiar în cea seară să depună jurământul, până să ia amîndoi contact cu autoritățile însărcinate cu menținerea ordinii și să le dea in-

strucțiile menite să zădărnicească „revoluția” sau o eventuală lovitură militară (?), a trecut multă vreme, așa încit, istovit de puteri cum era, regele n-a mai așteptat și s-a pus în pat. Neîfiind în curent cu cele ce se petreceau la București, se vede că omul socotise, în dureroasa lui liniște de la Scrobiste, că mica formalitate a jurămîntului putea fi aminată și pe a doua zi. Cei doi miniștri au sosit la 11 ceasuri și mai bine și au declarat celor din preajma regelui că „interesele superioare ale statului” cereau ca autoritatea lor să fie întregită chiar în cea seară. Om al tuturor datoriiilor, pină în ultima lui clipă, și supus, regele Ferdinand a ieșit din așternut și a luat jurămîntul lui Stirbey și al zvezcului de Paul, la o luminare, ca într-o dramă Shakespeareană.

Cei „întregiți” s-au înapoiat la București și au vechat toată noaptea la cirna țării. Ca odinioară giștele Capitoliului, se poate spune că gîscanul Paul Angelescu a salvat țara românească și tronul. Pină în zori și-a înștrunit umerii ca să poată da din brațe ca din aripi, și-a protăpit capul său de lemn și a fișit din plisc pină au intrat toți „nemicii” sub pămînt. O oră după răsăritul soarelui nu mai rămăsese nimic din armatele generalului Averescu. Bietul general Averescu! Își oblojea feasta să-și vindece rana de pe urma cărămizii ce promise în cap și nu ajunsesse încă să priceapă cum și pentru ce se întimplase tot ce se întimplase. Pe cînd Paul gîscanul și Barbu primul se uitau cu ochianul spre barierele Bucureștiului ca să vadă dacă nu cumva înaintau armatele averescane, generalul se văita cu comprese pe cap și pe inimă. [...]

Duminică dimineața, toate au reintrat în normal și Stirbey a putut să se ocupe

în toată liniștea cu complexarea ministerului său. Eu unul, petrecusem o noapte liniștită. De o lovitură a lui Averescu nu mai avusesem nici o teamă din momentul în care aflatam că contra-semnase decretul succesorului său. Căci periculos nu putea fi decit în fruntea guvernului, cu toate firele de comandă în mînă. În armată, popularitatea lui personală era aproape nulă, și nici un ofițer n-ar fi ascultat de ordinele generalului demisionat. Schimbarea de guvern se făcuse altit de repede, încit buimăcise lumea, complotiști, dacă complotiști au fost, nu se gîndise probabil să se miste înainte de sfinșitul lui Ferdinand și nu erau gata, admîiînd că ar fi avut intenția să fie gata vreo dată. Pe de altă parte, prințul Carol nu putuse fi prevenit, dat fiind secretul păstrat în jurul loviturii, așa încit nici de pericolul unei neașteptate debarcări a pretendentului înainte de înscunarea noului regim, nu putea fi vorba. Transmisiunea puterilor s-a făcut simbată seara în două ore, astfel încit orice surprindere era exclusă. [...]

Pentru a lămuri tot jocul lui Brătianu în această împrejurare, sînt nevoit să ridic un colț de perdea și să intru în amănunte de ordin familiar, ceea ce mi-am interzis pină acum în aceste „Amintiri” de ordin aproape exclusiv politic. O fac, fiindcă altfel atitudinea lui Brătianu față de Stirbey n-ar putea fi pricepută — fără să mai adaug că „secretul” pe care am să-l destăinuiesc era cunoscut de jumătate Bucureștiul. Ianel Brătianu, „nenea Ionner”, cum îi ziceau fetele lui Barbu (care pronunțau pe *l, r*) era amoretat turtă de cea mai mare din ele. Amor platonic sau amor neplatonic, nu s-a putut ști decit de cei interesați — în tot cazul amor senil, dar amor împărtășit. Eliza Brătianu, care

cărase pe Maria Știrbey în toate călătoriile lor în ultimii ani, încurajase fără să vrea această patimă — până să afle ce foc se ascunde sub cenușa. Când a aflat, s-a infuriat, dar a fost prea târziu. S-a certat cu Ionerr, care a protestat — s-a certat cu frate-său Barbu, pe care l-a acuzat că-și precepuște fata ca să-și facă treburile, fără să provoace mai mult din partea lui decât un suris sceptic, și s-a certat și cu nepoată-sa. Toate aceste certuri au înveninat raporturile „de familie” dar n-au schimbat nimic. Nenea Ionerr nu era fericit decât la Buftea, unde mergea și pe trecea ziua, de 2—3 ori pe săptămână. O ceartă între el și Barbu Știrbey ar fi însemnat sfârșitul acestor vizite și a multor altor plăceri — și astfel se explică că trușul Despot al politicii românești n-a primit cu un picior în posterior pe de obicei supusul său cumnat și complice, care îndrăznise, pentru o dată, să-i calce poruncile și să tragă spuza pe turta lui. Brătianu, care pe de o parte nu voia să se lase să se creadă că guvernul Știrbey fusese alcătuit fără voia sa, iar pe de alta nu voia să se strice cu Buftea, și-a înghijit ne-cazul (de sigur, însă, că el a petrecut o noapte rea, nu ca mine!) și s-a arătat „acomodant.” Și cum prima grijă a lui Știrbey, care-și atinsese țelul, era „să imblinzască fiara” și să restabilească vechile raporturi de pe urma cărora se folosise atât în trecut — pacea s-a încheiat repede.

Telul lui Știrbey era într-adevăr limitat. El nu avea planuri politice, el nu voia să pună țara la cale, nici măcar să o opere de pericolul unor sfșieri interne; cu Carol, prefera de o mie de ori, sfios cum era, să lupte altul și el să culeagă nu laurii victoriei, ci roadele ei. El nu urmărea decât un titlu și un rang: voia să fie

prim-ministru și să nu-și mai dispute locul la mese cu domnii de la Protocol în calitate de Pompaduro, ci de mare demnitar al statului. Am mai spus-o: același scop îl urmărise în 1925 și în iarna anului 1926 când, cu ajutorul lui Stere — și, doamne, și cu al meu — se străduise pentru alcătuirea unui minister național-tărănist, prezidat provizoriu de dînsul. Ceea ce nu-i reușise în 1925 și 1926, izbutise să realizeze în iunie 1927. Numit prim-ministru, se mulțumea să semneze câteva decrete și era gata să cedeze apoi locul lui Brătianu. Patima — cît ar fi putut să fie în sufletul acestuia — fiind lăsată la o parte, cei doi cumetri s-au înțeles numaidecît. [...]

Înțelegerea între cumetri s-a făcut pe bazele următoare: Știrbey să nu trateze cu partidele o colaborare și un cartel electoral, ci să ceară partidului liberal și partidului național-tărănesc reprezentanți în guvernul său, prin care să se trateze ulterior o adevărată colaborare de partide, pe bază de program de guvernămînt și de cartel electoral. Știrbey se mai obliga să dizolve imediat Corpurile legiuitoare, să fixeze termenul noilor alegeri cît mai scurt și să demisioneze în timp util pentru soarta listelor de candidaturi liberale, fiind bineînțeles că succesorul său va fi Brătianu. Pentru acceptarea acestui plan din partea regelui, și-a luat de asemenea Știrbey răspunderea, ca și pentru chemarea lui Brătianu, îndată ce va suna clopotul. Acest „pact de familie” a fost încheiat la Brătianu acasă, chiar simbătă seara firziu, pe cînd Paul Angelescu gîșcanul veahea pe zidurile Căminului, iar eu dormeam. Și ca să încurajeze pe Maniu. Brătianu a și desemnat pe loc 2—3 miniștri liberali, oameni de clasa a 3-a, a căror simplă prezență în guvern, ca reprezentanți ai partidului lor,

bagateliza formula și torpila bunele intenții ale regelui.

Brătianu și Știrbey m-au pus a doua zi dimineața în curent cu cele convenite între dînsii, și cred că am fost singurul om pus în confidență, afară bineînțeles de Vintilă Brătianu și de Duca, pentru care nenea Ionel nu avea nici un secret. Brătianu m-a rugat cu insistență să dau tot concursul meu acestor farse, asigurîndu-mă că era numai o prefață¹ pentru lucruri mari... Mă arsesem de atîtea ori cu politica, încît nu m-am iluzionat nici un moment cu nădejdea acestor „lucruri mari” (și bine am făcut), dar am promis, cum promisem în ajun să fac parte din noul guvern, o mărturisesc încă o dată, mai ales pentru plăcerea sadică de a călca cadavruul lui Ave-rescu în picioare. Il mai crezusem mort o dată pe Ave-rescu, în 1923, cînd m-am despărțit de el — dar de data asta nu m-am mai înșelat: n-am putut să-l înviu nici eu, în 1934, cînd am mai încercat să-i dau viață, ca să petrec...

Știrbey mi-a mulțumit cu emoție, afirmînd că prezența mea în guvern „îi va da față” și m-a asigurat — mai era nevoie? — că în vederea pregătirii unui guvern Brătianu va lucra în conformitate cu instrucțiunile acestuia...

După ce a plecat Știrbey — ne aflam întruniti la Brătianu — Marele Maher mi-a explicat că dată fiind trădarea printului Barbu și regelui Ferdinand, nu mai era sigur de nimeni și nu se mai putea gîndi la formula Prezan. Avea aerul să se scuze că nu mai eram ministru de interne și că nu mai aveam să mă ocup de alegeri! L-am liniștit repede, asigurîndu-l că primisem sarcina „de a înlocui vointa țării” fără nici o plăcere, și numai ca să-l ajut să treacă un hop greu. Era mult mai bine așa, cum se aranjase lucrurile.

¹ O prefață cam searbădă!

Nu făcea de dînsul să facă pe lupul învelit în piele de oaie ! Să dea lupta pe față, și cum o vrea Dumnezeu. Și-am încheiat : „De acum înainte, voi fi un ministru al agriculturii și nimic altceva...” — „Așa să fie cu Știrbey — m-a tăiat Brătianu — dar cu mine nu ! Avem să facem lucruri mari și bune împreună !” Ciudat, cu toate prin care trecuse, omul mai întreținea iluzii ! Acestea sînt adevăratele temperamente politice !

Duminică 6 iunie, la amiază, m-am dus cu Știrbey la Scrobiște și am depus jurămîntul. Am găsit pe rege întins pe o canapea, galben și sfrijit, dar încă destul de vioi. Vorbea liniștit, fără greutate, contrariu obiceiului său ; cînd mi-a strîns mina cu mina lui rece și s-a uitat lung la mine — au început să î se moaie ochii și l-au podidit lacrimile... o mărturisire îngrozită și tăcută, că își cunoștea soarta și că nu mai avea nici o nădejde. După această clipă de sinceritate, s-a silit să suridă și mi-a spus : „Sînt mulțumit că lucrez iar cu d-ta...” — și apoi, luînd-o pe franțuzește, mi-a mărturisit : „J'aurais voulu autre chose... Je regrette que cela ne soit pas encore possible ! J'ai toujours voulu ça, mais je n'y suis jamais parvenu ! Enfin !” [...]

Ministerul Știrbey a durat 15 zile ; a fost un fel de „giranță” și n-am priceput cum s-a lăsat Maniu prins să delege pe Mihai Popovici și pe Grigore Iunian în această ridicolă aventură, menită să pregătească o nouă și lungă domnie a lui Brătianu. Și Maniu și Mihalache cunoșteau prea bine sfărășirile noastre politice ca să-și închipuiască

că propunerile lui Știrbey erau întemeiate pe ceva serios. Se pot face două ipoteze, una întemeiată tot mai pe buna informație a celor doi șefi ai Partidului Național-Tărănesc, care, în curent cu înfrîngerea lui Brătianu (proiectul Prezan), și-au închipuit că regele își va impune voința pînă la sfîrșit și nu va consimți să moară decît în brațele unui guvern național — alta, că, de vreme ce Brătianu delegase miniștri în guvernul Știrbey, nu puteau nici Maniu, nici Mihalache să se lase mai jos și să nu fie reprezentați în ultimul guvern al regelui Ferdinand. Or cum ar fi, guvernarea de 15 zile a lui Știrbey a fost o păcăleală pentru toată lumea. [...]

Mi-au rămas amintiri foarte șterse despre cele două sau trei ședințe ale Consiliului de Miniștri, ședințe pe care Știrbey le-a prezidat după tipicul ședințelor consiliilor sale de administrație. Din puterea obiceiului, domnul președinte cerea mereu lui Căpităneanu „ordinea de zi”, și acesta n-a

parvenit decît cu greu să-l convingă „că nu era uzul” unei asemenea „ordine de zi” în Consiliile de Miniștri. Ca cel mai vechi ministru, Măria sa mă așeza la dreapta sa, și mă consulta din ochi. Personagiu dezinteresat în toată această comedie, eu tăceam ca pește, priveam și petreceam. Național-tărăniștii erau foarte plictisiți de lipsa mea de interes față de chestiunile supuse consiliului, căci, tot prin puterea obiceiului, mă considerau și acum ca „capul răutăților” și tăcerea mea le dovedea că *altceva se prepară*, „altceva” care numai pe placul lor nu putea să fie. De fapt, în guvernul Știrbey, eu n-am avut alt rol decît să determin căderea lui : mă angajaseram față de Brătianu să dau demisia și să provoc criza la momentul oportun ! Dar nici Popovici, nici Iunian nu erau în curent cu tot ce se lucrase în culise, și-mi atribuiau un rol mult mai strălucit, și atitudinea mea i-a pus pe gînduri. Nu e vorba, mari iluzii nu-și făcuse ei, de la început ! [...]

Doborîrea guvernului Averescu • Cărmînda • Formațiunea guvernului Știrbey • Primul jurămint la Scrobiște • Guvernul de 15 zile.

Astfel împăcat cu mine și cu ai mei, eram gata să intru în vizuina ursului și să joc hora cu el. Tocmai se împlinise și sorocul acordat de Brătianu lui Știrbey. Național-tărăniștii devenise cei mai aprigi partizani ai guvernului, căci preferau să treacă hopul alegerilor cu

Știrbey la Interne decît cu Brătianu. Deși miniștrii lor se certau toată ziua cu Căpităneanu pentru numirile lui liberale, o adevărată criză nu era de așteptat de la ei, și nici n-ar fi convenit lui Brătianu, căci un guvern răsturnat prin demisia național-tărăniștilor ar fi în-

scris o ipotecă a acestui partid asupra guvernului următor. Brătianu, care avea toate sforile în mână, s-a hotărât, în ziua de 21 iunie, să facă dintr-una un laț și să treacă capul lui Știrbey — sinucis benevol — întru-insul.

În ziua zi, m-a pofțit, pe mine și pe Știrbey la un aperitiv, la dînsul — Coana Eliza ne-a pregătit cîrnăței, sandwichuri cu icre, pelin și țuică de la Florica, din cea bună rezervată zilelor mari. A fost de față și Duca — care făcea pe secretarul — dar Vintilă nu. În patru, am hotărît procedura și programul zilei. Regele fusese „pregătit” și era gata la orice. Sufletește se despărțise de toate și nu mai avea nici o ambiție pe acest pămînt... Discretă — era totdeauna discretă cînd lucrurile nu o interesau — Eliza Brătianu s-a retras după ce a constatat că aperitivele erau la înălțime. Am rămas în patru pe terasa care da spre grădina înflorită, căci acolo fusese întinse pe o masă zăcustile; de pe pragul ușii, Coana Eliza a mai aruncat o privire de dispreț asupra frate-său Barbu și a lui Ionel — și a dispărut.

„Ei, acum la treabă” — a început Brătianu. „Pe unde o scoatem? Pe ce motiv îți dai demisia, domnule Argetoianu?” — „Pe temeiul totalei incapacități și a numeroaselor gheșefuri săvîrșite de primul ministru...”, am răspuns eu foarte serios, acoperind cu această glumă mult adevăr¹. „Ha, ha!”, au întîmpinat Brătianu și Duca, încințați de întepătura mea la adresa lui Știrbey — iar

acesta ne-a arătat toți dinții rinjind cu afabilitatea lui obișnuită, deși probabil că ar fi preferat să ne strîngă pe cîteștrei de gît. Lucru ciudat, acești trei oameni, care uneltise atîtea împreună și care erau legați prin atîtea cadavre morale, se detestau între ei — și un curent de simpatie reală nu exista decît între Brătianu și mine, deși eu eram un „intrus” printre dînșii și un colaborator de ocazie. După ce am marcat gluma printr-un păturaț de pelin, am continuat: „Și fiindcă știam pentru ce fusesem convocat, dați-mi voie să vă citesc scrisoarea pe care am pregătit-o...” — Și am dat citire următoarelor rînduri:

„București, în 27 iunie 1927

Domnule Președinte și scumpe amice,

Cînd mi-ați făcut cîinstea să-mi cereți colaborarea în ministerul ce prezidați, am primit bucuros să vă stau alături în greua sarcină ce vi-o luaseți de a încerca o împăciuire între partide, în vederea viitoarelor alegeri.

Din primul moment însă, după cum vă este cunoscut, nu am văzut posibilitatea unei asemenea împăciuviri decît pe baza unei înțelegeri electorale între partide, manifestată prin alcătuirea de liste comune în alegeri. Numai asemenea liste comune, stabilite cel puțin între Partidul Național-Liberal și cel Național-Tărănesc ar fi justificat în ochii mei prezidarea alegerilor de către un guvern neutru. Din nenorocire, o asemenea înțelegere nu s-a putut și nu

se poate încheia¹. A prezida cu brațele încrucișate o luptă întetăită între partide, luptă în care nici violențele, nici cea mai deșănțată demagogie nu vor lipsi, îmi pare, în momentul prin care trecem, o încercare periculoasă pentru ordinea în stat. Eu unul, n-aș putea lua asupra-mi nici o părțică de răspundere într-o asemenea aventură. Iată, domnule președinte și scump amic, rostul aci alăturatei demisiuni.

Nu-mi rămîne decît să mulțumesc pentru încrederea și prietenia pe care mi le-ai arătat și să te asigur de sentimentele mele devotate.

ss C. Argetoianu”

„Perfect!” — a exclamat Brătianu, în timp ce ceilalți doi mușchetari dădeau din cap în semn de aprobare — „nici o vorbă de schimbă! Dă scrisoarea și demisia lui Știrbey”. Și îndreptîndu-se spre acesta: „Sper că ești mulțumit?” — „Încantat!” — a mormăit cam acru decapitata excelență. Am convenit apoi repede asupra procedurii. Știrbey trebuia să meargă imediat la Scrobîște cu demisia mea și să convie cu regele (a cărei lecție era deja făcută):

1. că ministerul nu putea fi completat deoarece o personalitate de suprafața mea nu putea fi înlocuită (!!!), 2. că Brătianu trebuia chemat să formeze noul guvern. Această formalitate îndeplinită, Brătianu trebuia convocat pentru ora 4, ca să nu se mai lase nimănui răgaz

¹ Știrbey și Căpităneanu înscenase pertractări cu cele două partide, dar de cîte ori național-tărăniștii se arătau mai „tratabili”, liberalii ridicau tariful pretențiilor, ca să nu se ajungă la nici un rezultat, căci Brătianu era hotărît să facă el alegerile.

¹ Gheșefurile, Știrbey le săvîrșise înainte de a fi primul ministru...

547

material care pretindea care mai
de jure un portofoliu. Era plin cabinetul
de lucru al lui Brătianu, ¹⁸⁹³ ~~portofoliu~~
secretarului ca departe de biroul șefului
la el anticamera, ^{plac} anticamera,
propaganda și ~~ant~~ cele două
cabinete. În sporiul infernal:
porneau sau se certau toți din
a dat; participanți fie căruia erau
debat — căruia candidații, ca pre-
sidenții Penelopei venise fie care
în camera lui — făceau gălăgie
care mai de care, enumerând adep-
terile, patronile și amenințând
ca în căminurile din Dealul Spînzurii.
Era o atmosferă oribilă; abia am
putut să ținem pe loc la Brătianu
dând din coate și cu pardon —

548

harbon! Măcel Jonei era tras
în toate părțile, de mâncă, de
tuneri, și fie care cânta să obțin
~~un~~ câte ceva, căci în afară de
portofoliu mai erau de față și
~~puțin~~ puținoși de glorioză mai
mărunte. Puterile, Dima (Brătianu)
Dima constituiau centrul de greutate
de care secundară a acestor mase
informe... Apoi în preajma
lui Jonei și am putut scuti de
la el dintr-un ulei roșu, un
moment, și și am așezat și
eu pe un scaun, în saloanelor
capete, mai puțin închinate. Pe-
rău și mai nu venea să cred!
1) Ironică mai târziu anticamera
Bărbăntău.

de intrigărie. Brătianu ne-a
mai spus că vrea să lase
pînă după alegeri guvernul
cum era (cu Știrbey în minus)
și să nu introducă decît doi
ministri noi, pe Duca la In-
terne și pe Vintilă la
Finanțe. După alegeri, va
constitui ministerul definitiv...

Ca să fie seama de prima
dorință a regelui, va pro-
pune și lui Popovici și lui
Lunian să rămîie, dar speră
că nu vor primi ei. Și a în-
cheiat: „Miine dimineată, la
9,30, întâlnire aci la mine, să
mergem la Scrobîște să de-
punem jurămîntul!” Am dat
gata mai repede guvernul
decît aperițiile. Am mai
luptat cu ele, Duca, Brătianu
și cu mine, după plecarea lui
Știrbey, și nici nu le-am fi
învinș dacā nu ne-ar fi venit
în ajutor Bebe Brătianu și

Pleșoianu, chemați din ca-
mera de alături, unde pro-
babil că ascultase la gaura
ușii cele petrecute între noi...

Am plecat foarte mîndru
că mai trîntisem un minister
și atît de preocupat de
mersul evenimentelor, încît
nu m-am mai sinchisit de ele
pînă a doua zi dimineată.
Ca să nu mă plictisească
prietenii, am petrecut toată
după-amiaza la Jockey-Club,
recomandînd portarului și fe-
ciorilor să spună că nu sînt
acolo. M-a căutat Blumen-
feld (scrutator) cu limba
scoasă, dar n-a putut da de
mine. Nici el, nici alții.

A doua zi de dimineată,
am sosit la Brătianu, cum
fusese convenit, la ora 9,30,
ca să mergem la Scrobîște,
și am înregistrat cu acest
prilej prima mea mare de-

cepțiune în colaborarea cu
Ionel Brătianu. Din afară
și de departe, crezusem (ca
și Perietzeanu) că Partidul
Liberal era dus autocratic de
șeful său atotputernic, și că
nimeni nu crînea cînd
acesta lua o hotărîre. Socotise-
m, prin urmare, că con-
voacă la 9,30 vom porni la
Scrobîște la 9,45, foștii mi-
nistri, mai puțin național-
țărăniștii, care refuzase să
între în noul guvern, și cu
Vintilă și cu Duca în plus.
Dar de unde! Am găsit în
casa lui Brătianu o vraște
ca în Tîrgul de Afară și o
forfoteală de candidați mi-
nisteriali care pretindeau
care mai de care un porto-
foliu. Era plin cabinetul de
lucru al lui Brătianu, plină
odăia secretarului ce des-
părtea biroul șefului de

anticameră, pline anticamera, sufrageria și cele două saloane! Un zgomot infernal: vorbeau sau se certau toți deodată; partizanii fiecărui candidat — căci candidații, ca pretenzenții Penelopei, venise fiecare cu oamenii lui — făceau gălăgie care mai de care, enumerând „drepturile” patronilor și amenințând ca în circumstările din Dealul Spirii. Era o atmosferă oribilă; abia am putut răzbi până la Brătianu, dînd din coate, și cu pardon, pardon! Bietul Ionel era tras în toate părțile, de mincă, de umeri, și fiecare căuta să obție cîte ceva, căci în afară de portofolii mai erau de față și poftitorii de gheliruri mai mărunte. Vintilă, Dinu (Brătianu), Duca constituiau centre de cristalizare secundare ale acestei mase informe... Ajuns în preajma lui Ionel, n-am putut scoate de la el decît un „te rog, un moment!” — și m-am așezat și eu pe un scaun, în salo-nul cu cupolă¹, mai puțin îmbicsit. Priveam și nu-mi venea să cred! Așa era partidul liberal! Și eu care crezusem în „disciplina de fier”, în „autoritatea necontestată a șefului”, în spiritul de solidaritate aproape „jesuitică” a „celui mai bine organizat partid din țară!” Încă o serie de iluzii pierdute!

Doftorul Angelescu urla și tipa, și nu admitea ca el „care a cheltuit (!) atît pentru partid să nu fie ministru o dată cu Duca și cu Vintilă. Tancred Constantinescu bilbia, cerea, injura pe Duca și lua, se vede, pe toți cei din jurul său, drept flori, căci îi stropsea fără preget. Nicușor

Săveanu declara rezemat de un perete că va face moarte de om, dacă nu va fi ministru. Chirculescu amenința cu „nici un vot la Putna și mai ales în Păncu”, de va fi lăsat la o parte. Dovlecel Dimitriu, surd, crezînd că i se dispută locul, trecea dintr-o cameră în alta urlînd: „Nu cedez, nu cedez!” Duca, roșu ca un rac, sufocat în mijlocul bandei, care voia să-l înăbușe, Vintilă resemnat și dezgustat părea un Christos coborît de pe cruce — iar Dinu, plictisit și indiferent, „graseia” cuvinte fără șir și își recapitula în minte număratoarea bolboacelor de la Drăgășani. Printre cei mai agitați erau însă Gută Tătărescu și Richard Franasovici. Amîndoi voiau să fie subsecretari la Interne — Tătărescu „pour mettre le pied à l'étrier” iar Franasovici, compromis în ultima guvernare liberală prin afacerea pașapoartelor, ca să se reabiliteze...

Priveam, așteptam, dar nu mă plictiseam... Așa era Partidul Liberal! Aceste patru cuvinte îmi tot tocau în cap, și puținul cît mai rămăsese în mine, de vlagă politică, s-a dus pentru totdeauna! Mi-am adus aminte de atmosfera din jurul lui Ave-rescu în ajunul formării ministerului din 1920, mi-am adus aminte de Maniu și chiar de Iorga — și comparația a fost dezastruoasă pentru Brătianu. Se vede că acesta mi-a ghicit gîndurile, căci, dus de valurile partizanilor, a trecut de mai multe ori prin fața mea. Pe la 10,30 a venit la mine, m-a luat repede sub bolta ferestrei și mi-a spus: „Iartă-mă că te fac să aștepți — sîntem numaidecît gata — je suis submergé, dar ce vrei,

partidul are exigențele lui...” — „Văd, i-am răspuns eu, și sînt încîntat că nu mai am partid!” În fine, după nesfîrșite pertractări și după făgăduieli solemne pentru după alegeri, am putut porni la Scrobîște la ora 12, după 2 ore și jumătate de așteptare. Brătianu a trebuit să mai adauge listei sale pe doftorul Angelescu, iar de Tancred Constantinescu n-am scăpat decît printr-un veto absolut al lui Duca, care a declarat net, că nu intră în guvern alături de Tancred... Escrocul nici nu s-a mai întîlnit de atunci cu un portofoliu ministerial! Au reușit și Tătărescu și Franasovici să se agățe de guvern, ceruți de Duca cu insistență, la Interne. Ca să se scuze, Brătianu mi-a spus: „Ce vrei, nu puteam jîgni un vechi colaborator și un om așa de cumsecade ca Angelescu — iar pe Franasovici l-am numit fiindcă îl cred cîntît și trebuia reabilitat (!!!) Numind pe Franasovici, trebuia însă să primesc și pe Tătărescu... E mai bine văzut de tineretul partidului decît Franasovici. Am prevenit, de altminteri, pe Franasovici că-l pun la probă: să vedem cum va ieși la examen!”

Acestea și multe altele Brătianu mi le-a spus în mașină pînă la Scrobîște, căci m-a luat cu dînsul, să mă încînte și să nu mă lase sub oribila impresiune sub care ghicise că mă aflam... Și a căutat să-mi lămurească că sistemul lui era să lase pe fiecare să urle și să-și verse focul — în cele din urmă tot cum voia el se învrteau lucrurile... Pe cînd vorbea — nu mă mai interesa — gîndul meu pornise înainte la Scrobîște și m-am

¹ Devenit mai tirziu anticamera bibliotecii.

pomenit și eu repetind ca Ferdinand : „Da, da, da !...”

Am ajuns la Scrobiste pe la 12.30. Pe scară, prin culoare mirosea deja a mort. Regele ne aștepta sus pe terasă, întins în vederea lacului pe un scaun lung de pae ; pe fața lui de ceară numai ochii mai aveau viață. În cele 16 zile de la ultimul meu jurământ, făcuse drum mult și fiecare privire, fiecare mișcare, fiecare gest al nenorocitului trăda apropiatul sfârșit. Aproape tot atît de emoționat ca și regele mi s-a arătat Ionel Brătianu, în fond un sentimental ; nu văzuse de mult pe tovarășul zilelor lui rele și zilelor lui bune — și priveliștea omului ce se zbătea sub aripa de plumb a morții îi răscolise sufletul[...] Cuvintele muribundului cădeau inestet și greu, în tăcerea ce ne înconjură. Toropeala miezului de vară se întindea asupra apei și asupra pădurii, noi toți smeriți și muți, și numai zînzănitul unui muscai a tulburat prin cîteva zig-zaguri liniștea sepulcrală și a dispărut. Scena era tragică : acest rege, care nu știuse să fie la înălțimea soartei lui, își răscumpăra toate păcatele prin stoicismul cu care își înscăuna ministerul funeraliilor sale... Brătianu era prea mișcat ca să spuie ceva și ce putea să spuie ? A asigurat pe rege de tot devotamentul nostru, pe cînd îi stringea mina — și a urmat jurămîntul. Cînd a intrat popa, mi s-a strîns inima, ca și cum n-ar fi fost chemat pentru noi, ci pentru îndeplinirea altei date-rii...

De la rege am trecut la regină. Pe vremea aceea, la Scrobiste, familia regală și personalul de serviciu locu-

iau în trei case deosebite. Nu trecuse încă, nici peste Scrobiste, valul de milioane și de refaceri dezlănțuit de regele Carol Lupescu. Regele Ferdinand ocupa cu serviciile sale vila cea mai mare, reclădită în ultimii ani, iar regina Maria, un pavilion mai modest în susul lacului. Nu pot să zic că regina ne-a primit foarte bine. Se supusese, ca totdeauna, înjunctiunilor lui Brătianu, dar nu mistuise încă înlocuirea lui Știrbey, „formula ei” — iar situația sa de „regină văduvă” (chestiune de zile, dacă nu de ore) o tulbura adînc. Cu Brătianu la cîrmă, orice încercare de a pătrunde în Regență era zadarnică, și ambițioasa femeie se vedea deja trecută în inventarul accesoriilor inutile. Ne-a întîmpinat cu maximum de răceală compatibilă cu protocolul unor asemenea audiențe[...] În această atmosferă de înmormîntare, a pufnit-o deodată risul, un ris nervos, pe care nu l-a putut stăpîni... Ne uitam unul la altul și nu puteam pricepe, cînd, deodată, mi s-a lămurit totul. Privirile ei se încheștase asupra lui Vintilă și urmîrindu-le și eu, am dat de o vedenie care pînă atunci îmi scăpase, preocupat cum eram cu gînduri mai abstracte. Bietul Vintilă purta în spinare o jachetă ce fusese o dată neagră, dar care bătea acum în verde, cu gulcr soios și cu doi nasturi din trei lipsă. Fie că croită după o modă veche, fie că „intrată” la prea deseale curățiri chimice, sta pe dînsul ca o vechitură de împrumut, căscată pe o jiletcă imensă de mătase albă, presărată cu buchețele de flori și plină de pete ce rezistase vizibil fre-

căturilor repetate cu benzină. Moștenită de la Carada, această splendoare istorică prea deschisă ia gît lăsa un gol pe care o cravată model 1895 căuta să-l umple, iar spre buric, trecînd mult de cîngătoare, căuta să întîlnească genunchii... Minecile jachetei, prea scurte, lăsau să treacă 20 de centimetri de manșete albe, roase ca și gulerul, dar curate. Pantalonii verzi „caca d'ouie” cu dungi negre, păreau mincați de molii și abia acopereau gleznele, ca nu cumva să ascundă labelle, care, ele, se prezentau încălțate cu ghete cu șireturi, dar fără limba de piele pe care de obicei sînt încheiate, așa încît se vedeau ciorapii : unul cafeniu și celălalt cenușiu ! Dacă n-ar fi avut barbă, ar fi semănat leit cu Charlie Chaplin în rolurile sale de „purotin” — și probabil că tocmai această asemănare provocase risul reginei ! Privirile reginei au tras după ele pe ale tuturor celor prezenți, și nici măcar Ionel Brătianu n-a putut să se abtîie de a suride. Numai Vintilă nu-și da seama de nimic... Ca să o taie, regina s-a îndreptat către inegalabilul nostru ministru de finanțe, cu cuvintele : „J'espère que vous séduirez le monde et que vous ne nous ferez pas trop d'ennemis !” Vintilă tot n-a priceput — dar ghiața se rupsesse, și după cîteva minute de convorbire mai cordială, ne-am luat ziua bună. La ieșire, Vintilă m-a întrebant ne-dumerit : „Dar ce o fi avut asta cu mine ?” — „De, Vintilă — i-am răspuns eu — așa sînt femeile, cînd le cade unul cu tronc !” — „Crezi ?” — „Nu cred, sînt sigur...”

UN DUEL... RADIOFONIC

I. ȘERBĂNESCU

În seara zilei de 6 octombrie 1941, în timp ce Mario Appellius, cel mai cunoscut comentator de la Radio Roma, își dezvolta obișnuitul său monolog despre „faptele zilei”, la orele 20,20 o altă voce s-a intercalat pe aceeași lungime de undă și, în timpul unei pauze, a proclamat patetic: „Italieni, aci vorbește glasul adevărului! Vocea Italiei libere! Vocea Italiei antifasciste!” Apoi, în timp ce propagandistul fascist fără să-și dea seama de existența simultană a unui alt vorbitor, își reluase perorația, glasul celălalt intervine din nou, referindu-se direct la discursul comentatorului oficial: „Nu e adevărat! Mincinosule, înșeli poporul italian”. Și, adresându-se din nou italienilor, vocea misterioasă continua: „Appellius, Ansaldo și alți așa-ziși comentatori sînt niște mincinoși (prezzolati), plătiți pentru a vă înșela. Ei vor să vă facă să credeți cele mai sfruntate minciuni ale propagandei naziste și fasciste”.

Povestind acest episod, în publicația *Comuniștii în istoria Italiei*, Luigi Polano redă pe larg desfășurarea polemicii dintre radiodifuziunea mussoliniană și postul de radio clandestin.

În prima emisiune, *Vocea de la Verità* declara: „Începînd cu această seară, în fiecare zi, la orele 20, în timpul transmi-

terii buletinului militar, al buletinului de știri și al comentariului asupra faptelor zilnice de către șarlatanii lui Mussolini: Mario Appellius, Giovanni Ansaldo, Rino Alessi, Ezio Maria Gray, pe aceleași unde veți auzi *Vocea adevărului*. Mussolini, clica sa și generalii săi vă înșeală. *Vocea adevărului* vă va arăta care este realitatea. Mussolini a tîrît Italia în războiul scelerat dezlănțuit de nebunia lui Hitler. Acest război va costa Italia distrugeri, sînge și pierderi. Distrugeri, sînge, pierderi pentru nebunia criminală a nazismului de a cuceri și domina Europa și lumea.

Italieni, deschideți ochii: războiul lui Hitler și al lui Mussolini este pierdut.

Nazi-fascismul a revoltat toate popoarele lumii. Națiunile se unesc împotriva barbarei nazisto-fasciste...

Italieni! Este ora răscoalei! Să salvăm Italia!...

Vă vorbește *Vocea adevărului*! Ascultați-ne din nou mîine, la orele 20. Neașteptata intervenție a „spectrului radiofonic”, cum avea să fie numit ulterior, a produs un puternic ecou, dată fiind starea de spirit antifascistă ce se dezvolta în rîndurile unor pături largi ale poporului italian. Discuțiile duceau pe ascultători la cele mai incredibile supoziții și nu puțini erau aceia care considerau că totul era doar o manevră a oficialității, un truc propagandistic. Dar în serile următoare „spectrul”, asemenea fantomei din vechiul castel danez Elsinor, a reapărut, desfăcînd în bucăți, piesă cu piesă, eșafodajul argumentelor false ale radioului mussolinian.

„Fantoma” era antifascistul Luigi Polano, care primise din partea conducerii Partidului Comunist Italian sarcina ca, prin intermediul unui puternic emițător clandestin, să se insereze în emisiunile oficiale și să polemizeze virulent cu purtătorii de cuvînt ai propagandei regimului. Cu prilejul încredințării acestei misiuni dificile, Palmiro Togliatti i-a spus lui Polano: „Să faci tot posibilul ca acest radio-emițător să funcționeze tot timpul cît microfoanele radiodifuziunii italiene se vor afla în mîinile fasciștilor”.

Desigur, autoritățile oficiale nu au rămas pasive. Societatea de radiodifuziune italiană, Ministerul de interne, „Ducele” însuși au fost cuprinși de furie și au căutat

toate mijloacele pentru a acoperi, dacă nu nimici, vocea misterioasă, dar încercările tehnice au eșuat. Atunci, crainicul-comentator a primit dispoziția să răspundă pe loc contraafirmațiilor taberei antifasciste. S-a angajat, astfel, o curioasă bătălie radiofonică, pe care mase tot mai mari de italieni o ascultau seară de seară cu aviditate.

Prima ciocnire a avut loc la 15 octombrie 1941. La microfon era Mario Appellius, care își imagina că va putea cu ușurință să respingă contraatacurile oponentului său necunoscut. Dar la 17 octombrie fasciștii au trebuit să schimbe tactica, mai ales că Mussolini, care a ascultat și el emisiunea-dezbateri impusă de forțele antifasciste, era în culmea miniei. La 19 octombrie a intervenit în discuție un „spectru” pregătit special de radiodifuziunea italiană, vorbind tot în pauzele emisiunii de la orele 20,20, asemeni adevăratei „fantomă”. Dar manevra a fost repede demascată și a eșuat grotesc; interlocutorul real al lui Appellius și-a făcut auzit glasul, ceea ce a demonstrat că celălalt este de aceeași fabricație ca și ceilalți crainici oficiali.

Mario Appellius era nevoit să dedice comentarii ample în emisiunile sale de seară adversarului său necunoscut. Era tot mai plin de minie pentru că vocea neidentificată nu lăsa piatră pe piatră din construcțiile crainicului oficial. De la încercări de minimalizare, până la cele mai violente invective, totul era folosit de comentatorii oficiali pentru a anihila efectele emițătorului antifascist. Cînd *Vocea adevăratului*, adresîndu-i-se direct lui Appellius, îl prevenea că va trebui să plătească pentru actele sale de trădare, că cei doi crainici se vor întîlni la Roma, după ce fascismul va fi înfrînt, Appellius i-a răspuns cu emfază. „Nu, ne vom întîlni la Londra sau în Ural”, nutrind iluzia că fasciștii vor putea îngenunchia omenirea.

Deși postul de radio al mișcării de rezistență a fost nevoit să-și schimbe adesea locul de emisiune, să înfrunte dificultățile ilegalității, timp de 2 ani și 8 luni, poporul italian a putut auzi, seară de seară, înflăcăratul lui apel: „Atențiune! Atențiune! Italiani, vă vorbește *Vocea adevăratului*. Pentru o Italie liberă, democratică, pașnică!”

În 1940, Mussolini a avut o întrevvedere incognito cu Hitler, în Germania. Spre a nu se cunoaște de către popor această întîlnire, avionul cu Mussolini, la întoarcere, a aterizat la circa 200 km de Roma. Urma ca de aici Mussolini să continue drumul cu trenul, ca simplu cetățean italian. În așteptarea orei de plecare el a intrat la un cinematograf din apropierea gării. Civil, cu basc pe cap și un fular pe care îl ținea cu mîinile în jurul gîtului, strecurîndu-se pe înserat în sală, s-a așezat într-o bancă din ultimele rînduri. Pe ecran se rula jurnalul. O defilare în

stilul fasciilor mussoliniene. La un moment dat, apare în cadru regele. Urale. În sală lumea se ridică și aclamă. Mussolini, ținînd cu mîinile fularul ce-i acoperea și o parte din bărbie, sta înfundat în scaun. Pe ecran apare la un moment dat „Il Duce”. Sala e în picioare și aclamă: Il Duce! Il Duce! Ducele Mussolini continuă să rămîna așezat pe scaunul din ultimele rînduri. După ovații, un om între două vîrste, vecin de scaun, se apleacă spre el și-i șoptește: „Domnule, și eu sînt antifascist și totuși aplaud, mai toți fac la fel... Nu sînteți de loc prudent”.

O VALOROASĂ MONOGRAFIE DESPRE STATUL SOCIALIST

De curînd, în Editura Academiei Republicii Socialiste România, a apărut o amplă monografie consacrată statului socialist: *Funcția economică-organizatorică a statului socialist de Ilie Rădulescu*. Rezultat al unei laborioase și îndelungate cercetări științifice, lucrarea abordează multilateral probleme fundamentale privind rolul mereu crescînd al statului în victoria socialismului, în dezvoltarea forțelor și a relațiilor de producție socialiste, în creșterea nivelului de trai al celor ce muncesc.

Analizate prin prisma politicii Partidului Comunist Român, în lucrare sînt înfățișate, în capitole speciale aspecte esențiale ale funcției economice-organizatorice a statului socialist român: determinarea obiectivă a acestei func-

ții; rolul conducător al partidului în statul socialist; conducerea planificată a economiei — conținutul principal al funcției economice-organizatorice a statului socialist, influența pe care o exercită funcția economică-organizatorică asupra dezvoltării națiunii socialiste și a întăririi suveranității de stat etc.

Prin problematica sa de stringentă actualitate, prin profunzimea analizei și stilul ales, lucrarea se recomandă, deopotrivă, specialiștilor și nespecialiștilor.

Menționăm, în încheiere, ținuta grafică ireproșabilă.

ION VLĂDESCU

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE, VOL. XI (1968)

Societatea de științe istorice și filologice a editat, de curînd, volumul XI al culegerii semestriale *Studii și articole de istorie*. Prin configurația sa tematică, această culegere ocupă un loc aparte în rîndul celorlalte publicații de specialitate. Avînd în vedere preocupările științifice ale majorității membrilor societății — profesori în învățămîntul de cultură generală — în culegere se rezervă un spațiu larg problemelor de istorie locală, în strînsă legătură cu cerințele muncii la catedră.

Volumul recent apărut ilustrează cu prisosință această orientare. Lucrările pe care le cuprinde abordează subiecte variate, interesante, de istorie locală sau generală a României, din toate epocile istorice, ca și probleme privind metoda predării acestei discipline. Prof. univ. M. Petrescu-Dîmbovița prezintă, într-o formă sintetică, *Principalele rezultate ale noilor săpături arheologice de la Cucuteni-Bălceni*, pe baza cărora s-au obținut numeroase date noi privind atât periodizarea culturii Cucuteni, cît și felul de viață și de gîndire al purtătorilor acestei culturi. Tot într-o lucrare de sinteză, cu caracter orientativ, prof. univ. V. Maciu, membru corespondent al Academiei analizează, în lumina rezultatelor ultimelor cercetări, unul dintre cele mai importante capitole ale istoriei noastre moderne: *Crearea României moderne. Înăpăstirea statului național independent*. Repunînd în discuție cîteva Probleme privind mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova, Gh. Platon aduce elemente noi, puncte de vedere interesante în le-

gătură cu „Asociația patriotică”, poziția elaselor și păturilor sociale față de această mișcare etc. Sub același unghi, relevăm și lucrările: *Știri inedite privind tipărirea și răspîndirea „Măgazinului istoric pentru Dacia”*, de Horia I. Nestorescu, *Relațiile dintre România și Austro-Ungaria în anii 1908—1914*, de Ion Gheorghiu și *Aspecte privind contribuția brașovenilor la lupta pentru desăvîșirea unității naționale a poporului român*, de Ion Nicoadă.

Contribuții interesante, sprijinite pe material edit și inedit, reprezintă și alte lucrări, între care cităm: „*Cîmpulungul Mîscel medieval*, de Ion Hurdubețiu și Flaminio Mirțu, *Un aspect al aplicării legii instrucțiunii din 1864 în orașul Caracal*”, „*Institutul pedagogic*”, de S. Moraru, *Organizarea și acțiunile prizonierilor români transilvăneni din Rusia (1917—1918)* de Constantin Enea și *Presa revoluționară și democratică din România în apărarea independenței țării împotriva pericolului fascist*, de I. Spălațelu.

Materialele cuprinse în volumul XI al culegerii *Studii și articole de istorie*, prin tematica variată, prin tratarea sintetică a unor probleme majore, prin ineditul informațiilor aduse în circuitul științific, prin originalitatea interpretării și a concluziilor trase, prezintă interes atît pentru profesori, în munca lor didactică, și pentru cercetători, în activitatea lor științifică, cît și pentru toți cititorii dornici să-și îmbogățească cunoștințele în domeniul istoriei patriei.

ELVIRA PREDĂ

ANUARUL MUZEULUI DE ISTORIE CLUJ: ACTA MUSEI NAPOCENSIS

Rolul activității științifice a colectivului Muzeului de istorie din Cluj, — pe lîngă expozițiile de bază și depozitele științifice, pe lîngă participarea activă la diferite manifestări științifice și culturale — îl constituie și publicația periodică *Acta Musei Napocensis*, din care cel de al patrulea volum a apărut recent. Anuarul muzeului (primul număr a apărut în 1965) se editează sub îngrijirea unui Colegiu de redacție, compus din istorici clujeni cunoscuți, sub îndrumarea acad. C. Dălcoviciu. Această publicație — după cum apreciază și istoricul francez Jean Vidalenc, autorul recenziei primului număr, publicată în „Revue d'Histoire Economique et Sociale” (Paris, 1966, nr. 3) — „aduce o serie extrem de variată de studii, care reușesc într-o singură publicație aspectele cele mai vechi ca și cele mai recente ale studiilor istorice, chiar preistorice...”, dintre care multe sînt apreciate în țară și peste hotare.

Numărul IV pe anul 1967, recent apărut, păstrînd caracterul variat al tematicii, pe lîngă articole de muzeografie (St. Pascu, *Secția de istorie medievală a Muzeului de istorie Cluj*; C. Pop, *Precizări în legătură cu cîteva piese sculpturale antice din Muzeul de istorie Cluj*; I. Korodi, *Restaurarea și conservarea unui scut dacic*; M. Bunta, V. Iosub, *Tabelele și semnele de breaslă în colecțiile Muzeului de istorie Cluj și Sighisoara* etc), conține o serie de studii și materiale valoroase privind momente sau probleme de seamă din istoria poporului român. N. Vlassa, *Unele probleme ale neoliticului în Transilvania*; D. Protase, *Legiunea III Flavia la nordul Dundării și apartenența Banatului și Olteniei de vest la Provincia Dacia*; acad. C. Dălcoviciu, H. Dălcoviciu, *Noi considerații asupra Daciei Malvensis*; I. I. Russu, *Trăcii în Dacia*

romană; S. Goldenberg, S. Belu, Două registre privind postăvărul și comerțul cu postav la Brașov în secolul XVI; St. Imreh, I. Pataki, Contribuții la studiul agriculturii transilvănene (1570—1610); L. Vajda, Extracția și prelucrarea metalelor neferoase în Transilvania (1848—1867); Gh. Dumitrașcu, C. Botoran, Greva muncitorilor marteurgști de la Uzinele Ferdinand și Nădrag (martie 1939); M. Toth, Aspecte ale controlului

de stat și activității sindicatelor în anii 1945—1947 etc.

Anuarul Muzeului de istorie Cluj, Acta Musel Napocensis, editat într-o ținută grafică îngrijită, se inserie în seria publicațiilor de specialitate istorico-muzeografică din țara noastră, oglindind în paginile sale o parte din cele mai valoroase realizări ale istoricilor clujești.

Dr. PETRU BUNTA

NOI DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ÎN MOLDOVA

Materialul bogat, rezultat din cercetările întreprinse în ultimul timp în Moldova a fost sintetizat în Volumul V din *Arheologia Moldovei*, apărut în Editura Academiei Republicii Socialiste România. Articolele tratează subiecte din domeniul arheologiei, numismatiei, epigrafiei:

cultura materială geto-dacă, legăturile populației de pe acest teritoriu cu orașele grecești, ultimele descoperiri de la Curtea Domnească din Iași, tezaurul moldovenesc din prima jumătate a secolului al XV-lea descoperit la Suceava etc.

VASILE PEDA

ȘA — LAH — AL DIN

O nouă lucrare, apărută recent într-o editură moscovită, pune într-un circuit mai larg știrile existente despre Egiptul secolelor XII—XV e.n. Este vorba de „Sa-Lah-Al Din și mamelucii din Egipt” de L. A. Semenova.

Despre tineretea lui Sa-Lah-Al Din, cunoscut și sub numele de Saladin, pînă la urcarea sa pe tronul Egiptului și al Siriei nu se cunosc prea multe. Ceea ce se știe — sau se acceptă — sînt fapte și date de legendă, afirmate de unii, contrazise de alții. Vizir în Egipt în 1169, el răstoarnă dinastia Fatimizilor (1171) și se proclamă sultan. Urmărind să ridice pe toți musulmanii în „războiul sfînt”, împotriva cruciaților, Saladin își întărește puterea cucerind Yamenul, Siria și extinzîndu-și dominația pînă la granițele Mesopotamiei.

Campaniile spectaculoase pentru respingerea și alungarea cruciaților, pentru cucerirea Ierusalimului (1187), capturarea lui Guy de Lusignan, luptele cu cea de a treia cruciadă, condusă de cei trei mari suverani ai Europei: Philip August, Richard Inimă de Leu și Frederic Barbarossa, au creat faima lui Saladin, făcîndu-l cunoscut în întregul Occident și mai ales în lumea musulmană.

Dinastia întemeiată de el a fost însă răsturnată de mameluci. Mamelucii — în limba arabă cuvîntul înseamnă oameni „care aparțin cuiva”, „sclavi” — au constituit majoritatea armatei egiptene contemporană lui Saladin. Primul sultan mameluc a fost Muizz Aibek (1250—1257).

AL. VIANU

CĂTRE TOȚI CITITORII NOȘTRI

Anul acesta poporul nostru sărbătorește semicentenarul unui eveniment istoric de o excepțională importanță: desăvîrșirea unității naționale. Unirea tuturor românilor, în cadrul aceluiași stat, a însemnat împlinirea visului pentru care luptaseră și se jertfiseră generații după generații; ea a deschis orizonturi noi propășirii națiunii române.

Dorim ca „Magazinul istoric” să fie, și cu acest prilej, prezent cu materiale care să răspundă interesului și exigențelor dv. Ne-am adresat unui mare număr de istorici, cercetători din toată țara, solicitîndu-le colaborarea. Am găsit pretutindeni, dorința de a ne sprijini.

Facem, totodată, un calduros apel la toți cititorii noștri care dețin fotografii, acte, manuscrise, obiecte legate de lupta pentru unire și desăvîrșirea unității naționale, să ia legătura cu redacția în vederea eventualei lor valorificări în paginile revistei.

Veți contribui prin aceasta, dragi cititori, la redarea cît mai fidelă și mai completă a unor pagini glorioase de istorie românească.

POȘTA REDACȚIEI

VASILE ANGHELI — inginer, Galați. Redacția își propune, în cursul anului, să publice din lucrările lui Karl Marx necunoscute cititorilor români. Vom răspunde astfel nenumăratelor solicitări primite, în acest sens, de la mulți corespondenți care au dat o deosebită apreciere studiului „Articole necunoscute ale lui Marx cu privire la Unirea Principatelor” de Miron Constantinescu, apărut în nr. 1/1967 al revistei noastre.

MOLDOVAN IOAN — tehnician, Cluj. Este imposibil să se stabilească, cu rigurozitate, adevărul în asemenea împrejurări. De aici, diferite variante ale „ultimelor cuvinte” rostite de oamenii celebri; cu toate acestea, veritabile sau apocrife, aceste cuvinte exprimă, adeseori, o trăsătură esențială a acestor personalități sau sentințe pline de înțelepciune. Așa se explică lărga lor circulație în mai toate publicațiile de specialitate din diferite țări. Ne face plăcere să reproducem câteva din exemplele citate de dv.: Nero (în momentul cînd a fost asasinat): „Acesta este fidelitatea voastră?”; Locke: „Destul!”; Washington: „E bine!”; Walter Scott: „Sînt că redevin eu însumi!”

MIRCEA ALEXANDRESCU — tehnician, Deva. În guvernul Goga-Cuza, constituit după căderea cabinetului Tătăreanu în alegerile parlamentare din decembrie 1937, postul de ministru al Afacerilor Externe a fost deținut de Istratie Micescu.

GHEORGHE APOPI — Piatra Neamț. Însemnările conținutului Ciano (jurnalul lui intim) s-au păstrat și au fost publicate după război într-o serie de țări. O parte din aceste însemnări cuprind și referiri la țara noastră: planurile lui Hitler și Mussolini de subordonare economică și politică a României, întrevederi cu oameni politici români, dictatul de la Viena etc. Un interes aparte prezintă evoluția relațiilor dintre Berlin și Roma, convorbirile lui Ciano cu Mussolini, Ribbentrop, Hitler etc. Revista noastră va publica unele fragmente din acest jurnal.

COSTI MUȘLEA — Brașov. În principiu — da. Vă rugăm să ne trimiteți câteva extrase din manuscris, dacă este posibil acele părți care sînt mai adevărate profilului revistei „Magazin istoric”, putînd suscita un interes mai larg.

ALEXANDRU SAȘANU — elev, Salonta. Am și inserat, în numărul precedent, un articol consacrat unei probleme de numismatică. Așteptăm, cu interes, și alte sugestii. În ceea ce privește adresa ilustrului istoric francez Maurice Baumont, nimic mai simplu: castelul-muzeu Chantilly, a cărui activitate o îndrumă de mulți ani și unde își petrece o parte din timp la masa de lucru.

E. POPOVICI — București. Dorințele dv. s-au împlinit, în mod fericit cu... preocupările noastre. „Magazin istoric” nu putea, evident, să nu manifeste interesul cuvenit

pentru descoperirile arheologice de o excepțională valoare istorică făcute la Porțile de Fier, pe ambele maluri ale Dunării. Am acordat, firesc, prioritate rezultatelor cercetărilor întreprinse de arheologii români. În momentul cînd ne-a sosit scrisoarea dv., articolul „Milenii de istorie la Porțile de Fier” (nr. 1/1968) se afla deja sub tipar... Vom reveni, în alte numere cu date despre cercetările arheologilor iugoslavi, dorința noastră fiind — ca și a dv. — să obținem colaborarea lor în paginile „Magazinului istoric”. Aceeași coincidență în privința „tăblițelor de la Tărtăria”: în curînd, veți avea prilejul să citiți un articol mai amplu în această privință, solicitat de redacție descoperitorului lor.

ION RADULIAN — București. Convorbirea dr. Petru Groza cu d-na Afzar Afzaluddin și prof. Mohamad Habib — a cărei stenogramă a fost publicată în nr. 1 (10) din 1968 al revistei noastre — a avut loc la 13 mai 1955.

NICOLAE COTĂR — Ploiești; **G. GHI-
PER-DINOGRANCEA** — Iași; **UNGUR
TRAIAN** — Cluj. Cu părere de rău, articolele trimise de dv. nu se încadrează în profilul revistei „Magazin istoric”.

STELIAN STROILESCU — Cimpulung-Muscel, Argeș. În noaptea de 10/11 februarie 1938, printr-o lovitură de stat, Carol al II-lea a reușit să instituie un regim dictatorial. Puterile statului s-au concentrat în minile regelui. Tocmai de aceea regimul este denumit dictatură regală sau carlistă (după numele regelui dictator, Carol al II-lea). Acest regim a promovat, pe plan intern, o politică de îngrădire treptată a drepturilor și libertăților democratice. Pe plan extern, el a avut o orientare anglo-francofilă, încercînd să se opună expansiunii Reichului și politici revizioniste a unor state; dar, în condițiile externe nefavorabile și sub influența cercurilor reacționare fasciste și prohitleriste dictatura regală a cedat, pas cu pas, presiunilor Berlinului, ajungînd la compromisuri care periclitau grav independența și integritatea țării noastre. După acceptarea dictatului de la Viena, cînd România a fost nevoită să cedeze Ungariei horthyste partea de nord a Transilvaniei, regele Carol a abdicat, la 6 septembrie 1940. Aceasta a marcat prăbușirea regimului dictatorial regal și instituirea dictaturii militarofasiste în frunte cu Ioan Antonescu.

AURELIA FLORESCU — medic, București, **N. PANDELEA** — colonel de rezervă, Iași, **I. STANIȘOR** — Rîmnicul Vilcea. Propunerile dumneavoastră, atît de variate și atît de bogate, completează, substanțial, tematica de perspectivă a revistei noastre. Vă mulțumim.

N O U T Ă Ț I Ș T I I N Ț I F I C E

O știre menită să suscite interesul tuturor cititorilor: încă în cursul acestui an, va începe editarea a două noi colecții cu tematică istorică.

Biblioteca Anale și Evocări

La solicitarea redacției noastre, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. — sub egida căruia vor apare ambele colecții în Editura politică — ne-a dat, prin profesorul Titu Georgescu unele detalii privind conținutul tematic al acestora și subiectele care vor fi abordate în primele volume.

Biblioteca Anale

Va cuprinde monografiile originale pe probleme fundamentale ale istoriei vieții sociale și politice din România, antologii precedate de studii din operele unor reprezentanți de seamă ai gândirii social-politice românești, culegeri de memorii inedite.

Se află în pregătire:

- C. Dobrogeanu-Gherea, *pagini antologice* ●
- N. D. Cocea, *jurnalul inedit scris în perioada celui de al doilea război mondial* ● Unirea — 1918 ● C. Argetoianu, *memorii*

Evocări

va cuprinde biografiile unor militanți remarcabili ai mișcării muncitorești revoluționare din România:

- Ștefan Gheorghiu ● Eugen Rozvan ●
- I. C. Frimu ● Ilie Pintilie ● Zamfir Arbore
- Constantin Ivănuș ●

Tematica variată, documentația vastă — în mare parte inedită —, rigurozitatea științifică și stilul accesibil ne fac să așteptăm, cu firească nerăbdare, apariția noilor colecții.

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

DUMITRU ALMAŞ ● The Buzescus ● Les Bouzescous ● Бузешты ● Die Familie Buzescu ● **D. SORESCU** ● 1933 ● **NICOLAE GRIGORAŞ** ● Rădăuți, the Necropolis of the First Moldavian Voivodes ● Rădăuți, la nécropole des premiers voivodes de Moldavie ● Рэдауць — некрополь первых воевод Молдавии ● Radautz, die Grabstätte der ersten moldauischen Voivoden ● **GHEORGHE ȚUȚUI** ● International Echos. An Outstanding Event: A Single Workers' Party in Romania ● Echos internationaux. Un grand évènement: un parti ouvrier unique en Roumanie ● Международные отклики. Выдающееся событие: единая рабочая партия Румынии ● Internationaler Widerhall. Ein grosses Ereignis: Einheitliche Arbeiterpartei in Rumänien ● **JACQUES DE LAUNAY** ● Riddles of History: The Death of Dag Hammarskjöld — Crime, Suicide or a Pilot's Mistake? ● Enigmes de l'histoire: la mort de Dag Hammarskjöld — crime, suicide ou erreur de pilotage? ● Загадки истории: кончина Дага Хаммаршельда — преступление, самоубийство или ошибка в пилотировании? ● Rätsel der Geschichte: Der Tod Dag Hammarskjölds — Mord, Selbstmord oder Fehler eines Flugzeugführers? ● **MARIAN ȘTEFAN** ● The Communist Manifesto in Romania ● Le Manifeste Communiste en Roumanie ● Коммунистический манифест в Румынии ● Das Kommunistische Manifest in Rumänien ● **N.D. COCEA** ● Diary ● Journal ● Записки ● Tagebuch ● **ȘTEFAN METEȘ** ● Romanian Methuselahs ● Mathusalems roumains ● Румынские долгожители ● Rumänische Methusalems ● **I. MICU** ● Buchenwald ● Бухенвальд ● **GH. I. IONIȚĂ** ● „The Miracle” of Maglavit ● «Le miracle» de Maglavit ● Маглавитское «чудо» ● „Das Wunder” von Maglavit ● **GH. UNGUREANU** ● Gheorghe Asachi, a Life Devoted to the Enlightenment of the Nation ● Gheorghe Asachi, une vie passée à éclairer le peuple ● Жизнь ради просвещения народа: Георгий Асаки ● Gheorghe Asachi, ein Leben im Dienste der Aufklärung seines Volkes ● **DAMIAN HUREZEANU** ● „The Neo-Serfdom” in Unpublished Letters ● «Le néoservage» dans une correspondance inédite ● «Некрепостничество» в неопубликованной корреспонденции ● „Die neue Leibeigenschaft” in einem unveröffentlichten Briefwechsel ● **BASIL DAVIDSON** ● The Kilwa Commercial Empire ● L'empire commercial Kilwa ● Коммерческое царство Килва ● Das Kilwa Handelsimperium ● Micro-Archives of „Magazin istoric”: The Hohenzollerns, Coburgs and Romanows between Themselves ● Les micro-archives du „Magazin istoric”: les Hohenzollerns, les Cobourgs et les Romanows entre eux ● Микроархив «Магазин историк»: Гогенцоллерны, Кобурги и Романовы между собой ● Mikroarchiv „Magazin istoric”: Die Hohenzollern, Coburgs und Romanows unter sich ● **ȘERBAN ANDRO-NEȘCU** ● Deciphering Ancient Texts: I. The Hieroglyphs ● Le déchiffrement des textes anciens: I. Les hiéroglyphes ● Расшифровка древних письменностей: иероглифы ● Die Entzifferung alter Schriften: I. Die Hieroglyphen ● **ION CUPȘA** ● The Battle of Stalingrad ● La bataille de Stalingrad ● Сталинградская битва ● Die Schlacht von Stalingrad ● **C. ARGETIANU** ● Mémoires ● Mémoires ● Мемуары ● Memoires ● **I. ȘERBĂNEȘCU** ● A Duel... by Wireless ● Un duel... radiophonique ● Радиовещательная... дуэль ● Ein Duell... per Rundfunk

2

magazin
istoric

București Str. Academiei
nr. 39-41, Raionul 30 Decembrie,
Oficiul poștal 22,
tel. 15 09 91

Trabalho executado no Combinado
Poligráfico "Car. Științei" București

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali difuzorii din întreprinderi, instituții, și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

„În aceeași zi, luni 1 noiembrie, Mihai-Vodă intră cu mare pompă în capitala Ardealului. Dorința ce adesea avea d-a face întipărire popoarelor printr-o strălucită priveliște, adăogându-se la vesela îmbătare a unei izbînzii de atîta vreme dorită, făcu pe Mihai de puse în această intrare triumfală o podoabă neuzită în părțile noastre. Intrarea s-a făcut prin poarta Sf. George. De la această poartă pînă la palatul domnesc, sta înșirați ostașii de ambe părțile uliței în mai multe rinduri, în dosul cărora se grămădise mii de mii de popor“.

N. BĂLCESCU, „ROMÂNII SUPT MIHAI-VODĂ VITEAZUL“, CARTA A IV-a, CAP.XXVI.

C. Lecca : Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia. (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România)

